

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Bakalářská práce

2020

Linda Čápková

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra speciální pedagogiky

Možnosti pracovního uplatnění osob s mentálním postižením na trhu práce
Bakalářská práce

Autor: Linda Čápová

Studijní program: B7506 Speciální pedagogika

Studijní obor: Výchovná práce ve speciálních zařízeních

Vedoucí práce: Mgr. Martin Kaliba, Ph.D.

Oponent práce: Mgr. Zuzana Truhlářová, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor:	Linda Čápová
Studium:	P17P0693
Studijní program:	B7506 Speciální pedagogika
Studijní obor:	Výchovná práce ve speciálních zařízeních
Název bakalářské práce:	Možnosti pracovního uplatnění osob s mentálním postižením na trhu práce
Název bakalářské práce AJ:	Possibilities of employment of people with mental disabilities in the labor market

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se věnuje možnostem pracovního uplatnění osob s mentálním postižením na trhu práce. Teoretická část se zabývá vymezením mentálního postižení a legislativou vztahující se k zaměstnávání osob s mentálním postižením. V praktické části je formou dotazníkového šetření doplněného o rozhovory na dostupnost pracovního uplatnění. Cílem práce je analyzovat možnosti pracovního uplatnění osob s mentálním postižením a jejich reálné možnosti na trhu práce.

VALENTA, Milan, Jan MICHALÍK a Martin LEČBYCH. Mentální postižení. 2., přepracované a aktualizované vydání. Praha: Grada, 2018. Psyché (Grada). ISBN 978-80-271-0378-2. ŠVARCOVÁ-SLABINOVÁ, Iva. Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče. Vyd. 4., přeprac. Praha: Portál, 2011. Speciální pedagogika (Portál). ISBN 978-80-7367-889-0. Úplné znění Ústavního zákona České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky: Úplné znění Usnesení České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky ; některé další související právní předpisy. Vydání: třinácté. Praha: Armex Publishing, 2018. Edice kapesních zákonů. ISBN 978-80-87451-55-7.

Garantující pracoviště: Katedra speciální pedagogiky,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Martin Kaliba

Oponent: Mgr. Zuzana Truhlářová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 5.2.2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne:

Podpis:.....

Poděkování

Chtěla bych poděkovat Mgr. Lucii Jirouschkové, která mě přivedla k tomuto tématu, a také bych jí tímto ráda poděkovala za nápomoc při získávání informací skrze chráněná bydlení v organizaci Barevné Domky, Domov Dědina a Skok do života.

Dále bych chtěla poděkovat všem sociálním pracovnícím z úřadů práce, pracovnícím v sociálních službách z chráněného bydlení a sociálním pracovnícím ze sociální rehabilitace za jejich čas, trpělivost a vstřícnost a také všem respondentům, bez kterých by tato práce nemohla vzniknout.

Velké poděkování patří i Bc. Lucii Boučkové, která mi byla velkou oporou.

A na závěr bych chtěla poděkovat vedoucímu této bakalářské práce Mgr. Martinu Kalibovi, Ph.D. za vedení této práce, a především za jeho čas a trpělivost.

Anotace

ČÁPOVÁ, Linda. *Možnosti pracovního uplatnění osob s mentálním postižením na trhu práce*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2020. 85 s. Bakalářská práce.

Tato bakalářská práce se věnuje možnostem pracovního uplatnění osob s lehkým mentálním postižením z chráněného bydlení na trhu práce. Teoretická část se zabývá vymezením mentálního postižení, etiologií mentálního postižení, které tak ukazuje jistá omezení osob s lehkým mentálním postižením, dále pojmy v rámci možností uplatnění osob s lehkým mentálním postižením na trhu práce a legislativou vztahující se k zaměstnávání těchto osob. V praktické části je formou dotazníkového šetření doplněného rozhovory zjišťována dostupnost pracovního uplatnění a osobní zkušenosti klientů chráněného bydlení na trhu práce. Cílem práce je analyzovat možnosti pracovního uplatnění osob s mentálním postižením a jejich reálné možnosti na trhu práce.

Klíčová slova: mentální postižení, zaměstnání, chráněné pracovní místo, sociální rehabilitace

Annotation

ČÁPOVÁ, Linda. *Job opportunities for people with mental disabilities in the labor market*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2020. 85 pp. Bachelor thesis.

This bachelor's thesis deals with the possibilities of employment of people with mild mental disabilities from sheltered housing in the labor market. The theoretical part deals with the definitiv of mental disability, the etiology of mental disability, which shows certain limitations of people with mild mental disabilities, the concepts with in the possibilities of employment of people with mild mental disabilities in the labor market and legislativ relating to employment. In the practical part, the availability of employment and personal experience of clients of sheltered housing on the labor market is ascertained in the form of a questionnaire surfy supplemented by interviews. The aim of the work is to analyze the employment opportunities of people with mental disabilities and their real opportunities in the labor market.

Key words: mental disability, employment, sheltered workplace, social rehabilitation

Obsah

Úvod	12
1 Základní pojmy	13
1.1 Inteligence.....	13
1.2 Mentální postižení a terminologie	13
1.3 Mentální retardace	14
1.3.1 Definice mentální retardace dle MKN – 10 z roku 2000.....	15
2 Etiologie mentální retardace	16
3 Vývoj osob s mentálním postižením.....	18
3.1 Smyslová percepce	18
3.1.1 Specifika u osob s mentálním postižením.....	18
3.1.2 Vizuální percepce	19
3.1.3 Sluchová percepce	20
3.2 Motorika	20
3.2.1 Hrubá motorika	20
3.2.2 Jemná motorika.....	21
3.2.2.1 Grafomotorika.....	21
3.2.3 Orientační funkce – orientace časem, místem, osobou.....	21
3.3 Intelektové poznávací funkce	22
3.3.1 Struktura intelektu.....	22
3.3.2 Myšlenkové operace	23
3.3.3 Organizace a plánování.....	23
3.3.4 Úsudek	23
3.3.5 Řešení problémů	24
3.3.6 Kognitivní styl	24
3.4 Pozornost	24
3.4.1 Záměrné držení pozornosti, přesouvání pozornosti a rozdělení pozornosti	

3.5	Paměť	25
3.6	Fatické funkce.....	25
3.6.1	Druhy komunikace.....	25
3.6.2	Řeč osob s mentálním postižením	26
3.7	Emoce	27
3.8	Adaptace a adaptabilita.....	28
3.9	Konace a aspirace	28
3.10	Sebeobsluha	29
3.11	Rodinné prostředí.....	29
3.12	Edukační schéma – dovednosti, vědomosti, návyky a zájmy	29
3.12.1	Trivium	30
3.13	Práva.....	30
3.13.1	Nápomoc při rozhodování	32
3.13.2	Zastoupení členem domácnosti.....	32
3.13.3	Omezení svéprávnosti.....	32
3.13.4	Opatrovnictví	33
3.13.5	Odpovědnost za škodu u osob s mentální retardací	33
4	System sociálních služeb	34
4.1	Druhy sociálních služeb.....	34
4.2	Chráněné bydlení.....	35
5	Pracovní uplatnění.....	36
5.1	Právo na zaměstnání	36
5.2	Zaměstnanost	36
5.3	Zaměstnavatelé	36
5.3.1	Příspěvky pro zaměstnavatele.....	36
5.3.2	Sleva na dani.....	37
5.4	Státní politika.....	37

5.5	Úřad práce.....	38
5.5.1	Sociální dávky.....	39
5.6	Podporované zaměstnávání	41
5.7	Chráněné pracovní místo	42
5.8	Pracovní rehabilitace	42
5.9	Sociální firmy	42
5.10	Sociálně terapeutické dílny	43
5.11	Sociální rehabilitace	43
6	Praktická část	44
6.1	Cíle práce	44
6.2	Výzkumné otázky	44
6.3	Metodologie práce	45
6.3.1	Kvalitativní výzkum	45
6.4	Metody pro získání dat	45
6.4.1	Metoda dotazníku	45
6.4.2	Metoda rozhovoru.....	45
6.4.3	Metodika sběru dat.....	46
6.5	Charakteristika respondentů	48
6.5.1	Klient A.....	48
6.5.2	Klient B.....	48
6.5.3	Klient C.....	49
6.5.4	Klient D.....	49
6.5.5	Klient E	49
6.5.6	Klient F	50
6.5.7	Klient G.....	50
6.6	Charakteristika místa šetření.....	51
6.7	Interpretace dat	51

6.7.1	Sociální pracovníce v oboru sociální rehabilitace	58
6.7.2	Klíčové pracovníci klientů	63
6.7.3	Klienti	66
6.7.4	Vztah respondentů k zaměstnání	68
6.7.5	Zaměstnání.....	70
6.7.6	COVID-19	71
6.7.7	První krok	74
6.8	Shrnutí.....	75
Závěr	77
Seznam použité literatury	79
Přílohy	83

Úvod

Tato bakalářská práce je zaměřena na možnosti pracovního uplatnění osob s mentálním postižením na trhu práce.

Nejprve budete seznámeni s pojmem mentální postižení a mentální retardace, jak vzniká, jak se jedinec vyvíjí a jaká jsou možná omezení v důsledku mentálního postižení.

Dále se zmíním o systému sociálních služeb a vytyčím především chráněné bydlení, ze kterého jsem nejvíce čerpala respondenty pro praktickou část. Na závěr teoretické části vás seznámím s možnostmi pracovního uplatnění osob s mentálním postižením na trhu práce.

V praktické části budou uvedeny krátké kazuistiky respondentů, kteří již mají zkušenosti se zaměstnáním nebo své pracovní uplatnění hledají a mají zkušenosti s úřadem práce, který byl mým vodítkem pro tuto část, jež se rozrostla o sociální rehabilitaci. To vše bude doplněno dotazníky a rozhovory samotných klientů, sociálních pracovníků, kteří se o pracovní uplatnění zasloužili a pracovníků v sociálních službách, kteří se podíleli na přípravě připravenosti klientů do pracovního režimu.

Závěrem této práce bych ráda zhodnotila, co jsem zjistila.

1 Základní pojmy

1.1 Intelligence

V běžném slovníku znamená „bystrý“, „rychle chápající“, „chytrý“, „znalý určité věci“.

Roku 1921 se čtrnácti významným psychologům položila otázka: „Co je to inteligence?“ Odpovědi byly různorodé, shodli se, že inteligence se dá definovat jako schopnost učit se ze zkušenosti a schopnost přizpůsobit se svému prostředí. V roce 1986 výše uvedenou otázku položili psychologové Sternberg a Detterman čtyřicet dvěma kognitivním psychologům a ti se shodli na tom, že inteligence v sobě nese faktory učení ze zkušenosti, přizpůsobivost a schopnost reflexe vlastních mentálních procesů a schopnost jejich regulace (Valenta, 2018).

Podle Sternberga (2009, s. 502) je inteligence schopnost učit se ze zkušenosti, užívat metakognitivní schopnosti¹, které zkvalitňují učení, a schopnost přizpůsobit se svému prostředí, jež může v různých sociálních a kulturních souvislostech vyžadovat různé druhy přizpůsobení.

1.2 Mentální postižení a terminologie

Termín mentální retardace (mental retardation) se zjemnil na termín mentální postižení (mental disability). Americká asociace AAMR (American Association for Mental Retardation) se přejmenovala na AAIDD (American Association on Intellectual and Developmental Disabilities), tudíž místo označení MR (mental retardation) používají ID (intellectual disability) (Valenta, 2018).

Dřívější stupně mentální retardace, které byly vypuštěny: debilita, imbecilita, idiocie, idioimbecilita (Valenta, 2018). Stejně tak byly vypuštěny i termíny „nevzdělavatelnost“ (stupeň imbecility), „nevychovatelnost“ (stupeň idiocie) či od Sováka stupně socializace utilita a inferiorita. Též vymizel termín „mentální defekt“. Místo pojmu „mentálně retardovaný (mentálně postižený)“ se používá označení „osoba s mentálním postižením“, popřípadě „osoba se zdravotním postižením“. Tento humanizační trend odstartoval první kongres v Montpellieru v roce 1967, kdy bylo vyřčeno, že člověk s mentální retardací je především lidská bytost, a teprve až na druhém místě je i „defektní“ (Valenta, 2018, s. 32–33).

¹ Schopnost uvědoměle aplikace vlastních strategií řešení problémů a učení. Je to schopnost jedince přemýšlet a uvažovat o vlastních myšlenkových procesech s cílem zlepšit své kognitivní schopnosti (rozhodování, kreativita, skupinové myšlení, prožívání apod.) (Kroupová, 2016, s. 267).

Mentální postižení jako zastřešující pojem využívaný v pedagogické dokumentaci a školství, který zahrnuje IQ pod 85, kam spadají osoby s mentální retardací a osoby nacházející se v hraničním pásmu mentální retardace (Valenta, 2018).

„Za mentálně retardované (postižené) se považují takoví jedinci (děti, mládež i dospělí), u nichž dochází k zaostávání vývoje rozumových schopností, k odlišnému vývoji některých psychických vlastností a k poruchám v adaptačním chování,“ (Švarcová, 2006, s. 28).

V 8. revizi ICD WHO²(1966 –1979) byla Mírná duševní zaostalost (slaboduchost) s pásmem IQ 68 – 85, tudíž hraniční pásmo mentální retardace (vlastní mentální retardace byla tehdy nazývána jako slabomyslnost) (Valenta, 2018).

Žáci pro své nižší (většinou kognitivní) schopnosti nezvládali nároky běžné základní školy, ale nebyli mentálně retardovaní. Za dřívějších dob se tyto děti přerazovaly do zvláštních škol. V současné době jsou tyto děti označovány jako děti s oslabeným kognitivním výkonem³. Mentální postižení je tedy chápáno jako synonymum pro mentální retardaci a oslabení kognitivního výkonu se překrývá s hraničním pásmem mentální retardace (Valenta, 2018).

1.3 Mentální retardace

„Mentální retardaci lze vymezit jako vývojovou poruchu rozumových schopností demonstrující se především snížením kognitivních, řečových, pohybových a sociálních schopností s prenatální, perinatální i časně postnatální etiologií, která oslabuje adaptační schopnost jedince,“ (Valenta, 2018, s. 34). Nebo také jako vývojovou poruchu integrace psychických funkcí postihující jedince ve všech složkách jeho osobnosti (Valenta, 2018).

Od roku 1993 v České republice platí desátá revize (MKN⁴ – 10, mezinárodní označení ICD – 10) (Valenta, 2018).

Stupeň mentální retardace je určen na základě posouzení struktury inteligence a posouzení schopnosti adaptability, orientačně inteligenčním kvocientem a mírou zvládání obvyklých sociálně-kulturních nároků na jedince (Valenta, 2018).

- F70 Lehká mentální retardace – IQ 50 – 69 (dříve debilita) (Valenta, 2018).
- F71 Středně těžká mentální retardace, též střední mentální retardace – IQ 35 – 49 (dříve imbecilita) (Valenta, 2018).

² WHO = Světová zdravotnická organizace (Valenta, 2018, s. 33).

³ „Oslabení kognitivního výkonu je takové snížení výkonnosti, které ještě není na úrovni mentálního postižení (mentální retardace), ale přesto znevýhodňuje především při vzdělávání a indikuje podpůrná opatření edukativního (popř. psychosociálního) charakteru,“ (Valenta, 2018, s. 34).

⁴ MKN = Mezinárodní klasifikace nemocí (Valenta, 2018, s. 34).

- F72 Těžká mentální retardace – IQ 20–34 (dříve idioimbecilita, prostá idiocie) (Valenta, 2018).
- F73 Hluboká mentální retardace do 19 IQ (dříve idiocie, vegetativní idiocie) (Valenta, 2018).
- F78 Jiná mentální retardace (Valenta, 2018).
- F79 Nespecifikovaná mentální retardace (Valenta, 2018).

Kromě stupně mentálního postižení MKN rozlišuje v kódu postižené chování, a to přidáním číslice za tečku (Valenta, 2018)

- 0 – žádné či minimálně postižené chování (př. F71.0 – středně těžká mentální retardace bez poruch chování, což je typické pro Downův syndrom) (Valenta, 2018).
- 1 – výrazně postižené chování vyžadující intervenci (Valenta, 2018).
- 8 – jiná postižení chování (Valenta, 2018).
- 9 – bez zmínky o postižení chování (Valenta, 2018).

Starší psychopedická terminologie diferencovala chování u mentální retardace na typ eretický (hyperaktivní, verzatilní, neklidný) a na typ torpidní (hypoaktivní, apatický, netečný) (Valenta, 2018).

1.3.1 Definice mentální retardace dle MKN – 10 z roku 2000

„Mentální retardace je stav zastaveného nebo neúplného duševního vývoje, který je charakterizován především narušením schopností projevujících se v průběhu vývoje a podílejících se na celkové úrovni inteligence. Jedná se především o poznávací, řečové, motorické a sociální dovednosti. Mentální retardace se může vyskytnout s jakoukoliv jinou duševní, tělesnou či smyslovou poruchou anebo bez nich. Jedinci s mentální retardací mohou být postižení celou řadou duševních poruch, jejichž prevalence je tři až čtyřikrát častější než v běžné populaci. Adaptivní chování je vždy narušeno, ale v chráněném sociálním prostředí s dostupnou podporou nemusí být toto narušení u jedinců s lehkou mentální retardací nápadné.“

2 Etiologie mentální retardace

„Vznik a vývoj funkčních soustav lidského mozku je jednou z nejzajímavějších, nejsložitějších a nejméně poznaných oblastí lidského vědění, zatíženou snad největším počtem předsudků,“ (Koukolík, 2006 cit. podle Švarcová, 2006, s. 61).

Příčiny mentálního postižení jsou různé. Endogenní neboli vnitřní a exogenní neboli vnější příčiny nebo příčiny vrozené a získané. Dle časového hlediska se příčiny dělí na prenatalní (před porodem), perinatální (během porodu a krátce po něm) a postnatální (v průběhu života). V případě genetické příčiny může jít o chromozomální aberaci, hypoxii⁵ plodu, encefalitidy⁶ atp. (Valenta, 2018).

Švarcová (2006) říká: „Žádný viník ani prostá a snadno zjistitelná příčina však obvykle neexistují.“ K mentální retardaci může vést mnoho různorodých příčin, které se vzájemně prolínají, podmiňují a spolupůsobí (Švarcová, 2006).

Prenatální období lze pojmout jako období, kdy velmi působí dědičné faktory. Do nich lze zařadit podmíněné poruchy, především metabolické. Velkou roli zde hrají i specifické genetické poruchy, například trizomie 21. chromozomu (Downův syndrom). Mezi endogenní faktory patří mutagenní faktory (záření, hladovění, chemické vlivy), které způsobují mutaci genů na úrovni aminokyselin – aberace chromozomů či změny v počtu chromozomů nazývány jako genomové mutace. Vliv mají také exogenní faktory, například infekce matky (zarděnky, chřipka, neštovice, syfilis, toxoplazmóza atp.) a další faktory, které mohou vést k lehkým intelektovým deficitům nebo až k těžké mentální retardaci. K patogenním činitelům patří i rentgenové záření, nevhodné léky, chemikálie, drogy a alkohol (FAS = fetální alkoholový syndrom způsobující vrozené poruchy a anomálie), diabetes mellitus⁷, onemocnění štítné žlázy, anémie⁸, nedonošenost či prodloužená gravidita (Valenta, 2018).

Perinatální období lze pojmout jako období vývoje centrální nervové soustavy, kterou lze poškodit především nezvyklou zátěží, například mechanické poškození mozku, nedostatek kyslíku, nedonošenost, nízká porodní váha a těžká novorozenecká žloutenka (Valenta, 2018).

Postnatální období lze pojmout jako období negativních faktorů, například trauma zasahující centrální nervovou soustavu, infekce a záněty mozku (encefalitida), krvácení do mozku vlivem prasknutí mozkové cévy, nádorová onemocnění atp. Vliv mohou mít

⁵ Nedostatečné okysličení (Kroupová, 2016, s. 163).

⁶ Zánět mozku (Kroupová, 2016, s. 160).

⁷ Cukrovka neboli porucha metabolismu sacharidů (Kroupová, 2016, s. 159).

⁸ Chudokrevnost, kdy je v krvi snížen hemoglobin a erytrocity, což vede k omezení přenosu kyslíku (Kroupová, 2016, s. 155).

sociální faktory, zejména deprivace jako dlouhodobé neuspokojení některé ze základních lidských potřeb (Valenta, 2018).

Zatímco Müller (2018) v etiologii vnějších faktorů je zaměřen na příčiny, které se odehrávají v lidském těle, příčiny buněčné (viry, bakterie, záněty, různá poškození či poruchy), viz výše, tak Švarcová (2006) na vše nahlíží jako na dvě hlediska, a to „hledisko akcentující dědičnost a více či méně podceňující vlivy prostředí a výchovy na vývoj člověka a hledisko zdůrazňující převážný vliv prostředí na utváření osobnosti a jeho schopností, které nezohledňovalo vlivy genetické“ (Švarcová, 2006). Ano, Müller se zmiňuje o sociálních faktorech, ale pouze „jednou větou“, zatímco Švarcová zmiňuje nejen psychosociální deprivaci⁹, ale i kombinaci polygenně podmíněného nižšího nadání a výchovné nepodnětnosti nebo dokonce i zanedbanosti. Vysvětluje, že jde obvykle o děti podobně postižených rodičů, kdy jejich intelektová i vzdělanostní úroveň je nízká, tudíž podnětnost takového prostředí v rodině obvykle bývá nedostatečná a v podstatě právě tím rodiče děti nepříznivě ovlivňují, protože jim nejen předávají horší genetické předpoklady k rozvoji rozumových schopností, ale zároveň jim nejsou schopni poskytnout přiměřenou výchovu, protože sami na ni intelektově nestačí.

⁹ „Stavy se snížením intelektu vlivem velmi nepříznivých sociokulturních podmínek,“ (Švarcová, 2006, s. 62).

3 Vývoj osob s mentálním postižením

Od této kapitoly budou zde informace pouze o osobách a lehkým a středně těžkým mentálním postižením, protože těžší mentální postižení se mi již v praktické části neobjevují.

3.1 Smyslová percepcce

Petráš (2018) vykládá termín smyslová percepcce jako vnímání, které je základním poznávacím procesem. Tento proces odráží realitu, při které člověk smysly a s nimi souvisejícími nervovými centry získává informace o okolním světě. Do vnímání můžeme zařadit smysly, kognitivní a motivační procesy, vliv sociálního prostředí a výcvik, což se dá přeložit jako percepcce reality prostřednictvím smyslových orgánů a její intelektuální a emociální interpretaci na základě minulé zkušenosti (Valenta, 2018).

Petráš (2018) popisuje rozdělení vnímání, a to na zrakové (optické nebo také vizuální), sluchové (akustické nebo také auditivní), dotykové (taktilní nebo také haptické), čichové (olfaktorické), chuťové (degustativní) a nitroorganové (coenestetické). Zastává názor, že předpokladem vnímání jsou podněty, funkční smyslové orgány a mozek. Tvrdí, že nevnímání prostoru, pohybu a času není nijak přímo vázané na smyslové orgány.

3.1.1 Specifika u osob s mentálním postižením

Vnímání je značně ovlivňováno úrovní rozumových schopností. Aby dítě rozeznávalo jednotlivé podněty, musí se v mozkové kůře vytvořit diferenční podmíněné spoje a poté jejich soustava = dynamické stereotypy (Valenta, 2018).

Petráš (2018) uvádí, že vlivem poškození CNS je proces podmíněných spojů pomalý a v této souvislosti jsou zde výrazné čtyři problémy: zpomalenost tempa vnímání a značné zúžení rozsahu vnímání, výrazná nediferencovanost počitků a vjemů, nedostatečné vnímání prostoru a času a inaktivita vnímání. Také dochází k snížení citlivosti hmatových vjemů a ke špatné koordinaci pohybu.

Zpomalenost tempa vnímání a značné zúžení rozsahu vnímání

Projevuje se omezení schopnosti globálního vidění. Děti s mentálním postižením setrvávají ve fázi vnímání detailů a následná syntéza je pro ně problematická. Tudiž je to limituje v jejich orientaci v novém prostředí nebo neobvyklé situaci. Také je narušena schopnost pochopit perspektivu, kdy dochází k částečnému překrývání kontur, důsledkem čehož dítě nerozlišuje polostíny (Valenta, 2018).

Nedostatečně diferencující detaily a celky

Při poznávání předmětů považují za stejné úplně různé předměty. Porušena je tedy diskriminace figury a pozadí, proto je pro ně dobré výrazně odlišit obrazec od pozadí (Valenta, 2018).

Vnímání prostoru a času

Dochází často k selhávání při odhadu délky, hloubky, časové dezorientaci atd. (Valenta, 2018).

Inaktivita

Považuje se za nejzávažnější problém, kdy dítě neprojeví žádnou snahu, protože není schopno prohlédnout i předkládaný materiál (př. obrázek) podrobně, vnímat všechny jeho detaily a vyznat se v jeho vlastnostech. Pokud daný obrázek učitel pootočí, žák už ho nepozná (Valenta, 2018). Petr Petráš říká, že děti s mentální retardací vnímají zjednodušeně, povrchně. „O neaktivním charakteru vnímání svědčí i to, že se nedovedou pozorně dívat, hledat a nacházet určité předměty, nedovedou si výběrově prohlížet část okolního světa, nedovedou se odpoutat od výrazných a poutavých stránek vnímaného objektu, které jsou však v daném okamžiku nepodstatné,“ (Bartoňová, Bazalová, Pipeková, 2007, s. 23).

3.1.2 Vizualní percepce

Zraková percepce nese zásadní význam pro rozvoj psychických funkcí a orientaci v prostředí (Valenta, 2018). Podle Švarcové (2006) se dítě s mentální retardací učí vidět a dívat se jako každé jiné dítě. To, co vidí, není pouhý obraz oka, ale výsledek určité životní zkušenosti. To, co dítě vidí, závisí na kvalitě podmíněných spojů vytvořených v mozkové kůře.

Vizuální diferenciacce

Petráš (2018) uvádí, že děti s mentální retardací obvykle špatně rozlišují podobné obrázky (grafomatický vizus¹⁰). Potíže se vyskytují při rozlišování různých detailů na obrázku, tvaru nebo počtu a při rozlišování směrů.

Vizuální integrace

Petráš (2018) je toho názoru, že schopnost vnímat je narušena komplexně, a proto děti s mentálním postižením nedovedou systematicky si prohlížet obrázek, či vnímat celek jako soubor detailů, a tudíž takové dítě nevnímá ani vztahy mezi nimi (vizuální analýza a syntéza). Obvykle ulpívají na jednom detailu, který nemusí být vždy podstatný, nebo na globálním pohledu.

¹⁰schopnost rozlišovat písmena (Petráš, 2018)

Zrakové vnímání

Z důvodu špatné koordinace očních pohybů je zrakové vnímání u dětí s mentálním postižením nesystematické. Přeskakují od jednoho detailu k druhému a zpravidla ani příliš nevnímají, co vidí. Nejvíce se to projevuje u čtení, kde chybí schopnost koordinovat pohyb očí tak, aby dobře viděly. Jako příklad uvádím nalezení řádku v textu, kde má dítě pokračovat ve čtení (Valenta, 2018).

3.1.3 Sluchová percepce

Sluchové vnímání souvisí s rozvojem řeči, tudíž se promítá i do psychického vývoje dítěte (Valenta, 2018). U dětí s mentální retardací se Petráš (2018) vyjadřuje, že dochází k pomalému vytváření diferenciacních podmíněných spojů a dynamických stereotypů v oblasti sluchového analyzátoru, což vede k nedostatečné diskriminaci fonémů, případně jejich zkreslení. Postižena je tedy oblast fonemického sluchu (Valenta, 2018).

3.2 Motorika

Pohybová schopnost organismu se skládá z pohybů spontánních, reflexních, volních a expresivních, které vyjadřují psychický stav (Hartl, Hartlová, 2000).

Stupňánková, Navrátilová a Procházka (2018) se shodli na tom, že motoriku lze definovat jako souhrn všech potenciačních pohybových předpokladů člověka, které spolu s konstitučními a psychickými činiteli umožňují člověku vykonávat různé pohybové úkony a činnosti. Pro pohyby prováděné většinou hladkými svaly se užívá zpravidla souhrnného označení motilita. Zahrnuje pohyby dýchání, polykání, trávení apod. Schopnost pohybů svalstva příčně pruhovaného, které umožňuje člověku pohyb z místa na místo a pracovní výkon, nazýváme mobilitou.

3.2.1 Hrubá motorika

Narušení hrubé motoriky se liší v závislosti na etiologii mentální retardace, a proto neexistuje obecné pravidlo, jak by se měla motorika dětí s mentální retardací vyvíjet (Valenta, 2018).

Bazalová(2006)uvádí následující Klasifikaci mentální retardace ve vztahu k motorice:

Lehká mentální retardace – do třetího roku věku se projevuje lehké opoždění, kdy může být zpomalen psychomotorický vývoj. V období, kdy dítě dochází do školy, přetrvává opoždění jemné motoriky a celkové koordinace pohybů.

Středně těžká mentální retardace – vývoj jemné a hrubé motoriky je výrazně opožděn a přetrvává celková neobratnost, tito lidé však bývají mobilní.

3.2.2 Jemná motorika

Pod tímto pojmem si obvykle člověk představí pohyby ruky, uchopování předmětů a manipulaci s předměty, ale v širším pojetí se shodli Stupňánková, Navrátilová, Procházka (2018), že jemná motorika zahrnuje grafomotoriku, kam spadá pohybová aktivita při grafických činnostech, logomotoriku, kdy se jedná o pohybovou aktivitu mluvních orgánů při artikulované řeči, mimiku, což je pohybová aktivita obličeje, oromotoriku, kam spadají pohyby dutiny ústní a vizuomotoriku, která lze vysvětlit jako pohybová aktivita se zpětnou vazbou.

Postižení jemné motoriky prstů a rukou se u těchto dětí projevuje především menší obratností při jemných pracích, při kreslení a při psaní. Míra narušení jemné motoriky také záleží na druhu mentální retardace – na její hloubce, rozsahu, na rovnoměrnosti postižení složek psychiky či na tom, zda jsou některé psychické funkce výrazněji postiženy (Stupňánková, 2018).

U dětí s lehkou mentální retardací je vývoj oproti normě pomalejší, tudíž bývá opožděná i jemná motorika projevující se v průběhu školní docházky. Během dospívání se však tyto nedostatky vhodným cvikem a výchovným vedením mohou zcela ztratit (Valenta, 2018).

U dětí se středně těžkou mentální retardací je vývoj jemné motoriky výrazně zpomalen, kdy celková neobratnost, obtíže s koordinací pohybů a při jemných úkonech je trvalá – např. zapínání knoflíků, zavazování tkaniček atd. (Valenta, 2018).

3.2.2.1 Grafomotorika

MKF definuje grafomotoriku jako část jemné motoriky a psychických funkcí (rozumové schopnosti, vizuomotorická koordinace, prostorové vnímání, zrakové vnímání, pozornost a volní úsilí), kterou potřebujeme při grafických projevech (kreslení a psaní) a jejíž stupeň vývoje se podstatnou měrou odráží v kresbě a písemném projevu (Mezinárodní klasifikace funkčních schopností, disability a zdraví).

Procházka (2018) tvrdí, že u dětí s mentální retardací obvykle bývá postižena jemná motorika prstů a rukou, tudíž jsou méně obratní i při kreslení a psaní. Tyto děti mívají zvláštnosti, odlišnosti či problémy ve vývoji kresby a grafomotorických dovedností.

3.2.3 Orientační funkce – orientace časem, místem, osobou

„Obecné posouzení orientačních funkcí je u osob s mentální retardací úzce vázáno na míru intelektového deficitu a hloubky jeho postižení. Velkou míru však také sehrává

úroveň vzdělávání a rozvoje kognitivního potenciálu při školním vedení dítěte s mentální retardací.“ (Valenta, 2018, s. 233).

Pro mou práci je pro mě důležitá především osoba s lehkou mentální retardací, proto se u tohoto stupně mentální retardace více rozepíšu a o dalších stupních v této kapitole nebude zmínka.

Osoby s lehkou mentální retardací

Lečbych(2018) tvrdí, že pokud tyto osoby byly adekvátně vzdělávány a dobře výchovně vedeny, nemusíme očekávat závažnější narušení orientačních funkcí. Je nutné, aby si osvojily znalosti dnů v týdnu, měsíců, ročních období a orientaci v čase běžného dne. Pokud adekvátně vzdělávány a dobře výchovně vedeny nebyly, mohou se objevit poruchy orientace.

Ze své praxe vím, že problém občas nastává, když mají tyto osoby určit, kolik je hodin. S tímto problémem se lidé setkávají o Vánocích či o narozeninách nebo svátcích, kdy jim někdo blízký daruje digitální hodinky na ruku nebo nástěnné digitální hodiny, ale přitom tito lidé umí používat jen klasické ručičkové hodiny. Lze je přeučit na digitální hodiny, ale ne každý se na digitální čas přeučí. Mám i opačnou zkušenost, že tato osoba znala digitální hodiny, ale když se přestěhovala do chráněného bydlení do bytu, kde visely nástěnné ručičkové hodiny, dotyčný byl velice zmatený a bylo potřeba ho naučit hodiny ručičkové, nakonec si však stejně koupil hodiny digitální.

3.3 Intelektové poznávací funkce

Švarcová (2006) uvádí, že výchozí podmínkou psychického vývoje dítěte je učení. Samozřejmě, že učení není jediným činitelem ovlivňujícím lidskou psychiku. Specifikem dětí s mentálním postižením je, že si osvojují v rámci svých možností základní a jednoduché činnosti. Avšak těžší, složitější psychické činnosti, jako je abstrakce atd., u těchto dětí představují značný problém.

Typické pro děti s mentální retardací je oslabení potřeby poznávat okolní svět a socializace. Socializaci také může ztěžovat zpomalené tempo vývoje řeči. Dítě si uvědomuje svou odlišnost, jinakost, kdy některé skupiny mohou mít tendence takové dítě ze skupiny vytlačit, což se promítá v prospěchu i v chování samotného dítěte – agrese (Švarcová, 2006).

3.3.1 Struktura intelektu

Autoři Procházka a Petrášová (2018) se ve snaze popsat inteligenci zaměřují především na oblasti adaptace, řešení problémů a učení či schopnosti logického myšlení.

„Intelligence je globální schopnost jedince účelně jednat, rozumně myslet a účinně se vypořádat se svým okolím. Inteligenci můžeme tedy chápat jako souhrnnou komplexní vlastnost zahrnující myšlení, učení a adaptaci,“ (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001, s. 88).

Lze rozlišovat fluidní a krystalizovanou inteligenci. „Fluidní inteligence je do jisté míry vrozená, je určena nadáním jedince v oblasti nervových předpokladů poznávacího zpracování vnímaných vztahů,“ (Svoboda, 2010, s. 47). Fluidní inteligence může být chápána jako stálá charakteristika jedince, která je nezávislá na vzdělání (Valenta, 2018). Krystalizovaná inteligence se projevuje především v úrovni myšlení v závislosti na kulturních kořenech a na prostředí, ve kterém jedinec vyrůstá. Úroveň krystalizované inteligence závisí hlavně na vzdělání a získané zkušenosti (Svoboda, 2010).

3.3.2 Myšlenkové operace

Myšlení by se dalo definovat jako zprostředkovaný, zobecňující a abstrahující způsob poznávání, který vede k postižení podstatných obecných vlastností předmětů, jevů a vztahů mezi nimi. Myšlení a jeho výsledky je vyjádřeno s pomocí řeči, což je nástroj myšlení a zároveň forma dorozumívání (Hyhlík, Nakonečný, 1977).

Petrášová (2018) píše, že děti s mentální retardací mívají omezenou zásobou představ, malou znalost zacházení s předměty, velmi sníženou zkušenost v oblasti komunikace a deficit v oblasti rozvoje řeči, tudíž rozvoj myšlení je významně omezen.

3.3.3 Organizace a plánování

Do této kapitoly složitějších procesů myšlení lze zařadit iniciaci, plánování, vytváření hypotéz, kognitivní flexibilitu, rozhodovací proces, regulaci, úsudek využití zpětné vazby a sebeuvědomění (Procházka, 2018).

Schopnost organizace a plánování je dostupná pouze u osob s lehkým stupněm mentálního postižení. Děti s hlubším stupněm mentálního postižení zvládají myšlení jen na konkrétní úrovni, ale složitější procesy již nezvládají (Valenta, 2018).

3.3.4 Úsudek

Je to proces, který spočívá ve vyvozování soudu¹¹ z jiných soudů. V podstatě jde o vyjádření vztahu mezi dvěma či více pojmy. „... opírá se o premisy, z nichž vychází a na jejichž základě vyvozuje závěr,“ (Valenta, 2018, s. 251).

Usuzování je v podstatě založeno na podobnosti dvou jevů. Procházka a Petrášová (2018) se shodují v tom, že úsudek je vyvozování závěru z premis, kdy se jedná o schopnost

¹¹ „Soud je vyjádřením vztahu mezi dvěma pojmy,“ (Valenta, 2018, s. 250).

testovat premisy a dávat je do kontextu. U dětí s mentálním postižením dochází k výraznému postižení schopnosti abstrakce, generalizace, extrapolace, analýzy a syntézy, oproti tomu však u nich převládá rigidita myšlení a mechanická paměť převládá nad logickým úsudkem.

3.3.5 Řešení problémů

„Řešení problému spočívá v tom, že se zužuje pole možných odpovědí na danou otázku, dokud se nenajde správná odpověď nebo nová, dosud nepoznaná cesta k cíli. Proces hodnocení informací – úvaha vede k tvorbě úsudku,“ (Valenta, 2018, s. 253).

U osob s mentálním postižením je schopnost abstrakce a zobecnění omezená a převažuje především konkrétní myšlení na úrovni názorných obrazů. Lze zpozorovat deficit v utváření obecných pojmů a schopnost osvojování pravidel je limitována. Tyto osoby nedokážou domýšlet své jednání a předvídat důsledky, protože řídicí úloha myšlení je nízká. Problém se objevuje v uvědomování si problému. Utváření adekvátních, účelných strategií k řešení problémů je na nízké úrovni, často chybí motivace k řešení (Petrášová, Procházka, 2018).

Vyskytují se u těchto osob procedurální problémy paměti, což vede k obtížnému zapamatování si postupů, a to i v důležitých dovednostech a návycích (např. sebeobsluha, hygiena). Deficit v myšlení vede k neschopnosti koordinovat, řadit, provádět a dokončovat jednotlivé činnosti (Petrášová, Procházka, 2018).

3.3.6 Kognitivní styl

Jedná se o typický přístup k učení a řešení problémů, který zahrnuje charakteristické způsoby přijímání a zpracování informací, způsob vnímání, myšlení, učení a odolnost vůči změně. V podstatě je to způsob, jak jedinec vnímá situaci a jak si z ní vybírá (Procházka, Petrášová, 2018).

Lidé s mentálním postižením mají omezený rozsah příjmu informací a nižší kvalitu zpracování informací. U osob s hlubším mentálním postižením může docházet ke zkreslení vnímání problémové situace, omezení vhledu a neadekvátnímu vyhodnocení (Valenta, 2018).

3.4 Pozornost

Lze ji charakterizovat: „... jako vyčlenění jednoho nebo více předmětů z komplexu předmětů, jevů, dějů a koncentraci našeho vědomí na zvolený výsek skutečnosti. Pozornost však existuje sama o sobě; je to vždy pozorné vnímání, představování, myšlení atd.“ (Švancara, Vašina a Kastroň, 1991, s. 54).

Dle Procházk (2018) na pozornosti závisí efektivita lidského vnímání, učení a myšlení. Charakter narušení pozornosti u dětí s mentálním postižením podléhá etiologii, tudíž

jiná bude schopnost pozornosti u dítěte s mentální retardací na podkladě organického poškození CNS a jiná bude u dítěte s mentální retardací s geneticky podmíněnou etiologií.

3.4.1 Záměrné držení pozornosti, přesouvání pozornosti a rozdělení pozornosti

Přesouvat pozornost z jedné činnosti na druhou či z jednoho objektu na druhý je pro jedince bez mentálního postižení samozřejmostí. Schopnost přesouvání pozornosti bývá u dětí s mentálním postižením s výrazným deficitem a při deficitu rozumových schopností se provádějí takové činnosti obtížněji. Také velkou roli zde hraje i míra unavitelnosti. Obvykle u dětí s mentálním postižením organického postižení CNS je toto neřešitelný problém, protože se zde setkáváme již s výrazným narušením záměrné pozornosti (Valenta, 2018).

Procházka (2018, s. 267) rozdělení pozornosti vysvětluje na příkladu s diktátem. „Dítě se musí soustředit na tvar písmen, jejich spojování mezi sebou do podoby slov a vět a současně musí řešit problematiku pravopisu.“

3.5 Paměť

Svoboda (2018): Paměť u osob s mentálním postižením se častokrát vyznačuje pomalým a komplikovaným osvojováním si abstraktních pojmů v porovnání s tím snadnějším a bezprostřednějším vštípením konkrétních a atraktivních podnětů. Paměť bývá převážně mechanická¹², konkrétní a krátkodobá. Je tudíž pro hlubší zapamatování nutno mnoho opakování. Zároveň ale Vágnerová (2005) říká, že spontánní zapamatování je ovlivněno zejména atraktivností nabídky vybraných podnětů a dosaženým stupněm poznání.

3.6 Fatické funkce

Člověk se narodí s potencionální schopností řeči, písma, myšlení, schopností poznávat a učit se, avšak tyto schopnosti se vyvíjí dozráváním mozkových struktur a dokončováním myelinizace drah (Kulíšková, 2018).

Řeč je fylogeneticky i ontogeneticky společensky podmíněná a ve společenských podmínkách se udržuje a rozvíjí se dál. Jazyk je komunikační zvukový signál řeči (Valenta, 2018).

3.6.1 Druhy komunikace

Kulíšková (2018) dělí komunikaci na verbální komunikaci (jedná se o orální komunikaci, též psanou a čtenou) a nonverbální komunikaci, kdy v podstatě jde o mimoslovní sdělování. Neverbální signály vysíláme i přijímáme většinou nevědomě, jedná se o reflexní činnosti, tudíž jejich hodnota bývá pravdivější a více vypovídající. Spadá sem mimika (výrazy

¹² Učí se mechanicky bez porozumění, tudíž nelze informace reálně využít (Valenta, 2018).

obličej), gestika (pohyby horních končetin, ukazování), pohledy (oční kontakt), haptika (doteky, kontaktní chování), kinetika (držení celého těla), proxemika (prostor kolem sebe, přibližování a oddalování se), teritorialita (označování hranic vlastního prostoru), mutilace (změna velikosti, tvaru nebo barvy) a paralingvistické projevy (tón hlasu, rychlost hlasu, hlasitost).

Osoby s mentálním postižením postihují poruchy fatických funkcí, mezi něž patří vývojová dysfázie, která zasahuje v různém stupni sensorickou i motorickou oblast ve všech jazykových rovinách (fonologická¹³, morfologicko-syntaktická¹⁴, lexikálně-sémantická¹⁵ a pragmatická¹⁶). V případě poškození již vyvinuté CNS¹⁷ vzniká afázie projevující se nemožností se srozumitelně vyjádřit pomocí verbální řeči, narušením schopnosti chápat signální význam slov, obtížemi s vyhledáváním adekvátních výrazů z mentálního slovníku, vážnými nedostatky při sestavování souvislých vět a zvláštnostmi v užívání gramatických kategorií (Valenta, 2018).

3.6.2 Řeč osob s mentálním postižením

Kulíšková (2018) popisuje řeč u osob s mentálním postižením takto: je nápadně narušená a vyvíjí se deformovaně především v oblasti řečové komunikace motorické, jazykové a kognitivní. Verbální výkony jsou sniženy, omezené a zpomalené. Výrazný rozdíl je mezi úrovní aktivního a pasivního slovníku – bývá vyvinutější.

Kulíšková (2018) vytvořila krátké rozdělení, jak přibližně vypadá řeč u osob s mentálním postižením v různých stupních postižení:

Řeč dětí se středně těžkou mentální retardací (IQ 35 – 49)

Řeč může dosáhnout první signální soustavy (6 – 7 let věku dítěte), kdy děti dovedou zopakovat řečové celky, ale bez porozumění. Postupně se naučí se svým okolím dorozumívat řečí. Řeč zůstává na úrovni významových zvuků s prostými jednoduchými větami.

Řeč dětí s lehkou mentální retardací (IQ 50 – 69)

Děti se mohou dostat na úroveň druhé signální soustavy. Jsou schopné zevšeobecnování a abstrahování, myšlení však zaostává v usuzovacích schopnostech. Jejich verbální schopnosti mohou být v některých případech plně dostačující, a proto jejich řeč nemusí být nijak nápadná. Problémy mohou nastat v neočekávaných situacích a také při vyjadřování svých myšlenek do slov.

¹³(zvuková) zabývá se zvukovou stránkou řeči

¹⁴gramatická

¹⁵slovní zásoba

¹⁶rovina sociální aplikace (role komunikačního partnera)

¹⁷CNS = centrální nervová soustava

Jednotliví autoři se shodují ve výčtu a popisu jazykových rovin: Valenta (2018), Bazalová (2014), Vitásková a Kytarová (2017):

Lexikálně-sémantická rovina

Slovní zásoba je ovlivněna stupněm snížení intelektu. Většina slov, které znají, spadá do pasivního slovníku, jen málo z nich využívají aktivně. Převažují podstatná jména a v menším počtu slovesa a velmi málo užívají přídavná jména.

Morfologicko-syntaktická rovina

Vývoj gramatické stavby odráží úroveň vývoje intelektu dítěte. Dysgramatická stavba vět¹⁸ je často nápadná na první slyšení. Gramatické formy jazyka zvládají jen děti s lehkým mentálním postižením.

Foneticko-fonologická rovina

Ve vývoji výslovnosti děti markantně zaostávají za normou a začínají mluvit později. Díky nedostatku verbální praxe si nemohou dostatečně osvojit a zautomatizovat koordinaci artikulačních orgánů, k čemuž přispívá i motorická neobratnost, častá nedoslýchavost a narušená schopnost fonematische diferenciace (Valenta, 2018).

Valenta (2018) udává nejčastější řečové vady spojené s mentálním postižením:

- Dyslalie neboli patlavost je nejčastější vadou týkající se podmínek elementárních řečových zvuků (hlásek) spojených do slabik a slov.
- Rhinnolalie neboli huhňavost je porucha nosové rezonance (otevřená, zavřená nebo smíšená).
- Tumultussemonis neboli breptavost je patologická změna tempa plynulosti mluvy.
- Balbuties neboli koktavost.
- Dysartrie neboli narušení artikulace jako celku; porucha výslovnosti jednotlivých hlásek (respirace, rezonance, fonace).

3.7 Emoce

„Jedná se o komplexní psychické pochody, navenek se projevující fyziologickými reakcemi, motorickými a mimickými projevy a vnitřně se projevující subjektivními prožitky. Signalizují stav organismu, definují vztahy organismu k jevům, jež na něj působí. Podílejí se na regulaci prožívání a reagování člověka, vedou k usměrnění jeho aktivity. Emoce jsou charakterizovány svou intenzitou, délkou trvání, směrem přibližování a oddalování,“ (Valenta, 2018, s. 300).

¹⁸ Skládání vět hlavních a vedlejších.

Dle Petrášové (2018) jsou za základní emoce považovány hněv, strach, smutek, překvapení, radost a odpor. Děti s mentální retardací mají zvýšenou citlivost na emoční podněty z okolí (např. silná reakce na konflikty, napětí v rodině). Snáze se u nich rozvíjí úzkostné reakce, mají mnohdy charakter fobií. U těchto dětí se často projevuje emoční labilita, střídání nálad a afektivní labilita.

3.8 Adaptace a adaptabilita

Z psychologického úhlu pohledu se adaptace a adaptabilita týká zvládnání nároků či požadavků prostředí, zvládnání životní reality, výběru životních cílů, ale také pružnosti změn v hierarchii cílů, účelných změn chování (pokud dosavadní chování nevede k cíli), aktivního působení na prostředí za účelem jeho změny (v případě, že prostředí neumožňuje realizaci hodnot a cílů) a přiměřeného odhadu vlastních schopností a možností (Valenta, 2018).

Vágnerová (2005) definuje mentální retardaci takto: mentální retardace je trvalé postižení rozumových schopností, což zapříčiňuje neschopnost jedince dosáhnout odpovídajícího stupně intelektového vývoje. Ač je to trvalé postižení, v rámci kvality výchovného i výukového vedení je možné dosahovat určitého rozvoje jedince. Hlavními znaky tohoto postižení jsou nedostatečný vývoj myšlení a řeči, omezená schopnost učení a obtížnější adaptace na běžné životní podmínky a požadavky tak jako opožděný vývoj socializace. Petrová (2018) říká, že míra společenské nedostačivosti je ovlivněna hloubkou mentálního poškození.

3.9 Konace a aspirace

„Vůlí rozumíme schopnost člověka uvědomit si vlastní potřeby a pohnutky, rozhodnout se pro určitý cíl a vybrat si prostředky k jeho dosažení,“ (Valenta, 2018, s. 323).

Lečbych (2018) popisuje konaci jako volní jednání¹⁹, které je v těsném vztahu s vnitřní a vnější motivací člověka. Obecná psychopatologie (Höschl, Libiger a Švestka, 2004) rozlišuje tři typy poruch volního jednání: poruchy vůle, poruchy cíleného jednání a poruchy psychomotoriky.

Lečbych (2018) popisuje specifika poruch s mentální retardací:

- Abulie – jedná se o oslabení schopnosti usilovat o nějaký cíl. Projevuje se nedostatkem iniciativy, spontaneity a ochuzením zájmů.

¹⁹ „Volním jednáním rozumíme vědomou a záměrnou činnost člověka, která se zaměřuje na dosažení stanoveného cíle,“ (Valenta, 2018, s. 323).

- Hyperbulie – jedná se o zvýšenou iniciativu a aktivitu volní, což narušuje sociální přizpůsobení. Stavby rychlé rozhodnosti, nízká vytrvalost, časté změny rozhodnutí a extrémní tlak na vyhovění.
- Uvědomění a symbolizace impulzů – jedná se o problémy se symbolizací svých potřeb (např. jazykové obtíže, hledání přesného pojmu pro popis vnitřního stavu, introspekce zaměřená na základní fyziologické potřeby).
- Výběr z alternativ v dosahování cílů – jedná se o potíže s logickým posouzením a výběrem alternativ.
- Akce a realizace vůle – lze vysvětlit jako odkázanost na péči druhé osoby, která je pro ně jistým omezením.

3.10 Sebeobsluha

Pro tuto práci nám bude stačit charakteristika osob s lehkou mentální retardací.

Podle Petráše (2018) je sebeobsluha důležitá pro samostatnost a nezávislost každého jedince, což má vliv na kvalitu života a možnosti socializace. U osob s lehkou mentální retardací nebývá oblast sebeobsluhy nějak výrazně narušena. Obvykle se tyto jedinci vzdělávali v základní škole praktické²⁰ a jsou většinou schopni všech sebeobslužných úkonů. Ač jsou mnohdy v domácích dovednostech pomalejší, v osobní péči bývají zcela samostatní.

3.11 Rodinné prostředí

Dle Doležalové (2018) rodina bývá vyznačována jako základní článek ve struktuře lidského společenství. Rodinu rozlišujeme na rodinu orientační, ve které se jedinec narodí, a rodinu reprodukční, kterou člověk sám zakládá (Buzan, 2003). Dále lze rodinu dělit na rodinu nukleární²¹ a rodinu širší²² (Valenta, 2018).

Výchovně-socializační funkce rodiny jsou s emociálně-ochrannými úkoly považovány za nejvýznamnější součást působení rodiny na dítě (Řezáč, 1998). Dunovský (1986) rodinu rozlišuje na funkční, problémovou, dysfunkční a afunkční.

3.12 Edukační schéma – dovednosti, vědomosti, návyky a zájmy

Učení označuje získávání zkušeností v průběhu života jedince. Dovednosti jsou získané dispozice pro řešení problémů a s nimi spojené vědomosti pro vykonávání určité činnosti. Návyky jsou získané dispozice, díky kterým je jedinec schopen si vybavit určité

²⁰V současnosti je jejich trendem inkluze do hlavního vzdělávacího proudu (běžné základní školy) nebo se vzdělávají v základních speciálních školách (Valenta, 2018).

²¹Rodina dvougenerační (Valenta, 2018).

²²Zahrnuje prarodiče, strýce, tety a další příbuzné (Valenta, 2018).

pohyby nebo úkony v určité situaci, což je velmi důležité v pracovních činnostech, navíc rozvíjí myšlenkové procesy, intelektové dovednosti, schopnosti pro řešení technických problémů, zdokonaluje se vytrvalost, pozornost, vztahy a spolupráce. Zájmy jsou získané motivy, ve kterých se promítá vztah jedince k určitému úseku skutečnosti nebo druhu činností (Čáp, 1987).

3.12.1 Trivium

Jarmarová (2018) je názoru, že je důležité osoby s mentálním postižením vybavit triviem, což znamená naučit je základům čtení, psaní a počítání.

Do edukace také spadá společenskovední a přírodovědná oblast, oblast zdraví, práce a kultury, přičemž vzdělávání směřuje k tomu, aby žáci poznali dějinné, sociální a kulturněhistorické aspekty života lidí v jejich rozmanitosti, proměnlivosti a ve vzájemných souvislostech. Seznamuje žáky s vývojem společnosti a společenskými jevy a procesy, které se promítají do každodenního života (Valenta, 2018).

3.13 Práva

Michalík (2018) mluví o OSN takto: Organizace spojených národů (OSN) má zájem o blaho a ochranu osob se zdravotním postižením. Vychází ze základních zásad organizace, které jsou založeny na respektování lidských práv, základních svobod a rovnosti všech lidí.

Deklarace práv mentálně postižených osob z roku 1971 se snažila přinést normy, které by se staly příkladem pro vztah národních společenství k daným skupinám osob. Byl vyhlášen Mezinárodní rok osob s postižením roku 1981 a k němu byl přijat Světový akční program pro osoby s postižením, který představoval základní strategickou koncepci na podporu práv osob s postižením. Prioritní byly rovné možnosti a plné zapojení osob se zdravotním postižením do společenského života a rozvoje (Michalík, 2018).

Dne 13. prosince roku 2006 byla přijata Úmluva o právech osob se zdravotním postižením a její Opční protokol národů. Je založena na principu rovnoprávnosti, zaručuje osobám se zdravotním postižením plné uplatnění všech lidských práv a podporuje jejich aktivní zapojení do života společnosti. V platnost vstoupila 3. května 2008. Cílem Úmluvy je odstranit existující překážky, které brání osobám se zdravotním postižením zapojit se do plnohodnotného života. Ustanovení Úmluvy ukládá státům povinnost zabránit diskriminaci osob se zdravotním postižením v různých oblastech života – právo na vzdělání, právo na práci, právo na začlenění do společnosti a přístup ke komunitním službám a právo na uznání způsobilosti k právním úkonům ve všech oblastech života na rovnoprávném základě s ostatními (Valenta, 2018).

Dle Michalíka (2018) opční protokol obsahuje proceduru individuálních stížností a proceduru vyšetřování. Procedura individuálních stížností umožňuje jednotlivci, který tvrdí, že byla v jeho případě porušena ustanovení Úmluvy, předložit své sdělení Výboru OSN pro práva osob se zdravotním postižením. Po přezkoumání dané stížnosti může výbor podat návrhy a doporučení příslušnému státu. V případě vážného nebo systematického porušování práv Úmluvy státem může výbor vést vyšetřování, tzv. procedura vyšetřování. Výsledky šetření by měly být předány dotčenému státu.

Dále bych chtěla zmínit stručnější verzi Deklarace o mentálně retardovaných popisované Michalíkem (2018, s. 76), který popisuje těchto sedm bodů: stejná práva jako ostatní bytosti, právo na zdravotní péči, právo na ekonomické zabezpečení a slušnou životní úroveň, žít v kruhu své vlastní rodiny, právo na kvalifikovaného opatrovníka, právo na ochranu před jakýmkoli vykořisťováním, zneužíváním nebo ponižujícím zacházením a zrušení nebo omezení práv musí být odvolatelné u vyšších institucí.

Michalík (2018) také mluví o způsobilosti k právním úkonům, dnes již používaný termín svéprávnost, která bývá u lidí s mentálním postižením buď odebrána (zbavení způsobilosti k právním úkonům), nebo omezena. „Právním jednáním se rozumí projev vůle, kterým osoba zakládá, mění nebo ruší svá práva nebo povinnosti,“ (Valenta, 2018, s. 79).

(§ 55) Omezení svéprávnosti: „K omezení svéprávnosti lze přistoupit jen v zájmu člověka, jehož se to týká, po jeho zhlédnutí a s plným uznáváním jeho práv a jeho osobní jedinečnosti. Přitom musí být důkladně vzaty v úvahu rozsah i stupeň neschopnosti člověka postarat se o vlastní záležitosti. Omezit svéprávnost člověka lze jen tehdy, hrozila-li by mu jinak závažná újma a nepostačí-li vzhledem k jeho zájmům mírnější a méně omezující opatření,“ (Občasný zákoník, 2018, s. 18).

(§ 56) „Omezit svéprávnost člověka může jen soud. Soud vyvine potřebné úsilí, aby zjistil názor člověka, o jehož svéprávnosti rozhoduje, a to i za použití takového způsobu dorozumívání, který si člověk zvolí.“ (Občasný zákoník, 2018, s. 18). S nímž je spojen §57: „Soud může omezit svéprávnost člověka v rozsahu, v jakém člověk není pro duševní poruchu, která není jen přechodná, schopen právně jednat, a vymezí rozsah, v jakém způsobilosti člověka samostatně právně jednat omezil.“ (Občasný zákoník, 2018, s. 18).

Je však potřeba brát na vědomí, že i člověk omezený ve svéprávnosti je způsobilý mít práva. Toto je stanoveno přímo v Listině základních práv a svobod. Například každý může vlastnit majetek (Valenta, 2018).

Svéprávnost definuje občasný zákoník. (§15) „Právní osobnost je způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti. Svěprávnost je způsobilost nabývat pro sebe

vlastním právním jednáním práva a zavazovat se k povinnostem (právně jednat),“ (Občanský zákoník, 2018, s. 14).

3.13.1 Nápomoc při rozhodování

Michalík (2018) nápomoc při rozhodování definuje jako soubor ustanovení, která mají pomoci osobě postižené duševní poruchou (s mentálním postižením) při rozhodování o náležitostech jejího života. Jde o koncept, který usiluje o maximální rozšíření možností pro projev svobodné vůle osobnosti (patří sem i osobnost člověka s duševním onemocněním) jako prioritní možnosti a probované i právním řádem, namísto přechodu na „náhradní“ rozhodování činěné opatrovníkem či jiným zástupcem.

Nápomoc při rozhodování si může sjednat osoba, které v rozhodování činí obtíže duševní porucha (nemusí se jednat o osobu s omezenou svéprávností). Tuto smlouvu musí schválit soud, kdy se podpůrce zavazuje k podpoře při právních jednáních, bude dotyčnou osobu informovat a radit mu tak, jak to stojí v § 46 občanského zákoníku (Valenta, 2018).

3.13.2 Zastoupení členem domácnosti

„Brání-li duševní porucha zletilému, který nemá jiného zástupce, samostatně právně jednat, může ho zastupovat jeho potomek, předek, sourozenec, manžel nebo partner, nebo osoba, která se zastoupeným žila před vznikem zastoupení ve společné domácnosti alespoň tři roky. Zástupce dá zastoupenému na vědomí, že ho bude zastupovat, a srozumitelně mu vysvětlí povahu a následky zastoupení. Odmítne-li to člověk, který má být zastoupen, zastoupení nevznikne; k odmítnutí postačí schopnost projevit přání,“ (Občanský zákoník, 2018, s. 17).

Zástupce musí dbát na ochranu zájmů zastoupeného a na naplňování jeho práv, a i na to, aby způsob jeho života nebyl v rozporu s jeho schopnostmi a aby odpovídal i představám a přáním zastoupeného. Zastoupení se vztahuje na obvyklé záležitosti dle životních poměrů zastoupeného. Zástupce není oprávněn udělit souhlas v rámci zásahu do duševní či tělesné integrity člověka s trvalými následky (Valenta, 2018).

3.13.3 Omezení svéprávnosti

Nový občanský zákoník již neumožňuje zcela člověka zbavit svéprávnosti, jen a pouze omezit (Valenta, 2018). „Rozhodnutí o omezení svéprávnosti nezabavuje člověka práva samostatně právně jednat v běžných záležitostech každodenního života,“ (Občanský zákoník, 2018, s. 18). „Kdo byl podle dosavadních právních předpisů omezen ve způsobilosti k právním úkonům, považuje se ode dne nabytí účinnosti tohoto zákona za osobu omezenou ve svéprávnosti podle tohoto zákona a je i napříště způsobilý právně jednat v rozsahu

stanoveném dosavadními právními předpisy, nerozhodne-li soud podle tohoto zákona jinak,“ (Občanský zákoník, 2018, s. 289).

K omezení svéprávnosti se přistupuje jako k „poslední“ možnosti poté, kdy nelze využít ostatní instituty podporovaného rozhodování. A jak jsem již výše zmínila, omezit svéprávnost člověka dle občanského zákoníku lze jen tehdy, pokud by mu hrozila jinak závažná újma a nepostačí-li vzhledem k jeho zájmům mírnější a méně omezující opatření (Občanský zákoník, 2018, s. 289).

3.13.4 Opatrovnictví

Opatrovnictví osob s mentálním postižením je upraveno v občanském zákoníku v Obecné části, v Hlavě II: §61 – 65 a v Hlavě III: § 436 – 440 a § 457 – 485.

Dle Michalíka (2018) je cílem opatrovnictví ochrana zájmů a naplňování práv opatrovance. (§ 457) „Zákonné zastoupení i opatrovnictví sleduje ochranu zájmů zastoupeného a naplňování jeho práv,“ (Občanský zákoník, 2018, s. 55). Dále je podle Michalíka opatrovnictví určováno osobě, která byla ve svéprávnosti omezena „je-li to potřeba k ochraně jeho zájmů nebo vyžaduje-li to veřejný zájem“.

Je třeba rozlišit situaci, kdy opatrovník je ustanoven osobě, u níž neproběhlo řízení o svéprávnosti či se o něm ani neuvažuje – je určen osobě, které zdravotní stav působí obtíže při správě svého jmění nebo při hájení práv (opatrovník jedná společně s opatrovancem), a situaci, kdy řízení proběhlo a osoba je ve svéprávnosti omezena (Valenta, 2018).

3.13.5 Odpovědnost za škodu u osob s mentální retardací

Škoda způsobená tím, kdo nemůže posoudit následky svého jednání – (§ 2920) „Nezletilý, který nenabyl plné svéprávnosti, nebo ten, kdo je stížen duševní poruchou, nahradí způsobenou škodu, pokud byl způsobilý ovládnout své jednání a posoudit jeho následky.; poškozenému náleží náhrada škody i tehdy, nebránil-li se škůdci ze šetrnosti k němu.“ A § 2921: „Společně a nerozdílně se škůdcem nahradí škodu i ten, kdo nad ním zanedbal náležitý dohled. Není-li škůdce povinen k náhradě, nahradí poškozenému škodu ten, kdo nad škůdcem zanedbal dohled,“ (Občanský zákoník, 2018, s. 278).

4 Systém sociálních služeb

Zákon o sociálních službách představuje základní rámec k zajištění potřebné podpory a pomoci lidem v určitém druhu nepříznivých sociálních situacích. Podpora a pomoc představuje nezbytné spektrum činností pro sociální začlenění osob a důstojné podmínky života odpovídající úrovni rozvoje společnosti ve smyslu sociální soudržnosti společnosti (Valenta, 2018).

Formy poskytované pomoci by měly splňovat tyto charakteristiky: dostupnost, efektivita (vyhovující potřeba člověka, nikoliv potřeba systému), kvalita, bezpečnost (nesmí omezovat oprávněná práva a zájmy jiných lidí) a hospodárnost (Valenta, 2018).

Kvalita sociálních služeb se měří těmito zásadami: zásada ochrany lidských práv uživatele, zásada individualizace služby (vychází z potřeb uživatele), zásada odbornosti a zásada provozního zabezpečení (důstojné prostředí, možnost přirozeného způsobu života) (Valenta, 2018).

4.1 Druhy sociálních služeb

Sociální služby mají tři formy: sociální poradenství, služby sociální péče a služby sociální prevence.

Sociální poradenství

Dělí se na poradenství základní a odborné sociální poradenství a obojí je poskytováno bezplatně. Základní sociální poradenství je součástí činnosti každého poskytovatele sociálních služeb. Odborné sociální poradenství poskytují jednotlivé samostatné poradny, které se zaměřují na specifickou cílovou skupinu osob (osoby se zdravotním postižením, senioři, rodiny s dětmi atd.) či na specifický sociální jev (domácí násilí, bezdomovectví, ekonomické poradenství atd.) (Valenta, 2018).

Služby sociální péče

Reagují na již vzniklou událost (zdravotní postižení, stáří, sociální vyloučení atd.) a prostřednictvím své nabídky jsou připraveny řešit rozhodující potřeby osob v oblastech bydlení, poskytnutí stravy, asistence, pečovatelské pomoci, podpory samostatného bydlení, pomoci a zajištění péče o vlastní osobu a podpory při úkonech soběstačnosti apod. (Valenta, 2018).

Služby sociální prevence

Pomáhají předcházet či zmírnit sociální vyloučení osob, které jsou vyloučením ze společnosti ohroženy z důvodů krizové sociální situace nebo jejich životních návyků, žijí v sociálně znevýhodňujícím prostředí atd. Cílem je pomoci osobám překonat jejich

nepříznivou situaci a zároveň chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů (Valenta, 2018).

Služby jako takové se dají dělit na služby pobytové, ambulantní a terénní. (Michalík, 2018) je definoval přibližně takto:

Služby pobytové

Instituce nabízejí služby pro delší časové období – celoroční, týdenní či vymezené časově jinak (domovy pro seniory, týdenní stacionáře, azylový dům, chráněné bydlení)

Služby ambulantní

Dotyčná osoba za těmito službami dochází nebo je doprovázena či dopravována do zařízení sociálních služeb, ale bez ubytování (odborné sociální poradenství, denní stacionáře)

Služby terénní

Poskytují se v přirozeném sociálním prostředí dané osoby (osobní asistence, pečovatelská služba)

Osoby s mentálním postižením mohou využít tato zařízení sociálních služeb: centra denních služeb, denní stacionáře, týdenní stacionáře, domovy pro osoby se zdravotním postižením, domovy pro seniory, domovy se zvláštním režimem, chráněná bydlení, azylové domy, domy na půl cesty, zařízení pro krizovou pomoc, nízkoprahová denní centra, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, noclehárny, terapeutické komunity, sociální poradny, sociálně terapeutické dílny, centra sociálně rehabilitačních služeb, pracoviště rané péče, intervenční centra a zařízení následné péče (Valenta, 2018).

4.2 Chráněné bydlení

Jedná se o bydlení v bytě, který je v ideálním případě v běžné zástavbě a patří poskytovateli sociální služby. Bydlí v něm jeden nebo více klientů, kteří se podle svých možností podílejí na vedení své domácnosti. Klienti jsou v pravidelném kontaktu s pracovníky sociální agentury. Služby jsou klientovi podle individuální potřeby poskytovány sociálním pracovníkem, pečovatelem nebo asistentem (Matoušek, 2008, s. 74).

Je vhodné pro klienty trvale postižené nebo dlouhodobě nemocné, kteří potřebují stálou podporu, ale jejich stav nevyžaduje ústavní pobyt s plným zaopatřením (Matoušek, 2008, s. 74).

5 Pracovní uplatnění

5.1 Právo na zaměstnání

Jedná se o právo fyzické osoby, která chce a může pracovat a o práci se uchází, na zaměstnání v pracovněprávním vztahu, na zprostředkování zaměstnání a na poskytnutí dalších služeb za podmínek stanovených tímto zákonem (Pracovněprávní předpisy, 2017).

5.2 Zaměstnanost

Parlament České republiky se usnesl na zákoně Předpisy o zaměstnanosti, jehož cílem je dosažení plné zaměstnanosti a ochrana proti nezaměstnanosti (Pracovněprávní předpisy, 2017).

5.3 Zaměstnavatelé

Povinný podíl zaměstnávání osob se zdravotním postižením

Zaměstnavatelé s více než 25 zaměstnanci v pracovním poměru jsou povinni zaměstnávat osoby se zdravotním postižením ve výši 4 % z celkového počtu svých zaměstnanců. Plnění povinnosti zaměstnávat osoby se zdravotním postižením lze realizovat třemi následujícími způsoby nebo jejich vzájemnou kombinací:

- a) zaměstnáváním v pracovním poměru,
- b) odebíráním výrobků nebo služeb od zaměstnavatelů, se kterými Úřad práce České republiky uzavřel dohodu o uznání zaměstnavatele za zaměstnavatele na chráněném trhu práce nebo zadáváním zakázek těmto zaměstnavatelům nebo odebíráním výrobků nebo služeb od osob se zdravotním postižením, které jsou osobami samostatně výdělečně činnými a nezaměstnávají žádné zaměstnance, nebo zadáváním zakázek těmto osobám,
- c) odvodem do státního rozpočtu (Zdravotní postižení, MPSV, 2020).

5.3.1 Příspěvky pro zaměstnavatele

„Zaměstnavatelům na chráněném trhu práce i na volném trhu práce může být poskytnut příspěvek na zřízení pracovního místa pro osobu se zdravotním postižením (v našem případě pro osobu s mentálním postižením) a příspěvek na úhradu provozních nákladů vynaložených v souvislosti se zaměstnáváním osoby se zdravotním postižením,“ (Zdravotní postižení, MPSV, 2020).

„Pracovním místem zřízeným pro osobu se zdravotním postižením se rozumí pracovní místo, které zaměstnavatel zřídil pro osobu se zdravotním postižením na základě písemné dohody uzavřené s Úřadem práce České republiky. Na zřízení takového pracovního místa

poskytuje Úřad práce České republiky zaměstnavateli příspěvek, který může činit až 14násobek průměrné mzdy v národním hospodářství za první až třetí čtvrtletí předchozího kalendářního roku. Příspěvek je určen na pořízení vybavení potřebného pro vytvoření pracovního místa. Pracovní místo zřízené pro osobu se zdravotním postižením musí být takovou osobou obsazeno po dobu 3 let,“ (Zdravotní postižení, MPSV, 2020).

„Příspěvek na úhradu provozních nákladů vynaložených v souvislosti se zaměstnáváním osoby se zdravotním postižením může Úřad práce České republiky poskytnout zaměstnavateli, který zaměstnává v pracovním poměru osobu se zdravotním postižením. Příspěvek je určen na úhradu zvýšených správních nákladů, nákladů na dopravu zaměstnanců, materiálu či hotových výrobků, nákladů na pracovní asistenty či provozní zaměstnance a náklady na přizpůsobení provozovny. Roční výše příspěvku může činit nejvýše 48 000 Kč na jednu osobu se zdravotním postižením,“ (Zdravotní postižení, MPSV, 2020).

5.3.2 Sleva na dani

„Zaměstnávání osob se zdravotním postižením umožňuje snížení daně z příjmu o částku 18 000 Kč za každého zaměstnance se zdravotním postižením, a o částku 60 000 Kč za každého zaměstnance s těžším zdravotním postižením,“ (Zdravotní postižení, MPSV, 2020).

5.4 Státní politika

V České republice státní politika zahrnuje zejména zabezpečování práva na zaměstnání, sledování a vyhodnocování situace na trhu práce, zpracovávání prognóz a koncepcí zaměstnanosti a rozvoje lidských zdrojů na úseku trhu práce, programů a projektů pro pracovní uplatnění fyzických osob, koordinaci opatření v oblasti zaměstnanosti a rozvoje lidských zdrojů na úseku trhu práce v souladu s evropskou strategií zaměstnanosti a podmínkami pro čerpání pomoci z Evropského sociálního fondu. Dále tvorbu a koordinaci jednotlivých programů souvisejících s rozvojem zaměstnanosti a lidských zdrojů na úseku trhu práce, hospodaření s prostředky na politiku zaměstnanosti, poskytování informačních, poradenských a zprostředkovatelských služeb na trhu práce, poskytování podpory v nezaměstnanosti a podpory při rekvalifikaci, opatření na podporu a dosažení rovného zacházení s muži a ženami, s osobami bez ohledu na jejich rasový a etnický původ, s osobami se zdravotním postižením a s dalšími skupinami osob, které mají ztížené postavení na trhu práce, pokud jde o přístup k zaměstnávání, rekvalifikaci, přípravu k práci a ke specializovaným rekvalifikačním kurzům, a opatření pro zaměstnávání těchto osob, opatření pro zaměstnávání fyzických osob se zdravotním postižením a dalších skupin

fyzických osob, které mají ztížené postavení na trhu práce, usměrňování zaměstnávání pracovních sil ze zahraničí na území ČR a z území ČR do zahraničí (Pracovněprávní předpisy, 2017). Státní správu v oblasti státní politiky zaměstnanosti v ČR vykonává MPSV a úřad práce ČR (Pracovněprávní předpisy, 2017).

5.5 Úřad práce

Řídí se zákonem č. 73/2011 Sb., o Úřadu práce České republiky a o změně souvisejících zákonů ve znění pozdějších předpisů (Pracovněprávní předpisy 2017).

„K zabezpečení spolupráce na trhu práce vytváří Úřad práce podle potřeby poradní sbory složené zejména ze zástupců odborových organizací, organizací zaměstnavatelů, družstevních orgánů, organizací zdravotně postižených a územních samosprávných celků. Účelem poradních sborů je koordinace při realizaci státní politiky zaměstnanosti a rozvoje lidských zdrojů v příslušném správním obvodu. Poradní sbory se vyjadřují zejména k poskytování příspěvků zaměstnavatelům v rámci aktivní politiky zaměstnanosti, programům rekvalifikace, organizaci poradenské činnosti, opatřením na podporu rovného zacházení se všemi fyzickými osobami uplatňujícími právo na zaměstnání a k hromadnému propouštění,“ (Pracovněprávní předpisy, 2017, s. 114).

„Úřad práce vytváří za účelem posouzení vhodné formy pracovní rehabilitace osob se zdravotním postižením odborné pracovní skupiny složené zejména ze zástupců organizací zdravotně postižených a zástupců zaměstnavatelů zaměstnávajících více než 50 % osob se zdravotním postižením,“ (Pracovněprávní předpisy, 2017, s. 115).

Každá osoba po ukončeném vzdělání, pokud nenalezne či nemá zaměstnání, má právo jít se přihlásit na úřad práce, aby nemusel sám platit zdravotní pojištění, když je dotyčný bez příjmu. Tam obvykle čerství absolventi nárok na podporu nemají, ale úřad práce jim je schopen pomoci najít práci a popřípadě pomůže s rekvalifikací (Pracovně právní předpisy, 2017).

Pokud fyzická osoba uplatňuje pracovní omezení ze zdravotních důvodů, musí toto omezení doložit lékařským posudkem, který získá u smluvního poskytovatele zdravotních služeb určeného krajskou pobočkou Úřadu práce, pokud žádá o zabezpečení pracovní rehabilitace nebo poskytnutí příspěvku na vytvoření chráněného pracovního místa, nebo uvádí zdravotní důvody, které ji brání v plnění povinností uchazeče o zaměstnání, nebo v nástupu na rekvalifikaci, je lékařský posudek podmínkou pro zařazení uchazeče o zaměstnání do příslušného rekvalifikačního kurzu, příslušným lékařem poskytovatele pracovně

lékařských služeb, pokud jde o posouzení vhodnosti doporučeného zaměstnání z hlediska zdravotní způsobilosti (Pracovněprávní předpisy, 2017).

5.5.1 Sociální dávky

Spadají pod pracovně právní předpisy, přesněji řečeno se jimi zabývá hlava třetí Podpora v nezaměstnanosti a podpora při rekvalifikaci (Pracovněprávní předpisy, 2017).

- Podpora v nezaměstnanosti

Základní podmínkou je rok výdělečné činnosti, to znamená, aby nezaměstnaný občan, uchazeč o zaměstnání, získal podporu v nezaměstnanosti, musí požádat úřad práce, u kterého je veden v evidenci uchazečů o zaměstnání, o poskytnutí podpory v nezaměstnanosti. Dále získat v rozhodném období (tj. poslední 3 roky před zařazením do evidence uchazečů o zaměstnání) zaměstnáním nebo jinou výdělečnou činností dobu důchodového pojištění v délce alespoň 12 měsíců (Pracovněprávní předpisy, 2017).

- Invalidní důchod

Invalidní důchod je jedním ze čtyř druhů důchodů (starobní, vdovský/vdovecký a sirotčí). Rozlišuje na invalidní důchod pro invaliditu prvního, druhého a třetího stupně. Rozdíl mezi jednotlivými stupni invalidity spočívá v míře poklesu pracovní schopnosti občana (pokles o 35 % až 49 % znamená invaliditu prvního stupně, o 50 % až o 69 % invaliditu druhého stupně a o 70 % a více pak invaliditu třetího stupně) (Pracovněprávní předpisy, 2017).

Pro nárok na invalidní důchod je třeba splnit stanovené podmínky (Zákon o důchodovém pojištění č. 155/1995 Sb.). Jednou z nich je zjištění invalidity, jedná se o proces posouzení zdravotního stavu. Další nezbytnou podmínkou je potřebná doba pojištění, která se zjišťuje z období před vznikem invalidity. Doba pojištění se nevyžaduje pouze v případě, kdy invalidita vznikla následkem pracovního úrazu nebo nemoci z povolání (Pracovněprávní předpisy, 2017).

- Příspěvek na péči

Osoba má nárok na příspěvek na péči z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu, kdy nezvládá péči o svou osobu a je závislá na pomoci jiné osoby (Pracovněprávní předpisy, 2017). Tímto příspěvkem se stát podílí na zajištění pomoci, která může být poskytována prostřednictvím sociálních služeb nebo jiných forem pomoci při zvládnutí základních životních potřeb osob. Náklady na příspěvek se hradí ze státního rozpočtu (Pracovněprávní předpisy, 2017).

Při posuzování stupně závislosti osoby se hodnotí schopnost zvládat tyto základní životní potřeby: mobilita, orientace, komunikace, stravování, oblékání a obouvání, tělesná hygiena, výkon fyziologické potřeby, péče o zdraví, osobní aktivity a péče o domácnost – ta se neposuzuje u osob mladší 18 let. Bližší vymezení schopností zvládat základní životní potřeby a způsob jejich hodnocení stanoví vyhláška č. 505/2006 Sb. (Pracovněprávní předpisy, 2017).

- Příspěvek na mobilitu

Nárok na tento příspěvek má občan starší 1 roku se zdravotním postižením (pohyblivostí nebo orientace), který má nárok na průkaz osoby se zdravotním postižením označený symbolem „ZTP“²³ nebo „ZTP/P“²⁴, opakovaně se v kalendářním měsíci za úhradu dopravuje nebo je dopravován, nejsou mu poskytovány pobytové sociální služby podle zákona o sociálních službách v domově pro osoby se zdravotním postižením, v domově pro seniory, v domově se zvláštním režimem nebo ve zdravotnickém zařízení ústavní péče (Beck, 2012).

Z důvodů hodných zvláštního zřetele může být příspěvek na mobilitu přiznán i osobě, které jsou poskytovány pobytové sociální služby uvedené v odstavci 1, pokud splňuje všechny ostatní zákonné podmínky (Beck, 2012).

- Dávky hmotné nouze

Systém pomoci v hmotné nouzi upravuje zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů a další právní předpisy.

Jedná se o formu pomoci osobám s nedostatečnými příjmy motivující tyto osoby k aktivní snaze zajistit si prostředky k uspokojení životních potřeb za předpokladu, že každá osoba, která pracuje, se musí mít lépe než ta, která nepracuje, popřípadě se práci vyhýbá. Dá se říct, že je jedním z opatření, kterými ČR bojuje proti sociálnímu vyloučení (MPSV, 2020).

Pomocí dávek se řeší pomoc v hmotné nouzi: příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc (Pracovněprávní předpisy, 2017).

- Osoba v hmotné nouzi

Jedná se o situaci, kdy osoba či rodina nemá dostatečné příjmy a její celkové sociální a majetkové poměry neumožňují uspokojení základních životních potřeb na úrovni ještě přijatelné pro společnost. Současně si tyto příjmy nemůže z objektivních důvodů zvýšit

²³2. stupeň mimořádných výhod = průkaz OZP s označením ZTP (zvlášť těžké postižení) - držitel má nárok na stejné výhody jako u průkazu TP, dále je osoba bezplatně přepravován/a v MHD (zahrnuje tramvaj, autobus, trolejbus, metro) (Beck, 2012)

²⁴3. stupeň výhod = průkaz OZP s označením ZTP/P (zvlášť těžké postižení s průvodcem) - všechny výhody platné pro průkaz TP a ZTP, nevidomí mohou bezplatně přepravovat svého vodícího psa. Občané vidoucí pak dle těchto výhod bezplatně přepravují dopravními prostředky rovněž svého průvodce (Beck, 2012)

(uplatněním nároků a pohledávek, prodejem nebo využitím majetku) a vyřešit tak svoji nelehkou situaci vlastním přičiněním (MPSV, 2020).

- Příspěvek na živobytí

Jedná se o základní dávku pomoci v hmotné nouzi, která pomáhá osobě či rodině při nedostatečném příjmu. Nárok vzniká osobě či rodině, pokud po odečtení přiměřených nákladů na bydlení nedosahuje příjem této osoby či rodiny částky živobytí. Částka živobytí je stanovena pro každou osobu individuálně, a to na základě hodnocení její snahy a možností (MPSV, 2020).

- Doplatek na bydlení

Další dávka pomoci, v pořadí druhá, v hmotné nouzi řeší nedostatek příjmu k uhrazení nákladů na bydlení tam, kde nestačí vlastní příjmy osoby či rodiny včetně příspěvku na bydlení ze systému státní sociální podpory (MPSV, 2020).

- Mimořádná okamžitá pomoc

„Je poskytována osobám, které se ocitnou v situacích, které je nutno bezodkladně řešit,“ (MPSV, 2020)

5.6 Podporované zaměstnávání

Podporované zaměstnávání vzniklo v USA a jako model podpory lidí s mentálním postižením na otevřeném trhu práce ho později převzala většina evropských států. První agentura pro podporované zaměstnávání v ČR vznikla v roce 1995 v Praze (Ludvíková 2010).

Legislativně je ukotveno pod názvem pracovní rehabilitace v zákoně č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti a dále v zákoně o sociálních službách č. 108/2006 Sb. jako sociální rehabilitace. Poskytuje pomoc při vytipování vhodného pracovního místa, a i jeho nalezení a udržení (Možnosti práce).

Podporované zaměstnávání je forma sociální služby, která je poskytována bezplatně. Jedná se o časově ohraničenou službu na dobu 2 –3 let. Vytváří se zde individuální a flexibilní podpora pro osoby s mentálním postižením, aby mohli najít práci, zaučit se a následně si udržet pracovní místo na otevřeném trhu práce, to znamená v běžném pracovním prostředí (Možnosti práce).

Podporované zaměstnávání má dvě základní fáze:

- Pracovní poradenství – v této fázi se člověk s mentálním postižením schází s pracovním konzultantem, který mu pomáhá při výběru vhodného pracovního místa. Poskytuje mu podporu při psaní životopisu a následné komunikaci s potencionálním zaměstnavatelem (Možnosti práce).

- Pracovní asistence – jedná se o přímou podporu člověka s mentálním postižením na pracovišti. Zde je s ním z počátku přítomen pracovní asistent, který mu pomáhá dobře pochopit a správně se naučit pracovní náplň (Možnosti práce).

Po skončení této služby by měl být člověk s mentálním postižením dobře připravený pro práci a udržení tohoto pracovního místa (Možnosti práce).

5.7 Chráněné pracovní místo

Chráněné pracovní místo je místo zřízené pro osobu se zdravotním postižením, jehož zřízení financuje úřad práce na základě uzavřené dohody se zaměstnavatelem. Toto místo by mělo trvat po dobu nejméně tří let. Úřad práce může na zřízené nebo vymezené chráněné pracovní místo poskytnout na základě dohody se zaměstnavatelem nebo osobou samostatně výdělečně činnou, která je osobou se zdravotním postižením, i příspěvek na částečnou úhradu provozních nákladů chráněného pracovního místa (Zákon č. 435/2004 Sb. §75).

5.8 Pracovní rehabilitace

Pracovní rehabilitaci upravuje zákon o zaměstnanosti č. 435/ 2004 Sb. § 69, odst. 2 zákona č. 435/2004 Sb. definuje pracovní rehabilitaci jako souvislou činnost zaměřenou na získání a udržení vhodného zaměstnání osoby se zdravotním postižením, kterou na základě její žádosti zabezpečují krajské pobočky úřadu práce a hradí náklady s ní spojené.

Pracovní rehabilitace se uskutečňuje na základě individuálního plánu pracovní rehabilitace, který se sestavuje ve spolupráci s osobou se zdravotním postižením. Jsou v něm stanoveny cíle a jednotlivé kroky k jejich dosažení a obsahuje také formy pracovní rehabilitace, které bude člověk s postižením využívat. Mezi ně patří poradenská činnost zaměřená na volbu povolání, teoretickou a praktickou přípravu k práci, zprostředkování, udržení a změnu zaměstnání, vytváření vhodných podmínek pro výkon zaměstnání (Zákon č. 435/2004 Sb. § 69).

5.9 Sociální firmy

Podnik zakládáný za zvláštních podmínek, který má řešit ekonomickou nebo sociální situaci podnikajícího subjektu, případně jiných jednotlivců a skupin (Matoušek, 2008).

Sociálním podnikem je právnická nebo fyzická osoba. Jedná se o zaměstnávání většího počtu osob s nějakým znevýhodněním na otevřeném trhu práce společně se zaměstnanci bez znevýhodnění (Krejčířová, 2013).

Sociální podnik většinou usiluje o začlenění lidí se znevýhodněním na pracovním trhu do běžné společnosti a poskytuje pracovní místa lidem se zdravotním nebo sociálním znevýhodněním. „Sociální podnik akcentuje sociální rozměr podnikání a naplňuje tak veřejně

prospěšný cíl. Vzniká a rozvíjí se na konceptu, který vyplývá z triády prospěšnosti: sociální, ekonomické a environmentální,“ (Krejčířová 2013, s. 63).

Podle Krejčířové a Kozákové (2013) a v duchu standardů by měl být pro sociální podniky poměr znevýhodněných zaměstnanců minimálně 25 % a maximálně 55 %. Dále by měl sociální podnik mít alespoň 50 % příjmů ze svého podnikání.

5.10 Sociálně terapeutické dílny

Chráněná pracovní dílna nebo také chráněné pracoviště. Jde o pracoviště provozované právníky nebo fyzickými osobami, ve kterém pracuje alespoň 60% občanů se změněnou pracovní schopností. Chráněným pracovištěm je také pracoviště zřízené v domácnosti občana se změněnou pracovní schopností (Matoušek, 2008).

Sociálně terapeutické firmy spadají pod zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb. a jsou alternativou k otevřenému trhu práce, jedná se o chráněné prostředí a konkrétně je upravuje §67. Jsou to služby sociální prevence, které mají zabránit sociálnímu vyloučení, zároveň ale zachovat nebo vytvořit formou pracovní terapie pracovní návyky u lidí se zdravotním postižením, kteří mají sníženou soběstačnost. Jsou určeny především pro lidi, kteří nejsou schopni uspět na otevřeném trhu práce nebo na chráněných pracovních místech. Služba sociálně terapeutické dílny obsahuje tyto úkony: a) „pomoc při osobní hygieně nebo poskytnutí podmínek pro osobní hygienu, b) poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy, c) nácvik dovedností pro zvládání péče o vlastní osobu, soběstačnosti a dalších činností vedoucích k sociálnímu začlenění, d) podpora vytváření a zdokonalování základních pracovních návyků a dovedností,“ (Zákon č. 108/2006 Sb. §67, odst. 2).

5.11 Sociální rehabilitace

§70 Sociální rehabilitace: „Sociální rehabilitace je soubor specifických činností směřujících k dosažení samostatnosti, nezávislosti a soběstačnosti osob, a to rozvojem jejich specifických schopností a dovedností, posilováním návyků a nácvikem výkonu běžných, pro samostatný život nezbytných činností alternativním způsobem využívajícím zachovaných schopností, potenciálů a kompetencí,“ (Zákon č. 108/2006 Sb.).

6 Praktická část

6.1 Cíle práce

Hlavním cílem práce je zjistit, jaké jsou možnosti pracovního uplatnění osob s mentálním postižením na trhu práce. Abych byla přesnější, budu prozkoumávat možnosti pracovního uplatnění osob s lehkým mentálním postižením, protože těžší stupně se obvykle do zaměstnání nedostanou, maximálně do sociálně-terapeutických dílen, ale samozřejmě se najdou i výjimky.

Za dílčí cíl považuji najít, analyzovat a porovnat, jaká pracovní uplatnění jsou nejvíce využívána, zda je využití pracovní příležitosti trvalejšího rázu a zda se osoby s mentálním postižením více uplatňují na pracovních pozicích, které jsou určeny přímo pro ně nebo zda se jedná o zaměstnání, které je dostupné pro širokou veřejnost.

Můj další dílčí cíl je analyzovat práva osob s mentálním postižením na zaměstnání, využiji tedy především občanský zákoník a pracovně právní předpisy. Také chci zjistit, jaké jsou jejich možnosti v rámci zaměstnání na úřadu práce a zda se úřady práce často setkávají s rekvalifikací osob s mentálním postižením.

Jako můj další cíl je analyzovat pracovní uplatnění v rámci vybraných neziskových organizací: Barevné domky, Skok do života a Domov Dědina. V těchto organizacích se nacházejí klienti s mentálním postižením a lze mezi nimi najít i osoby s mentálním postižením, které jsou výdělečně činné, docházejí do nějakého zaměstnání. Aby se nestalo, že bych měla příliš zúžený okruh informací, budu využívat i sociální rehabilitace, která je otevřena pro všechny osoby s mentálním postižením, kteří se poptávají či hledají zaměstnání a zároveň potřebují nabýt dovedností, které jsou potřeba pro dané zaměstnání.

6.2 Výzkumné otázky

- Jaké jsou možnosti pracovního uplatnění osob s mentálním postižením na trhu práce?
- Dílčí výzkumné otázky:
 - Jaký je postup úřadu práce s osobami s mentálním postižením ucházejícími se o pracovní místo či hledajícími zaměstnání?
 - Do jaké míry jsou osoby s mentálním postižením přijímány na pracovní pozice?
 - Jak se nejčastěji osoby s mentálním postižením dozvídají o pracovních pozicích?
 - Jaká je situace s osobami s těžkým či středně těžkým mentálním postižením na trhu práce?

6.3 Metodologie práce

V této kapitole vás seznámím s použitými metodami, které byly zapotřebí pro získání dat pro tuto bakalářskou práci. Připojím i popis respondentů, což budou především klienti chráněného bydlení pod organizací Barevné domky Hajnice, Domov Dědina (Opočno), Skok do života (Hradec Králové). Tito klienti docházeli do sociální rehabilitace na úřadu práce nebo do sociální rehabilitace spadající pod již výše zmíněné organizace.

6.3.1 Kvalitativní výzkum

Jde o výzkum, který se zaměřuje na to, jak jednotlivci a skupiny nahlízejí, chápou a interpretují svět. Podle jiných kritérií může být jako kvalitativní výzkum označován takový výzkum, který neužívá statistických metod a technik (Hendl, 2008).

6.4 Metody pro získání dat

Pro účely této práce budu pracovat s metodami: metoda dotazování a rozhovoru. Tyto metody využiji pro respondenty s mentálním postižením, sociální pracovníce na úřadu práce i ze sociální rehabilitace a na klíčové pracovníky pracujících klientů.

6.4.1 Metoda dotazníku

Tato metoda se častokrát využívá v sociologii, v psychologii, kulturní a sociální antropologii, managementu, marketingu, prognostice, demografii a v poradenství (Kreisllová, 2008). Výzkumem prováděným dotazníkovým šetřením se dají změřit sociologické jevy, a pak jejich analýzu za použití matematických modulů a statistických technik zpracovat do grafů. Dotazníky jsou zaslány či sděleny ústně vybrané skupině lidí. Tato metoda umožňuje sesbírat velké množství dat s méně podrobnými informacemi (Kreisllová, 2008).

Tuto metodu využiji u respondentů s mentálním postižením, sociálních pracovníků z úřadu práce i ze sociální rehabilitace a u klíčových pracovníků pracujících klientů z chráněného bydlení.

6.4.2 Metoda rozhovoru

Pod tímto termínem se skrývá výzkumná a diagnostická technika, která spočívá v dotazování. Jeho účelem je získání diagnostických informací. Zároveň se také stává prostředkem navázání kontaktu s dotazovaným (Pergler, 1969).

Osnova pro rozhovor se skládá z několika částí, které se týkají sběru dat o tom, jak se klientům práce samotná líbí, jak vnímají své zaměstnání, jak své pracovní uplatnění našli, jak dlouho trvalo, než své zaměstnání našli a kdo jim v hledání pracovního uplatnění pomáhal. Dále se pomocí rozhovoru budeme ptát na úřadu práce, jaké pracovní možnosti mají osoby

s mentálním postižením a kolik osob s mentálním postižením je pracujících. Od klíčových pracovníků bych se ráda dozvěděla, zda klienti mají povědomí o úřadu práce a jak probíhá takové setkání klienta se sociální pracovníci na úřadu práce. Ze sociální rehabilitace bych ráda získala data, která se budou týkat počtu pracovních nabídek pro osoby s mentálním postižením a kolik jich opravdu využívají.

Tuto metodu využiji u respondentů s mentálním postižením, u sociálních pracovníků z úřadu práce nebo ze sociální rehabilitace a u klíčových pracovníků pracujících klientů z chráněného bydlení.

6.4.3 Metodika sběru dat

V této části rozeberu vše, co jsem se dozvěděla od sociálních pracovníků na úřadu práce, od klientů chráněného bydlení, co jsem se dozvěděla od klíčových pracovníků těchto klientů a co jsem se dozvěděla od sociálních pracovníků v oboru sociální rehabilitace. Některá data budou doplněna grafy.

Rozhodla jsem se vycházet především ze statistik úřadů práce z měst Jaroměř, Dvůr Králové nad Labem, Trutnov, Náchod a Rychnov nad Kněžnou. Nadále jsem spolupracovala s organizacemi Barevné domky, Skok do života a Domov Dědina, především s jejich sociálními rehabilitacemi.

Začínala jsem dotazníky na úřadech práce, které jsem rozeslala elektronickou poštou. Tato metoda však selhala. Rozhodla jsem se pro papírové dotazníky, kdy jsem navštívila úřad práce a s jednou sociální pracovnící se dohodla a poprosila o jejich vyplnění. To bylo mnohem praktičtější a konečně byly vidět výsledky. Ty jsem poté zpracovala do grafů pomocí metody průměrování dat. Bohužel tyto výsledky byly spíše zaměřené pro osoby se zdravotním postižením celkově, a tak jsem pomocí mailů a telefonátů zjišťovala profesionální odhady sociálních pracovníků z úřadu práce, které mají dlouholetou praxi a dokázaly mi alespoň procentuálně říci, kolik získaných informací z dotazníků se týká přímo osob s mentálním postižením, hodně mi pomohly především pracovníce ze sociální rehabilitace, které spadaly pod úřad práce.

Byla jsem však nespokojena s příliš obecnými získanými daty, a tak jsem zavítala do sociální rehabilitace přímo pro osoby s mentálním postižením, které jsou přidružené k organizacím Barevné domky, Domov Dědina a Skok do života. Zde jsem již byla s nashromážděnými daty spokojena. Pomocí metody průměru jsem data vložila do grafů. Musím přiznat, že mě zde na této cestě sváděly informace o tom, co předchází za činnosti a

úkony, než daná osoba s mentálním postižením nastoupí do pracovního procesu, a proto jsem je alespoň na závěr této práce stručně popsala.

Pro práci s organizacemi jsem nejprve zvolila telefonický rozhovor s tamními řediteli a poté jsem si s nimi domluvila v jejich kanceláři schůzku a vysvětlila jim, o co mi jde. Byli velice ochotní a dali mi volnost pro získávání dat v jejich organizaci, především mi dali vhodné kontakty pro tuto bakalářskou práci, abych si s dotyčnými pracovníky mohla domluvit schůzku a následně si v případě zájmu domluvila i schůzky s jejich klienty.

V organizacích jsem nejprve přes pracovníce v sociálních službách chráněných bydlení rozeslala klientům, kteří jsou zaměstnáni, dotazníky a při té příležitosti jsem vyzpovídala jednotlivé přítomné pracovníky a měla jsem i to štěstí, že mi dali další kontakty na osoby s mentálním postižením, které jsou zaměstnány, ale nejsou v žádné neziskové organizaci, žijí obvykle s rodinou.

Dle zajímavosti odpovědí v dotazníku, které vyplnili klienti chráněného bydlení, jsem je poté kontaktovala a domluvila si s nimi schůzku. A jak jsem věděla, který dotazník, který klient vyplnil? Každá pracovníce v sociálních službách byla v jednom bytě nebo domě, od kterých jsem si osobně dotazníky přebírala zase nazpět, a vždy jsem si je hned popsala, odkud pochází, a pak už nebylo až tak těžké zjistit, kdo jaký dotazník vyplňoval, když v jednom domě či bytě žije 4 až 6 klientů a z toho obvykle bývá pracujících klientů polovina. Při té příležitosti jsem nechala klíčové pracovníky pracujících klientů vyplnit dotazníky, abych získala i data od nich v podobě jejich zkušenosti se zaměstnáváním klientů především přes sociální rehabilitaci.

U pěti setkání byl asistent respondenta, který mu byl oporou, pokud nedokázal vyjádřit svou myšlenku nebo naopak byl oporou pro mne, pokud jsem respondentovi příliš nerozuměla, protože nemluvil příliš srozumitelně. Scházeli jsme se v odpoledních hodinách, zpravidla krátce po obědě, kdy byli respondenti údajně nejspokojenější a nejklidnější, tudíž neměli problém s kontaktem s cizí osobou, a to buď v parku, nebo v kavárně, výjimečně i u nich doma.

Obvykle jsem začínala dotazy týkající se počasí, jejich oblečení či šperků. Poté jsem respondentovi vysvětlila, proč jsem se s ním sešla a v případě nepochopení jsem se snažila vysvětlit, za jakým účelem jsem k němu přišla. Většina z nich byla velmi zvědavá, a tak nejprve vyzpovídala mě, a pak teprve jsem zpovídala já je. Líbilo se mi, jak se ničeho nebáli, neostýchali se a měli i přímočaré otázky, které bych od nich neočekávala. Při otázce, zda mohu náš rozhovor nahrávat, byli někteří respondenti velice nejistí a velmi to rozladilo naši navozenou atmosféru. U dvou respondentů jsem bohužel nahrávku nesměla pořídit, a tak náš

rozhovor narušovaly mé poznámky, což se promítlo i do získaných dat, která se nedala příliš použít.

Po ukončení rozhovoru jsme si ještě povídali o zájmech respondenta, kde bydlí, jak se mu líbí v prostředí, ve kterém bydlí, popřípadě jsem se ho vyptávala, jak hodnotí organizace, ve kterých již byl. Poté jsme se rozloučili a s některými jsem do teď v kontaktu přes aplikaci Messenger.

Dle zjištěných dat jsem zkontaktovala jejich klíčové pracovníky, domluvila jsem si s nimi schůzku obvykle v kavárně nebo u nich doma a dotazovala jsem se na zjištěná data od klientů a zároveň tak vyžadovala upřesnění jednotlivých informací.

6.5 Charakteristika respondentů

6.5.1 Klient A

Muž s lehkým mentálním postižením, 51 let, v sebeobsluze zcela samostatný, jen neumí hospodařit s penězi a hlídat si svou závislost na kávě. Začínal ve cvičné kavárně, kam chodil přibližně rok. Poté si našel zaměstnání v kuchyni, obvykle pouze krájel potraviny, popřípadě něco míchal či něco nosil ze skladu. Nebyl však spokojený s platem a vadilo mu dojíždění do jiného města, a tak toto zaměstnání opustil a začal si hledat jiné zaměstnání. Sociální rehabilitace mu byla oporou a do tří měsíců našel nové zaměstnání, ve kterém zůstal až do dnes. Chodí do práce do fabriky od pondělí do pátku v pravidelné časy, jedná se o zkrácený pracovní úvazek. Pracuje v Trutnově od 7⁰⁰ do 12³⁰ a pracovní smlouvu má na dobu neurčitou. Říká, že tam vyrábí C2, což popisuje jako trubičky.

6.5.2 Klient B

Muž s lehkým mentálním postižením, 36 let, je nutná asistence v přípravách jídla a při hospodaření s financemi, je pomalejšího tempa. Začínal ve cvičné kavárně, kam docházel přes rok a půl. Po dokončení nemohl najít zaměstnání. Chvilí chodil brigádně uklízet, ale to ho prý nebavilo a lidi byli zlí. Zaměstnání po měsíci změnil a drží se ho stále. Chodí do práce od pondělí do pátku. Pracuje v Žirči, udržuje tam zahradu a park, v podstatě se jedná o zahradní pomocné práce všeho druhu v rámci jeho možností a schopností. Pracovní dobu má od 9⁰⁰ do 13⁰⁰ hod. Odjíždí vždy v 8³⁷ z autobusového nádraží nebo v 8³⁹ zastávka Heydukova, dle jeho uvážení, a v Žirči je v 8⁴⁵ hod. Domů jezdí v 14⁰³ z Žirče a přijíždí do Dvora Králové nad Labem v 14¹¹.

6.5.3 Klient C

Muž s lehkým mentálním postižením, 27 let, zcela samostatný, jen příliš neumí hospodařit s penězi a je potřeba pomoci asistence při vaření složitých jídel. Chodí do práce od úterý do pátku. Pracuje v kavárně, která se nachází v Náchodě.

V pátek pracovní doba od 12⁰⁰ do 18⁰⁰. Cesta tam probíhá přibližně takto: odjezd do Náchoda v 9⁴⁹ z autobusového nádraží, v 10²⁶ v České Skalici – náměstí, odjezd do Náchoda v 10³⁴ a tam v 10⁵⁰ – poté obvykle chodí do města se podívat na výlohy či si občas zakoupí časopis. Cesta zpět už je snazší: odjezd z Náchoda v 19¹⁰ a ve Dvoře Králové nad Labem je ve 20⁰⁶. V úterý a čtvrtek pracovní doba od 10⁰⁰ do 16⁰⁰. Cesta tam probíhá následovně: odjezd do Náchoda v 8⁴⁹ z autobusového nádraží a v Náchodě je v 9⁵⁰. Cesta zpět: odjezd z Náchoda v 16¹⁰, do České Skalice – 16²⁹. Odjezd do Dvora Králové nad Labem v 6³⁸ a příjezd v 17¹⁶.

Také pracuje ve Službách sociální rehabilitace v Trutnově, kde se jedná o úklid v bytových domech. Ve středu pracuje od 9⁰⁰ do 11⁰⁰. Cesta tam: z autobusového nádraží, odjezd v 8¹² a v Trutnově Na Struze v 8⁴⁰. Cesta zpět: Odjezd do Dvora Králové nad Labem ze zastávky Na Struze v 11¹⁶ nebo v 11³⁵ popřípadě v 13¹⁶ a ve Dvoře Králové nad Labem v 11⁴³, 12¹⁶ nebo 13⁴³.

6.5.4 Klient D

Žena s lehkým mentálním postižením, 26 let. Umí být velmi samostatná, ale je nutná neustálá motivace k mnoha činnostem. Chodí do práce v pondělí, ve středu a v pátek v ustálených časech do Oranžové kavárny v Trutnově. Nejedná se o zaměstnání jako takové. Oranžová kavárna v Trutnově slouží jako nácviková kavárna, kde se klienti připravují do zaměstnání, tudíž nedostávají žádnou mzdu.

Cesta tam: Ve Dvoře Králové nad Labem z autobusového nádraží v 10¹², příjezd do Trutnova na autobusové nádraží v 10⁴⁴. Cesta zpět: Z Trutnova autobusové nádraží v 14¹⁰ nebo v 14⁴⁰ nebo v 15¹² a ve Dvoře Králové nad Labem na autobusovém nádraží je v 14⁴⁴ nebo v 15²⁷ nebo v 15⁴³.

6.5.5 Klient E

Muž romského původu s lehkým mentálním postižením, který trpí astmatickými záchvaty, které se obvykle objevují jednou za dva měsíce. Trvalé zaměstnání stále ještě nenašel. Obvykle, když má nějakou pracovní smlouvu, se jedná o sezónní brigády. Klient sice je pomalejšího tempa, ale rozhodně není líný. Je vedený na úřadu práce. Našly se dvě nabídky práce, zůstal pouze na zkušební dobu, protože pak už zaměstnavatel smlouvu neprodloužil.

Od klienta jsem se dozvěděla, že prý zaměstnavateli vadilo, že je pomalý a že nestíhá normy. Pracovnice sociální rehabilitace mi sdělila, že klienti mají často problém se udržet na chráněných pracovních místech pro své tempo, protože firma „jede normovací zaměstnance.“, tudíž to klient nezvládá a dané pracovní místo opouští.

6.5.6 Klient F

Muž romského původu s lehkým mentálním postižením, 46 let. Je velice líný, ale zároveň když chce, umí být velmi šikovný. Nikdy se nesnažil práci si najít sám. Jen si řekl pracovníci ze sociální rehabilitace, co by chtěl dělat, a pak pokračoval v rámci sociální rehabilitace v nácvicích činností nutných k vykonávání zaměstnání. Když však přišla první pracovní nabídka, v den nástupu do zaměstnání nepřišel. Práce se mu najednou nezamlouvala a nechtěl ji. Po půl roce přišla další pracovní nabídka, opakovalo se to znovu, v den nástupu do práce nepřišel. Pak přišly další dvě nabídky, které skončily úplně stejně. Od té doby zaměstnání nevyhledává. „Víš, já bych chtěl makat, ale nebaví mě to.“

6.5.7 Klient G

Výjimečná situace: žena z DOZP²⁵ se středně těžkým mentálním postižením, 39 let, která si vysnila, že bude letuškou. Bylo velmi těžké jí vysvětlit, že letuškou být nemůže, protože neovládá cizí jazyky. Klientka hůře mluví i ve svém rodném jazyce a z anglického jazyka ovládá jen několik základních frází. Jejím dalším snem bylo řídit autobus. Bylo těžké jí vysvětlit, že i toto povolání nemůže vykonávat z toho důvodu, že klientka trpí častými epileptickými záchvaty, tudíž nemůže nikdy získat řidičské oprávnění. Dalším jejím snem byla švadlena. Uměla sice háčkovat, ale šicí stroj byl na ní příliš složitý stroj. Sociální pracovníci v sociální rehabilitaci jí však nabídla sociálně-terapeutickou dílnu, kterou klientka přijala a v ní se postupem času zdokonalovala v rámci šití, pletení, háčkování, vyšívání a podobně. Po několika letech díky logopedické péči se u ní zlepšila i mluva, má větší slovní zásobu, a tím se i zvětšilo porozumění. Krátce na to sociální pracovníci sociální rehabilitace přišla pracovní nabídka, kterou této osobě nabídla, protože v její kartě bylo uvedeno, že by chtěla být švadlenou. Začala se tedy na tuto pracovní pozici připravovat a v červnu tohoto roku to bude přesně půl roku, kdy začala pracovat jako švadlena na chráněném pracovním místě. Klientka je šťastná a zdá se, že jí ta práce opravdu naplňuje.

²⁵ DOZP = domov pro osoby se zdravotním postižením, který se řídí zákonem 108/2006. Jde o zařízení, ve kterém se poskytují pobytové služby osobám, které mají sníženou soběstačnost z důvodu zdravotního postižení a potřebují pravidelnou pomoc jiné osoby. Těmto klientům se poskytuje ubytování, strava, pomoc při osobní hygieně, výchovné a vzdělávací činnosti, sociálně terapeutické činnosti, zprostředkovávání kontaktu se společenským prostředím a pomoc při uplatňování práv, zájmů a při obstarávání osobních záležitostí (Matoušek, 2008).

6.6 Charakteristika místa šetření

Komunikovala jsem s úřady práce, které sídlí ve městě Trutnově, Dvůr Králové nad Labem, Jaroměř, Náchod a Rychnov nad Kněžnou, avšak z důvodů zaneprázdněnosti a z důvodu opatření COVID-19 vše probíhalo přes internetovou či mobilní komunikaci.

Spolupracovala jsem se třemi neziskovými organizacemi: Barevné domky, Domov Dědina a Skok do života.

Barevné domky Hajnice

„Poskytujeme pobytové sociální služby lidem s mentálním postižením, a to formou chráněného bydlení (lokalita Trutnov, lokalita Dvůr Králové nad Labem), domova pro osoby se zdravotním postižením (lokalita Hajnice). Hlavní část organizace najdete v Hajnici, kde je zasazena do klidné lokality poblíž přírody. Od roku 2011 v rámci Bílého domku poskytujeme péči pro lidi s autismem a souběžným problémovým agresivním chováním. Dále provozujeme Oranžovou kavárnu a Dílny barevných příležitostí, kde se klienti mají možnost dále realizovat. Do našeho portfolia služeb patří i sociálně terapeutická dílna ve Dvoře Králové nad Labem. Neustále pracujeme na zlepšení našich služeb. Naše poslání se dá nejlépe vyjádřit heslem: „Chceme dělat něco... Žít spolu, ne vedle sebe...“ (Barevné domky Hajnice, © 2016).

Domov Dědina

„Domov pro osoby se zdravotním postižením je organizace, jejímž zřizovatelem je Královéhradecký kraj. Poskytujeme celoroční pobytové služby a služby denního stacionáře dospělým osobám s mentálním postižením, případně s přidruženou tělesnou či smyslovou vadou. Od 1. 2. 2014 jsme také poskytovatelem nové služby chráněného bydlení, které je určené dospělým osobám s lehkým mentálním postižením,“ (Domov Dědina, © 2020).

Skok do života

„Obecně prospěšná společnost SKOK do života poskytuje na území Hradce Králové kvalitní služby, které umožňují lidem s mentálním postižením získat sebedůvěru, samostatnost a odpovědnost, aby vnímali svůj život jako smysluplný a srovnatelný s životy ostatních lidí,“ (SKOK do života, o.p.s., © 2012).

6.7 Interpretace dat

Dotazníky byly dány do pěti úřadů práce, a to na úřad práce v Trutnově, Dvoře Králové nad Labem, Jaroměři, Náchodě a v Rychnově nad Kněžnou. Z dotazníkového šetření v rámci úřadu práce se bohužel nedala zjistit přesná data o osobách s mentálním postižením, protože všechna data, počítačla, agendy atd. jsou zaměřena na osoby se zdravotním

postižením všeobecně, tudíž z nich nelze číst čistá data přímo o osobách s mentálním postižením.

Abych mohla zjistit přesná data, musely by sociální pracovníce na úřadu práce projít spis po spise, a to jsem po nich nemohla chtít. Avšak jsou to ženy s dlouholetou praxí, ve své práci odbornice, a proto mi poskytly alespoň své profesionální odhady. Tyto profesionální odhady budou vyjadřovat podíl osob s mentálním postižením v rámci skupiny osob se zdravotním postižením vedených na úřadu práce, který bude vyjádřen procenty.

Nejprve se mi sociální pracovníce na úřadě práce pokusily vyjmenovat všechny druhy pracovního uplatnění, nejvíce však mluvily o podporovaném zaměstnání, chráněném pracovním místě, o sociálních firmách a o sociálně terapeutických dílnách. Také zmínily spolupráci s pracovní a sociální rehabilitací. Spolupracovala jsem jak se sociální rehabilitací při úřadu práce, tak i se sociální rehabilitací při sociálních službách. Jmenovaly mi firmy nabízející pracovní místa pro osoby se zdravotním postižením, a také mi sdělily, kolik firem z toho celého seznamu s nimi opravdu spolupracuje (1/2) a jejich přibližných profesionálním odhadem mi bylo procentuálně řečeno, kolik míst je přímo určeno pro osoby s mentálním postižením (17%) a kolik takovýchto míst je úspěšných a nadále s nimi komunikují (8%).

Pracovní uplatnění osob s mentálním postižením

Nejčastějším pracovním uplatněním pro osoby s mentálním postižením jsou úklidové práce. Organizace Domov Dědina má 90 % svých zaměstnaných klientů právě na těchto pracovních pozicích. Tato pracovní místa jsou nejvíce obsazená, a i po příchodu COVID-19 byla tato místa nejlépe udržitelná.

Na druhém místě se nacházejí pracovní pozice ve fabrikách s chráněným pracovním místem – montáže, demontáže, třídírny. Toto zaměstnání je jako jedno z mála pracovních pozic dobře finančně ohodnoceno, avšak má jeden háček a tím bývají pracovní normy, které tyto osoby ne vždy zvládají splnit.

Na třetím místě se nacházejí zaměstnání zaměřená na práci venku, obvykle se jedná o technické služby nebo práce na pozemcích přiléhajících k určitým budovám, příkladem může být kavárna s dětským hřištěm, kde se zaměstnaná osoba stará o spadané větve, listí, jehličí, bláto na rampě určené pro osoby na vozíku, nebo o sních na chodníku.

Začínají se pomalu, ale jistě prosazovat pracovní místa pro osoby s mentálním postižením, která však nejsou přímo pro ně určená, např. roznášení letáků nebo závozník u rozvozu balíků. Především na vánoční sezónu si firmy berou závozníky na balíky, popřípadě pomocnou sílu ve skladu.

Dále jsou zde nabídky sociálně-terapeutických dílen a další příležitostné nabídky práce jako je závozník pro cyklobusy, výpomoc v prádelně, kuchyni či kavárně.

Důvod, proč se příliš nedaří zařadit osoby s mentálním postižením na trhu práce z programu pracovní rehabilitace

Zjistila jsem, že pracovní rehabilitaci se příliš nedaří uplatnit své klienty v pracovním poměru, a tak jsem se na to zeptala jedné z pracovníků sociální rehabilitace při úřadu práce: „V případě chráněných pracovišť to totiž funguje asi takto: chráněná pracoviště nechtějí moc přijímat osoby s mentálním postižením, pokud jsou „odesláni“ od pracovní rehabilitace, protože tím chráněnému pracovišti berou peníze, které zůstávají v pracovní rehabilitaci.“

Registrované osoby s mentálním postižením

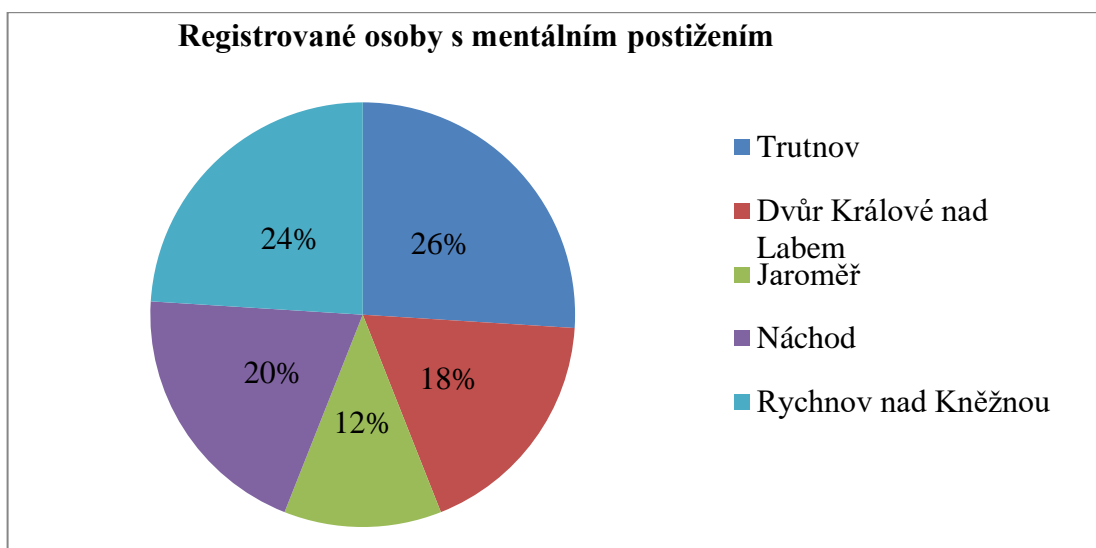
Dala jsem do grafů pět úřadů práce a z každého úřadu práce mi odpovědělo několik (viz. tabulka č. 1) sociálních pracovníků. Bylo jich dohromady 37. Zprůměrovala jsem jejich odpovědi a dle nich vytvořila grafy.

Tabulka č. 1

Trutnov	10
Dvůr Králové nad Labem	6
Jaroměř	6
Náchod	7
Rychnov nad Kněžnou	8

Mezi osobami se zdravotním postižením přihlášených na úřadu práce se obvykle nachází přes polovinu osob s mentálním postižením, což jsem očekávala, protože se říká, a statisticky to tak opravdu je, že osob s mentálním postižením je nejvíce ze všech ostatních zdravotních postižení.

Graf č. 1

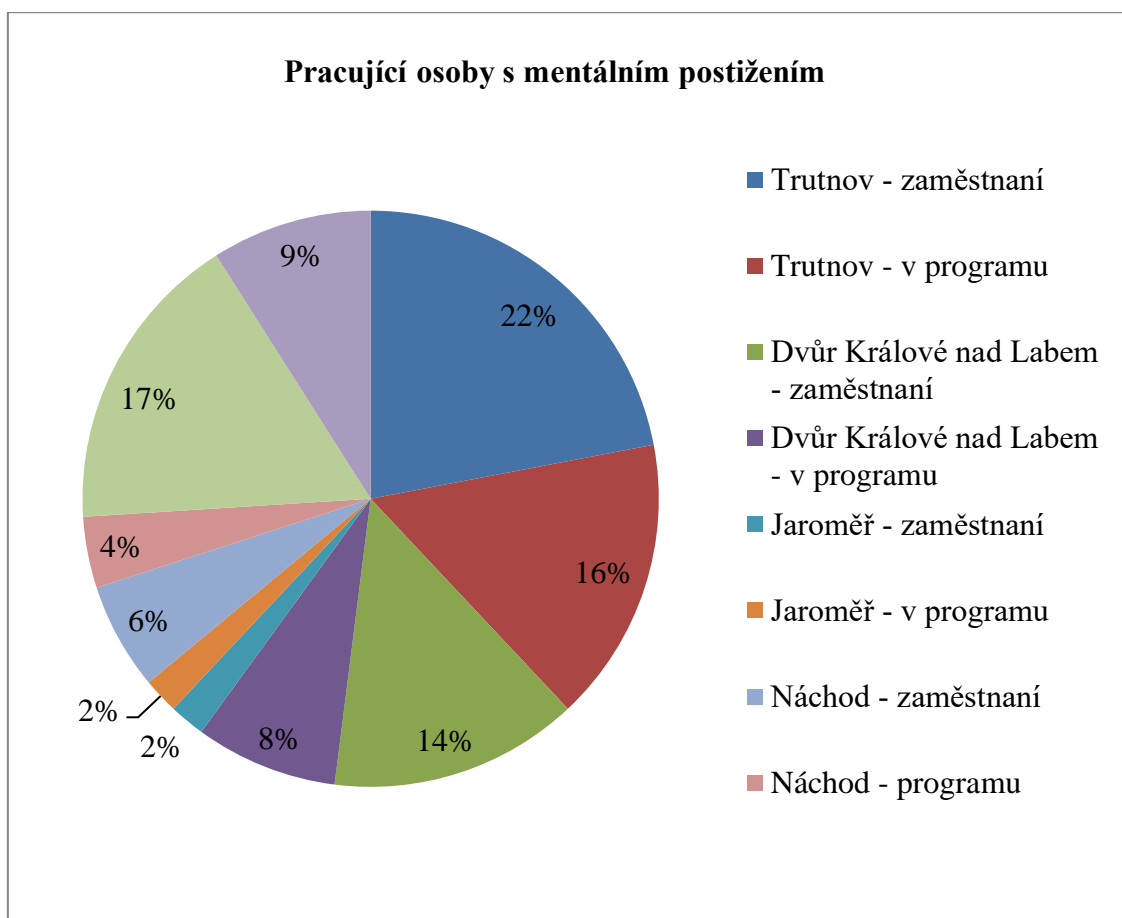

Počet pracujících osob s mentálním postižením

Je pravdou, že schopní práce čili schopni vykonávat zaměstnání jsou především (z 80 %) osoby s lehkým mentálním postižením, ale zároveň je pravda, že ne všechny osoby s lehkým mentálním postižením mají možnost najít nějaké své pracovní uplatnění na trhu práce. „Osoby s mentálním postižením hledají práci a kolikrát ani nenajdou, protože danou nabízenou pracovní příležitostí nějakým způsobem nezvládají, a to z různých důvodů.“ (sociální pracovnice z úřadu práce).

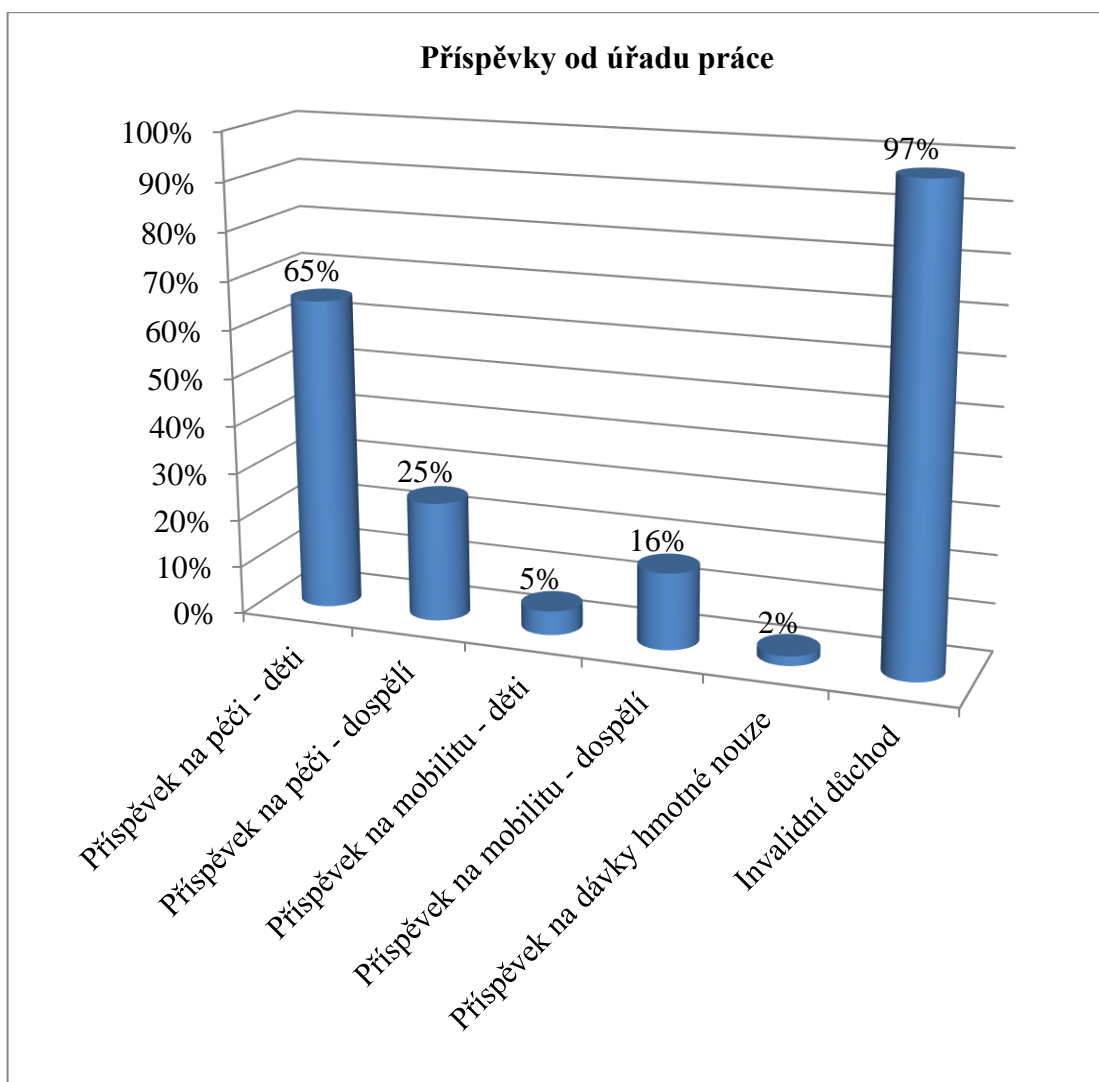
Na úřadu práce i v sociální či pracovní rehabilitaci ať už při úřadu práce nebo nějaké organizace se za pracující osoby považují i ti, co jsou pouze v programu sociální či pracovní rehabilitace, což znamená, že jsou ve fázi nábvy dovedností, které jsou potřebné pro zařazení se do pracovního procesu, ale ještě nejsou zaměstnaní.

Graf č. 2

Také jsem se ptala jen pro zajímavost, tato práce na toto téma není přímo zaměřená, ale zároveň si myslím, že stojí za zmínku vědět, jak jsou na tom osoby s mentálním postižením v rámci sociálních dávek: příspěvku na péči, s příspěvkem na mobilitu, s dávkami hmotné nouze a jak to mají s invalidním důchodem, přeci jen, také je to nějaký finanční příjem a v případě nezaměstnanosti je to velmi důležitý finanční příjem. Veškerá zjištěná data jsem zprůměrovala ze všech již výše zmíněných úřadů práce. Tato data jsou čerpána z relativně malých měst, věřím, že informace z jiných, mnohem větších měst, by se velice lišila. Nutno podotknout, že se jednalo o situaci ještě před krizí COVID-19, tudíž dnes se již data mohou výrazně lišit.

Graf č. 3

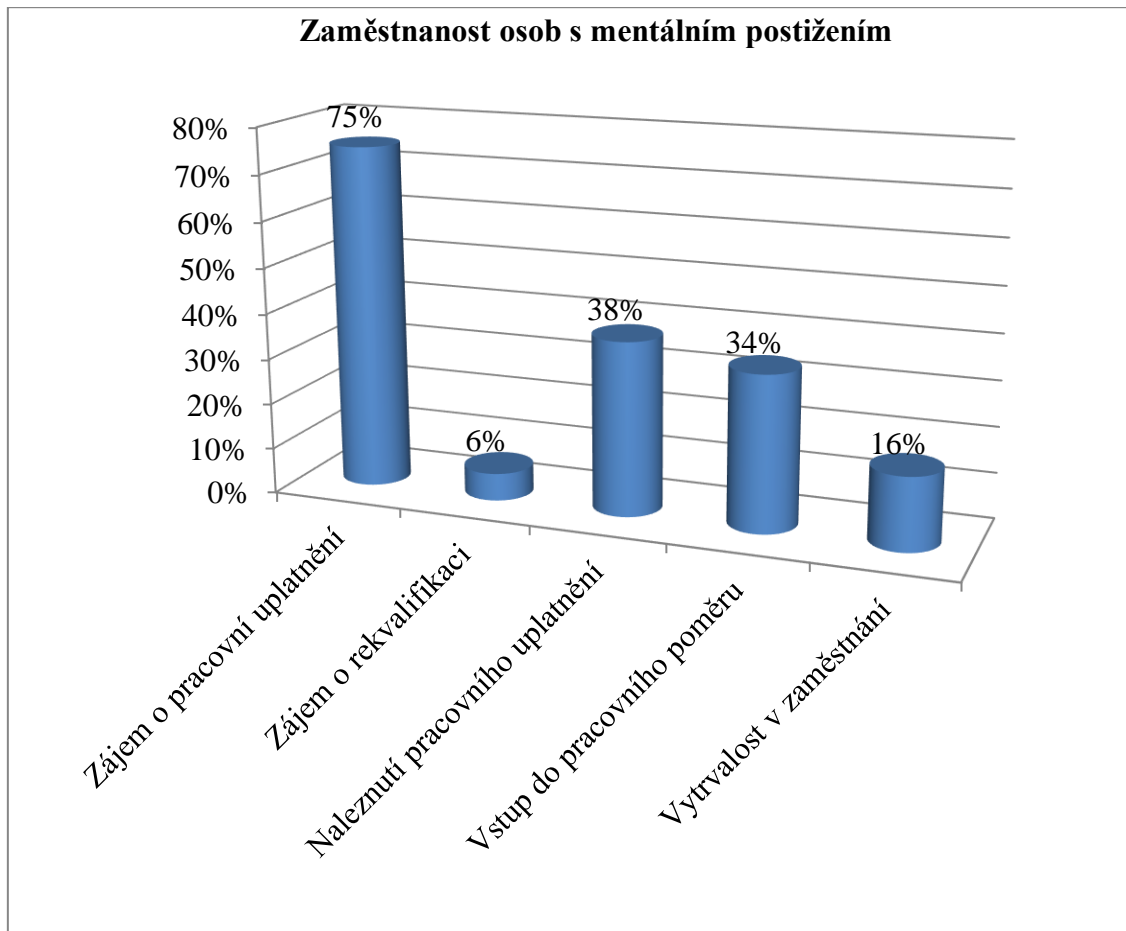

Zájem osob s mentálním postižením o pracovní uplatnění (zaměstnání) a rekvalifikaci

Mají osoby s mentálním postižením zájem o to, aby byli zaměstnání? Daří se najít osobám s mentálním postižením pracovní uplatnění? Kolik osob s mentálním postižením opravdu do pracovního poměru vstoupí a jaká je přibližná trvalost osob s mentálním postižením v zaměstnání? Mají zájem osoby s mentálním postižením o rekvalifikaci? Využívají osoby s mentálním postižením často rekvalifikaci?

I zde jsem zprůměrovala odpovědi ze všech již výše zmíněných úřadů práce a použila je do grafu. Ač zájem o rekvalifikaci osoby s mentálním postižením mají, její využití bylo dle získaných dat nulové, a proto není v grafu uvedeno. „Obvykle si rekvalifikaci rozmyslí nebo na ni nepřijdou.“ (sociální pracovnice z úřadu práce).

Graf č. 4

Pracovnice z úřadu práce často udávají, že s osobami s mentálním postižením se setkávají především, když tito lidé dokončí studium a při žádání o sociální dávky, jinak se moc často s těmito lidmi nesetkávají.

„Když už osoba s mentálním postižením hledá práci, tak je to osoba s lehkým mentálním postižením, řekla bych, že ty těžší formy už ani nejsou schopni nějakého zaměstnání. Ale nechci říct, že nejsou schopni něco dělat. Víím, že ti šikovnější vytváří různé výrobky, které se pak prodávají na trzích. To zas nechci nějak odsuzovat těžší mentální postižení jako práce neschopné.“ (sociální pracovnice z úřadu práce).

Rekvalifikační kurzy nejsou snad vůbec používány, hlavně jich je málo pro osoby s mentálním postižením a také stojí peníze, které obvykle osoby s mentálním postižením nemají, ale jsou i výjimky. „Hodně spolupracujeme se sociální a pracovní rehabilitací, než abychom se setkávali s rekvalifikací takové osoby.“ (sociální pracovnice z úřadu práce).

Ohledně dotazu, kdo nejčastěji nabízí pracovní místa pro osoby s mentálním postižením, mi nepřišla žádná číselná odpověď. Je to různé a nedá se říct, kdo nabízí nejvíce pracovních míst pro osoby s mentálním postižením, zda to jsou neziskové organizace, nějaká

chráněná pracovní místa nebo sociální firmy. Ale rozhodně se dá říct, že se osoby s mentálním postižením neuplatňují jen na místech, která jsou pro ně přímo určena. Uplatňují se i na pracovních pozicích, která by široká veřejnost očekávala, že bude pouze pro intaktní lidi, ale přesto některá tato pracovní místa zastávají i osoby s mentálním postižením: „Nejčastěji se jedná o roznos letáků, přerovnávání zboží v supermarketech či klasických obchodech, práce závozníka, práce ve skladech nebo prodavačka v drobných prodejnách, úklidové práce a pracovní místa v technických službách, dále v menších obchůdcích, ale to je spíš v rodině.“ (sociální pracovnice ze sociální rehabilitace).

Občas se prý stane, že se pro danou osobu nedá sehnat zaměstnání a je to podmíněno mnoha důvody. „Častým důvodem pro nenalezení práce je pomalé tempo nebo nízká motivace pracovat.“(sociální pracovnice ze sociální rehabilitace).

6.7.1 Sociální pracovnice v oboru sociální rehabilitace

Měla jsem tu možnost si promluvit se sociálními pracovnicemi ze sociální rehabilitace jak z úřadu práce, tak i z již výše zmíněných organizací a v rámci rozhovoru jsem se pokusila zjistit drobný náhled na pracovní příležitosti a celkově i na zaměstnání a zaměstnávání osob s mentálním postižením čistě z jejich pohledu.

Ze získaných dat jsem vytvořila několik jednoduchých grafů. Data jsem zprůměrovala a použila v procentech. Do těchto následujících grafů jsem přidala i data získaná z úřadů práce, která především obsahovala profesionální odhady zkušených sociálních pracovnic. Data se totiž relativně shodovala.

Vytrvalostí klientů v zaměstnání

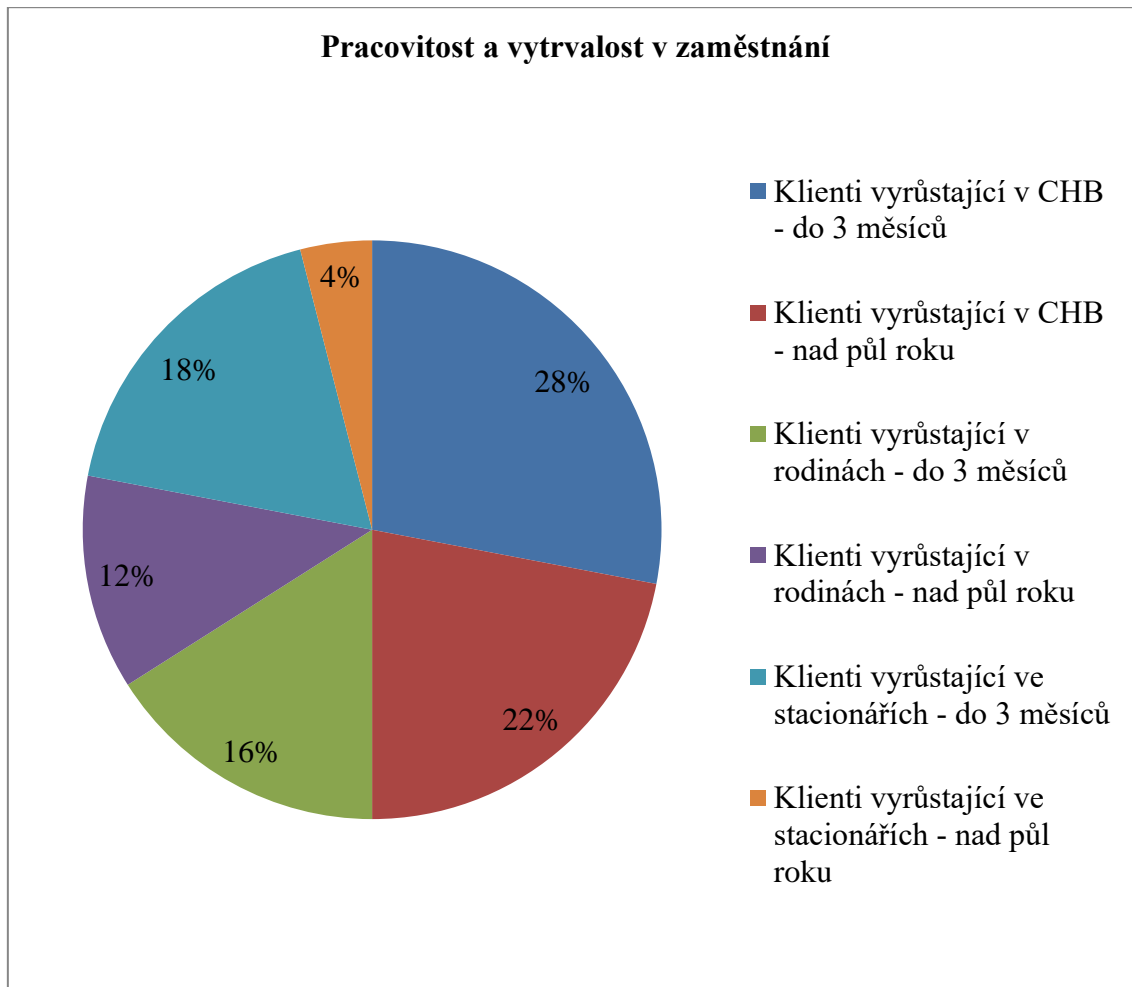
„Klient vyrůstající v CHB²⁶ nebo od rodiny nám přijde motivovanější a pracovitější, než třeba klient, který přichází ze stacionáře, který nám připadá línější a raději z pracovních činností vycouvá.“ (sociální pracovnice ze sociální rehabilitace).

Tady vidíte data, která jsem vyhodnotila z výpovědí 22 sociálních pracovnic sociální rehabilitace, které jsem zprůměrovala a vložila do grafu v rámci vytrvalosti na jedné pracovní pozici. Data jsou opravdu pouze orientační.

Z dat vyplývá, že osoby s mentálním postižením, které vyrůstají v chráněném bydlení, pro upřesnění jsou v organizaci od útlého věku, ve které pak postupně přecházejí do chráněného bydlení, jsou nejpracovitějšími osobami s mentálním postižením.

²⁶ Zkratka pro chráněné bydlení

Graf č. 5

Klienti samozřejmě mají právo si vybrat zaměstnání, bohužel zprvu bývají jejich volby nereálné, zřejmě proto, že nemají dostatek vědomostí, schopností či dovedností na reálné posouzení toho, co jsou schopni vykonávat, ale nebývá to pravidlem. Pro jejich reálnější pohled na své schopnosti je tu sociální rehabilitace, která si „otestuje“ a zároveň zdokonalí jejich schopnosti a dovednosti či vědomosti pro budoucí zaměstnání. Obvykle se začíná ve cvičné kavárně. Pokud se jedná o klienta z rodiny, obvykle už ví, co zvládne a co nezvládne, zároveň se ale stává, že je klient svými rodiči podceňován a netroufne si na pro něho zajímavější pracovní pozici, i když by na ní kompetence měl. Sociální rehabilitace také nabízí sociálně-terapeutickou dílnu, ale tam bych to zhodnotila jako „výrobky, nákupy, procházky“. Každopádně funguje a sociální pracovnice pracující v sociálně-terapeutické dílně mi sdělila, že se nejedná o úplně samostatnou práci, že je potřeba dopomoc a dohled a také mnoho trpělivosti a času, než opravdu klient ten daný výrobek vytvoří, ale na druhou stranu, jejich výrobky se opravdu prodávají a z toho mívají klienti největší radost.

Stálost pracovní pozice

„Je to individuální. Pokud se klientovi práce příliš nezamlouvá, obvykle tam vydrží přibližně půl roku, a pak změní zaměstnání, ale když už se jim v práci zalíbí, tak se snaží co nejdéle vytrvat, protože je práce baví.“, „Zároveň jsou ale výjimky, kdy klient brblá, že není všechno úplně v pořádku, ale přesto tu práci má rád a v zaměstnání vytrvá.“(sociální pracovnice ze sociální rehabilitace).

„Jsou klienti, kteří projdou všemi nabízenými nácviky dovedností, vyberou si zaměstnání, ale v den nástupu berou vše jako vtip a prostě nenastoupí. Později se dozvíme, že se na to necítily nebo že si to rozmysleli a chtějí pracovat jinde.“ (sociální pracovnice ze sociální rehabilitace). Bylo mi řečeno, že občas se stává, že jsou do všeho nuceni klienti třeba rodiči a ve skutečnosti se jim ani pracovat nechce. „Jsou klienti, kteří vydrží na pracovní pozici měsíc, půlroku, třeba i několik let a jsou klienti, kteří to po třech dnech zabalí.“ (sociální pracovnice ze sociální rehabilitace). Dva klienti mají dokonce smlouvu na dobu neurčitou. „Máme klienta, který v každé práci vydrží pouhý měsíc se slovy, že chce vystřídat co nejméně zaměstnání, ale to, že třeba pak půl roku čeká na další zaměstnání, to už příliš neřeší.“ (sociální pracovnice ze sociální rehabilitace).

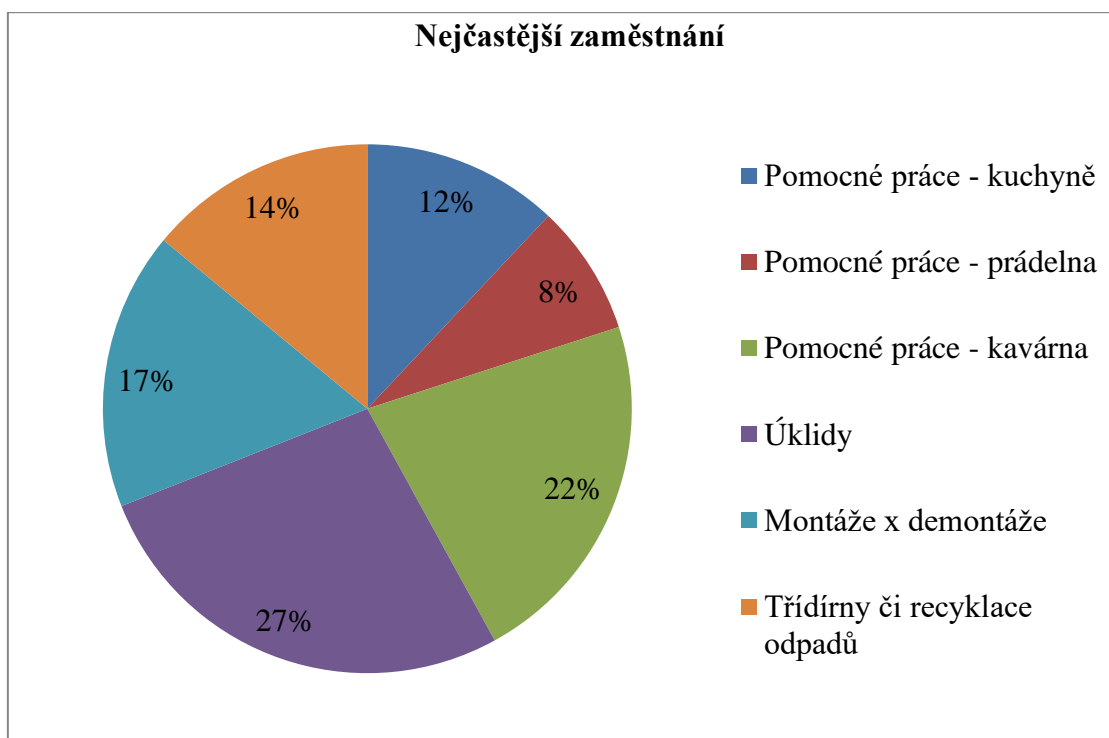
Nejčastější volené zaměstnání

„Obvykle se jedná o pomocné práce, úklidové práce, chráněná pracovní místa – montáže a demontáže, třídírny odpadu, elektroodpady – recyklace a pomocné síly v kuchyni či v prádelnách nebo kavárnách. Čím dál častěji se nám objevují pracovní pozice, které nejsou přímo určené pro osoby s mentálním postižením, např. roznášení letáků.“ (sociální pracovnice ze sociální rehabilitace).

K tomu bych ráda připojila poznatek jednoho řidiče autobusu, který má syna s lehkým mentálním postižením. Vždy v létě jezdí cyklobusy, a protože má právo na jednoho závozníka, vždy přijmou na DPP takzvaného závozníka, který nakládá kola nebo lyže na vlek, dle sezóny, aby se vše urychlilo a řidič autobusu mohl jen prodávat lístky do autobusu. Je to především manuální práce, kterou jeho syn zvládá, je tedy každé léto zaměstnán jako závozník a nakládá kola na vlek. Prý zkoušel v zimě nakládání lyží, ale vzhledem k tomu, že to už nejezdil jeho otec, ale jiný řidič autobusu, tak to syn nedělá a věnuje se pouze kolům.

Zde jsem pro znázornění vytvořila graf (viz. graf č. 6), kde je dobře vidět, jaká jsou nejčastější pracovní uplatnění osob s mentálním postižením, a která z nich jsou nejvíce užívaná.

Graf č. 6

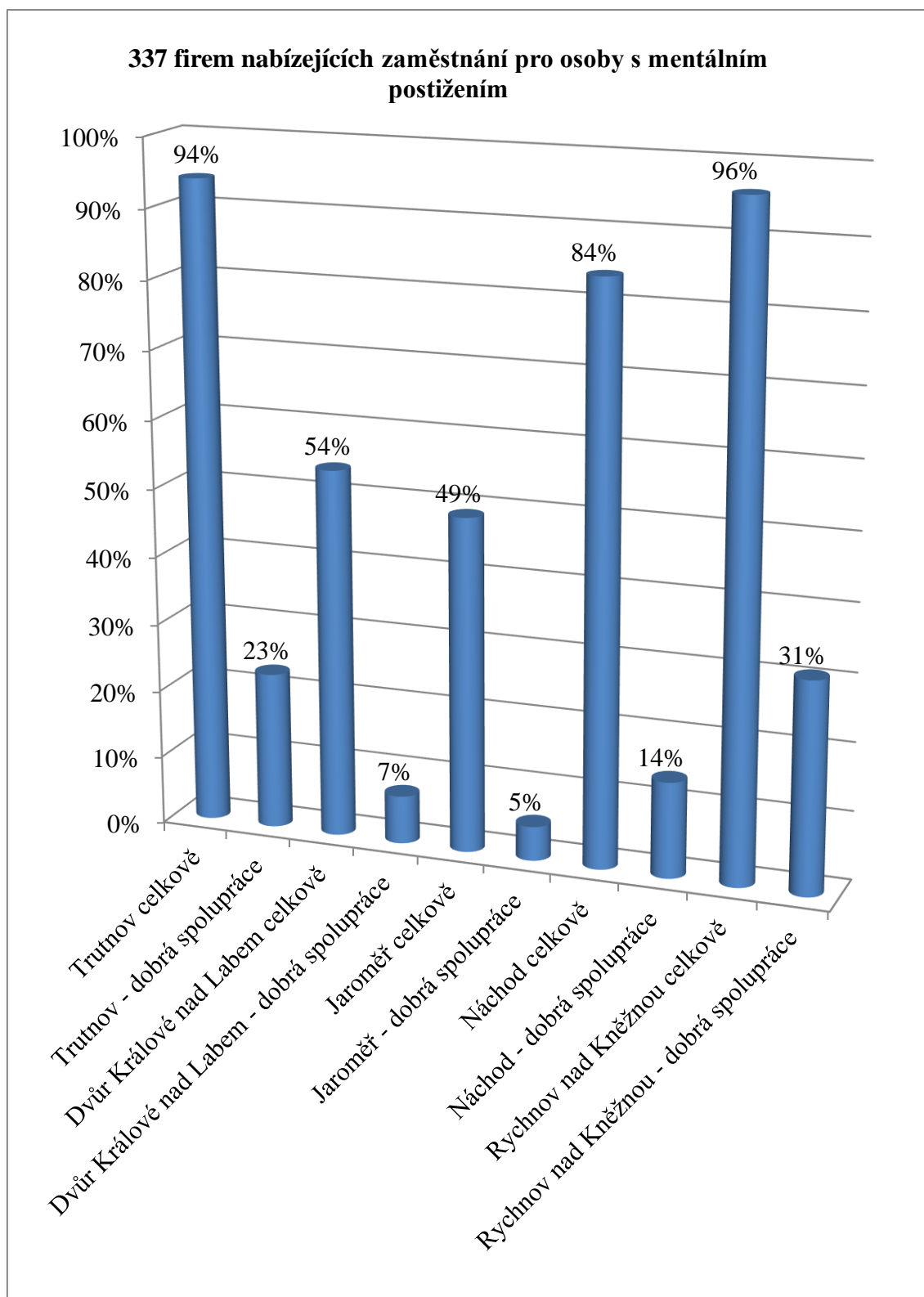
Ráda bych zmínila pochvalu v okrese Trutnov „Nejlépe se nám pracuje s firmou Emerge sídlící v Trutnově, se kterou nikdy nebyly problémy, dalo se s nimi vždy domluvit a hlavně, i když klient nespĺňuje danou normu, nepřijde o zaměstnání, fabrika pouze zmírní jeho normy tak, aby na to stačil. To je obdivuhodné, protože to každá firma není ochotna podstoupit kvůli svým normám.“ (sociální pracovnice ze sociální rehabilitace).

„U firem, které mají chráněná pracoviště, je obvykle hlavním problémem to, že mají „normovací zaměstnance“, ale nemusí to být pravidlem, najdou se i výjimky. Obvykle klienti nezvládají požadované normy, ale i mezi nimi se najdou ti, co to zvládnou bez problému. Ano, jsou firmy, které dávají klientům normy na práci, ale když ji nespĺní, tak to tolik nevadí, ale zároveň je to hnací motor pro klienta, protože se to odráží ve finančních odměnách.“ (sociální pracovnice ze sociální rehabilitace).

Ráda bych vám znázornila v následujícím grafu, kolik existuje nabídek pracovního uplatnění/zaměstnání pro osoby s mentálním postižením a s kolika z nich se dá opravdu dobře spolupracovat a jsou dále doporučováni osobám s mentálním postižením ucházejícím se o pracovní pozice/ zaměstnání. Upozorňuji, že tato data mám získaná ze sociální rehabilitace, kde sociální pracovnice byly tak laskavé a pověděly mi i vytiskly jmenný seznam firem a sdělily mi, se kterými firmami spolupracují a odkud přichází špatná odezva, nikoli z úřadu práce, tam totiž byla data velmi nepřesná z důvodu všeobecného zaměření na osoby

se zdravotním postižením. Nutno podotknout, že číslo 337 firem jsem získala pomocí sečtení pracovních nabídek pro osoby s mentálním postižením. Tato data mi poskytla pouze sociální rehabilitace přidružená k neziskovým organizacím.

Graf č. 7

6.7.2 Klíčoví pracovníci klientů

Chtěla jsem znát i pohled klíčových pracovníků na pracující klienty, kteří mají mentální postižení. Zpovídala jsem klíčové pracovníky z chráněného bydlení Barevné domky. Odpovídalo mi dvanáct zkušených pracovníků sociálních služeb.

Každý klíčový pracovník má na starost přibližně jednoho až dva pracující klienty. Jsou pro, aby osoby s mentálním postižením pracovaly, či byli zaměstnáni mezi lidmi intaktními. „Společnost je vidí, jací jsou, že nekoušou, vidí, co vše dokážou a pomalu si postupně intaktní společnost zvyká na přítomnost lidí s mentálním postižením.“ (pracovník v sociálních službách z chráněného bydlení). „Klienti se rozvíjejí, připadají si užiteční, mají bohatší náplň dne.“ (pracovník v sociálních službách z chráněného bydlení). „Jsou finančně lépe zabezpečeni, mohou více cestovat, užívat si, chodit za zábavou, do kaváren nebo na různá fotbalová utkání či si koupit, co se jim líbí.“ (pracovník v sociálních službách z chráněného bydlení).

Klíčoví pracovníci se shodli na tom, že si nemyslí, že osoby s mentálním postižením mají mnoho pracovních možností, které jsou specializované přímo pro ně, ale zároveň nepopírají, že vědí, že pracovní nabídky jsou, jen jejich klienti nejsou schopni naplnit požadavky daného pracovního místa.

Klientům občas klíčoví pracovníci pomáhají vybrat profesi a jindy mají klienti předem jasně stanovené, co chtějí za profesi vykonávat. Je individuální, jak dlouho v daném zaměstnání klient vydrží, či kolik zaměstnání vystřídá, než najde tu pravou a je jedno, jestli pracují na plný, poloviční či zkrácený úvazek, jsou rádi, že z práce, do které chodí, mají nějaké peníze navíc, které mohou použít na své záliby. Z chráněného bydlení pod organizací Barevné domky jsou pouze tři klienti se smlouvou na dobu neurčitou, na plný úvazek nepracuje nikdo, spíše na poloviční nebo zkrácený úvazek, protože ten klienti zvládají lépe, než plný úvazek. Konflikty v práci prý nemívají, a když, tak je to třeba drobné nedorozumění či nedorozumění. Zda klienti chodí za svými klíčovými pracovníky žádat o zaměstnání nebo je klíčoví pracovníci musí k práci motivovat, k tomu mi přišly různorodé odpovědi, některé z nich vám představím:

- „Je to velmi individuální a různorodé.“
- „Jsou klienti, kteří by chtěli pracovat, ale neřeknou to.“
- „Někteří klienti nevidí důvod, proč pracovat a po vysvětlení chtějí pracovat, a pak do budoucna i pracují a velice dobře.“

- „Měli jsme i klienta, který pracovat chtěl, ale to, co chtěl dělat, takovou práci nemohl najít, ale jeho rodiče na něho hodně tlačili, že musí pracovat, jinak nebude moct jezdit domů, a tak vzal každou práci, i když se mu nelíbila, aby mohl jezdit domů a rodiče byli spokojení. Dlouho se tím klient trápil, protože ve své práci nebyl šťastný, ale nakonec se povedlo mu najít práci, která ho začala bavit. Za to jsme moc rádi, protože je to znát i na bytě, kde bydlí, kde už není tak nepříjemný na své spolubydlící. Ta práce klienty hodně ovlivňuje v chování.“
- „Mám jen jednu pracující klientku a tu jsem hodně musela motivovat, aby začala hledat práci. Práci dodnes nenašla, ale chodí pracovat do Oranžové kavárny v Trutnově, která spadá pod sociální rehabilitaci, kde zdokonaluje své pracovní dovednosti, a doufám, že se nám podaří pro ni najít práci, aby mohla své dovednosti v zaměstnání plně uplatnit.“
- „Jsou tací, kteří chtějí práci už od začátku, ale nemohou ji najít, nebo ji najdou, ale nelíbí se jim a opustí ji, a pak už práci nehledají.“
- „Někteří klienti práci hledají třeba v oboru, ve kterém se vyučili nebo už mají jasnou představu, co by chtěli dělat, ale nakonec jsou v jiném oboru, např. klient chtěl pracovat v kuchyni, nejprve pracoval jako pomocná síla, poté i vařil, ale přestala se mu práce zamlouvat, poté obsluhoval v kavárně, ale ani tam se mu příliš nelíbilo, a nakonec zkusil pracovat ve fabrice u pásu a je tam dodnes už čtvrtým rokem, smlouvu má na dobu neurčitou a líbí se mu tam, s prací je spokojený.“

Výdělečně činná osoba s mentálním postižením

„Souhlasím s tím, aby naši klienti, a nejen naši klienti, ale všichni s mentálním postižením, a i s ostatním postižením, když to jde, chodili do práce a vydělávali si peníze, pomůže to jak státu, tak nám pracovníkům v sociálních službách, tak i klientům samotným. Protože jíst, spát, uklidit a občas procházka nebo nějaká práce na zahrádce či výpomoc v dílnách, to není život, ale přežívání.“ (sociální pracovnice ze sociální rehabilitace). „Zajímavé je, jak všichni říkají, že Romové nechtějí pracovat, ale když se podíváte do naší organizace, máme tu sotva tři Romy. Romská rodina se prostě dokáže o svého postiženého člena postarat.“ „Nebo v tom lepším případě se postižení Romové nerodí,“ (dodala s úsměvem) (sociální pracovnice ze sociální rehabilitace).

Pokud jde o zařazení osob s mentálním postižením mezi intaktní pracující společnost, klíčoví pracovníci souhlasili se zařazením do běžné populace, do běžného pracovního režimu.

„Vidí tak reálný pracující svět.“ (sociální pracovnice ze sociální rehabilitace). „Ostatní lidi se seznámí s mentálním postižením, a když vidí, že to není nic zlého, myslím si, že pak lépe vnímají i jiné osoby s mentálním postižením.“ (sociální pracovnice ze sociální rehabilitace). Tato myšlenka se mi moc líbila: „Myslím si, že důležité je mít rád sám sebe, a pokud mám rád sám sebe, mohu mít rád i druhé okolo sebe, bez ohledu na to, jací jsou. Lidé s mentálním postižením jsou trochu jiní, ale nejsou hloupí a nejsou líní. Je dobře, že můžou pracovat v široké společnosti, určitě to té společnosti prospěje, ať už finančně, tak i tím, že se naučí vycházet a mít rád i někoho, kdo je něčím odlišný.“ (sociální pracovnice z úřadu práce).

Úřad práce

O úřadu práce by se osoby s mentálním postižením měly dozvědět již ve škole nebo třeba od rodičů. Obvykle klienti vědí, že na úřad práce se přihlásili hned po dokončení studia a že jim z úřadu práce chodí nabídky zaměstnání.

Úřad práce také nabízí sociální rehabilitaci, ale pokud je daná osoba již v sociálním zařízení, které nabízí sociální rehabilitaci, tak tu nabízenou z úřadu práce odmítá. Bohužel pro svou práci jsem ze sociální rehabilitace od úřadu práce mohla využít pouze profesionální odhady sociálních pracovníků, protože statistiky mají též vedené všeobecně na osoby se zdravotním postižením.

„Klienty vždy doprovázíme na úřad práce, na jeho první návštěvu a dle potřeby pak provádíme asistenci na další návštěvy.“ (pracovník v sociálních službách z chráněného bydlení). Některé sociální pracovnice na úřadu práce mají bohužel sklony mluvit spíše s klíčovými pracovníky klienta, než přímo s klientem, ale: „... v posledních pěti letech se jednání úřednic výrazně zlepšilo a opravdu se snaží komunikovat především s klientem.“ (pracovník v sociálních službách z chráněného bydlení).

„Musím uznat, že pracovnice na úřadu práce se snaží, aby slovům, kterým klient nerozumí, rozuměl a zkouší další varianty, jak mu to vysvětlit, a když už je v koncích, pak se teprve podívá na mě a já mu to vysvětlím.“ (pracovník v sociálních službách z chráněného bydlení).

„Když jsem tam šla úplně poprvé s klientem, lidi okolo mě na nás divně pokukovali, když klient vydával podivné zvuky (jako kdyby popotahoval při rýmě) a houpal se ze strany na stranu. Klient tohle dělá vždy, když je nervózní a nachází se v neznámém prostředí. Jediný, kdo si na nás zvykl za tu dobu, co tam chodím s klienty, jsou ty pracovnice.“ (pracovník v sociálních službách z chráněného bydlení). Hodně lidí na první dojem se raději od osob s nápadným chováním drží dál. „Myslím si, že si lidi hodně zafixovali, jak umí být autisti agresivní a tím všichni, co mají mentální postižení, jsou pro ně agresivní.“ (pracovník

v sociálních službách z chráněného bydlení). A naopak: „Tady jsou lidi už celkem zvyklí, že se někteří chovají „divně“ a jediné, co je od nich drží dál, jsou rodiče s dětmi, protože mají o ně trochu strach. Akorát jim vadí, jak dlouho trvá, než vyřídíme s takovou osobou, co je potřeba, protože když něčemu nerozumí a musím to vysvětlit, tak to chvíli zabere a čas jsou peníze a druhé to akorát znervózňuje a někdy jsou protivní.“ (pracovník v sociálních službách z chráněného bydlení).

6.7.3 Klienti

Úřad práce

Po studiu se šli všichni klienti rovnou zaregistrovat na úřad práce se svým klíčovým pracovníkem²⁷ nebo se svým opatrovníkem.

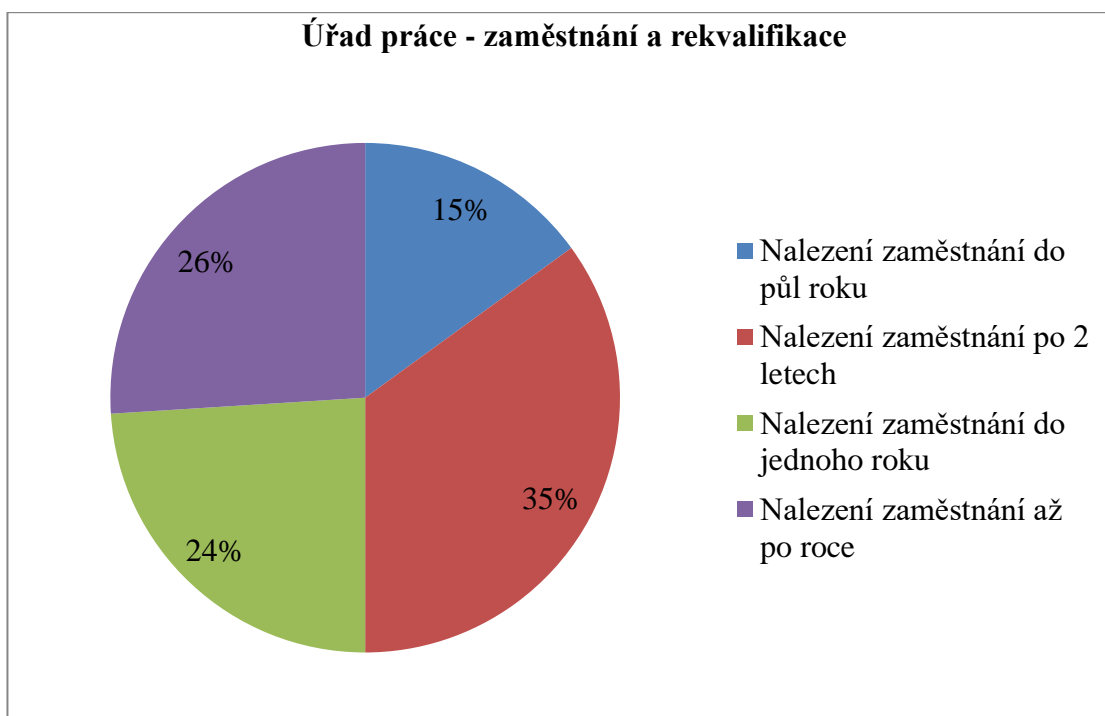
O úřadu práce se většina klientů dozvěděla ze školy a menšina především od rodičů či opatrovníků²⁸. Klíčoví pracovníci pouze doplnili informace o úřadu práce, popřípadě vysvětlili nějaké nejasnosti.

Do grafu jsem vložila údaje od 30 osob s mentálním postižením ucházejících se o zaměstnání a zároveň registrovaných na úřadu práce. Graf ukazuje, po jak dlouhé době byla nalezena pracovní pozice pro osobu s mentálním postižením a k tomu navíc účast na rekvalifikačních kurzech. Poptala jsem se jen pro zajímavost i na účast na rekvalifikacích. Ani jeden z dotazovaných respondentů se rekvalifikace nezúčastnil. Z úřadu práce jsem bohužel přesná data nezjistila, ale bylo mi řečeno, že osoby se zdravotním postižením využívají rekvalifikací.

²⁷ Tito klienti již od malička byly v ústavu v Hajnici pod organizací Brevné domky a v dospělosti, po ukončení studia přešli do chráněného bydlení. „Předchůdcem bylo ÚSP pro mládež, kterému v padesátých letech předcházeli i domov důchodců. Otevření ÚSP Hajnice pro mentálně postiženou mládež proběhlo v prosinci 1961. V roce 1980 byla zahájena rekonstrukce hlavní budovy (vybudování kuchyně, rekonstrukce topení apod.). V roce 1997 byla dokončena budova dílen a garáží a přístavba hlavní budovy. V roce 1995 započala transformace organizace a humanizace poskytovaných služeb. V současnosti vrcholí proces transformace, který umožňuje klientům Domova pro osoby se zdravotním postižením, využívat služby Chráněného bydlení komunitního typu. Celková kapacita služby DOZP se snižuje a zkvalitňují se poskytované služby, po skončení transformačního procesu by zařízení nemělo disponovat více než dvou a jednolůžkovými pokoji ve strukturovaných domácnostech s jasně definovanou potřebnou mírou podpory.“ (Brevné domky Hajnice, 2018).

²⁸ Dle toho, zda klienti měli či neměli rodinu, popřípadě, zda opatrovníka vykonával někdo z rodiny nebo to byl zcela cizí člověk nebo někdo blízký.

Graf č. 8

Obvykle, když klienti přijdou, tak mají více než jen jeden sen, čím by chtěli být, co by chtěli dělat, jaké zaměstnání by se jim líbilo. Některé sny bývají i nereálné a je zapotřebí dané osobě vysvětlit, že nemá dostatek schopností, dovedností a kompetencí k tomu, aby dané povolání mohla vykonávat. To obvykle bývá práce buď pracovníce pracovní rehabilitace nebo sociální rehabilitace nebo klíčových pracovníků nebo jejich opatrovníků či samotných pracovníků v sociálních službách, aby osobu s mentálním postižením usměrnili, ale zároveň nepodcenili její dovednosti.

Pro některé klienty bylo snadné si vybrat své první zaměstnání, pro některé to bylo obtížné a občas si i odporovali v požadavcích, ale nakonec si vybrali: (Klient A) „Když jsem si povídal s Gábinou (sociální pracovníce sociální rehabilitace) o tom, co chci dělat, rozhodoval jsem se mezi kuchařem a číšníkem, obojí mě bavilo.“ Ale existují i výjimky: (Klient D) „Já chtěla vždycky pracovat v prádelně, pracovala tam moje mamka a mě to vždy bavilo.“, (Klient B) „Mám rád přírodu, baví mě práce na zahradě, chci být zahradníkem.“. (Klient E) „Je mi jedno, co budu dělat, hlavně aby to bylo ráno, odpoledne jsem měl volný a byly za to kačáky²⁹.“.

²⁹ Ve smyslu peněz, mzdy

6.7.4 Vztah respondentů k zaměstnání

Nenalezení práce

Mnoho osob má problém s nalezením zaměstnání, a i mezi osobami s mentálním postižením se takoví lidé najdou. Zde jsem uvedla pár příkladů.

Klient E své trvalé zaměstnání stále hledá, obvykle se mu podaří vyhledat nějakou sezónní práci. V případě, kdy nalezne pracovní místo, které není sezónní, obvyklým problémem je, že respondent nestíhá plnit normy, které jsou v dané fabrice požadované. Tento klient mluví často sprostě (vulgárně), tudíž všechna sprostá slova jsem nahradila symbolem hvězdičky (*). „Já práci stále hledám. Hledám, hledám jak *, vždycky najdu nějakou * fabriku, pracuju tam jak * několik měsíců a už mi ty * neprodloužej smlouvu, * jedny. To prostě nemá smysl, * svět, * život, * práce! Jestli je to kvůli tomu, že jsem černej, tak jsou to *, *, * a *.“

Klient B od zaměstnání v kavárně nemohl dlouhou dobu najít zaměstnání, našel ho až téměř po roce, a to u technických služeb: „Z cvičný kavárny jsem přešel do kavárny, ale tam mě to nebavilo, byli tam zlí lidi, tak jsem to nechal. Nemohl jsem ale najít novou práci, trvalo to dlouho a doma mě to už nebavilo, ale nakonec jsem ji našel.“

Nalézání práce

Všem klientům pracovní uplatnění k mému překvapení pomohla nalézt sociální pracovnice ze sociální rehabilitace, nikoliv úřad práce.

Klient A: „Já moc kouřím a nestačil by mi důchod, co pobírám, protože jsem s klíčákem domluvenej, že budeme šetřit prachy, aby když se rozbije telka, tak můžu vybrat, když to prokouřím, tak mám ho*no, tak jsem začal hledat práci a Gábina, ta z Oranžáku, tak ta mi pomohla práci sehnat a jsem spokojenej.“

Klient B: „Chtěl jsem dělat na zahradě a pracuju v technických službách v parcích a jsem spokojenej.“

Klient D: „Mně se moc nechtělo, ale můj klíčák³⁰ říkal, že bych měla pracovat, abych si vydělala peníze a mohla častěji chodit ke kadeřnici a do kavárny na kafičko a dortíček, to já mám moc ráda, víš? No, tak jsem zkusila Oranžák, tam byla Gábinka a vzala mě do kavárny. Je to tam fajn, ale někdy se mi tam nechce, víš? no.“

Až na dva klienty nemají klienti zkušenost, že by nemohli najít práci, obvykle prý čekali tak měsíc, dva, maximálně půl roku a práci měli. Z těch dvou jeden čekal na práci

³⁰ Zkratka pro klíčovou pracovnici

skoro přes rok, než nějakou slušnou našel dle svých představ a ten druhý čeká stále, protože žádnou stálou práci ještě nenašel (klient E).

Klient C: „Začal jsem v Oranžový kavárně, ta, co je v Trutnově, to mě hodně bavilo, pak jsem chvíli pracoval jako úklid v kuchyni, ale tam byli nepříjemní lidi a málo platili, takže šel jsem pracovat do elektroodpadů, třídil jsem to tam. Těžká práce, lidi dobrý, ale pořád jako robot, nebavilo mě to. Nakonec jsem v kavárně jako číšník...“.

Klient F: „Já bych pracoval, ale mně se nechce. Víš, to si pak nemůžu jít zakouřit, kdy se mi zachce, sledovat pěkný holky, pěkný kočky, kdy se mi zachce a takhle si můžu dělat, co chci, kdy se mi zachce.“ Na otázku, zda mu nechybí peníze, mi odpověděl takto: „Nechybí, já mám důchod, tolik neprokouřím ani neprojím, alkohol nepiju, mně to stačí, když něco potřebuju, řeknu mamince nebo strejdoj a mám to.“. Na otázku, jaké pracovní možnosti mu byly již nabídnuty, odpověděl takto: „Mohl jsem dělat v kavárně, ale to je moc na nohy, to pak bolejí a bolejí, to ne. Pak jsem mohl dělat v kuchyni, ale tam prej blbě vařej, tak jsem nešel, radši ne. Mohl do fabriky, jen na čtyři hodiny denně, ale každý den vstávat, to se mi nechtělo. Nabízeli mi práci v třídění odpadů, ale tam to moc smrdí, fuj, víš, tam ne.“.

Klient G nikdy o nalezení zaměstnání nepřemýšlel, ale pomocí její klíčové pracovnice našla své pracovní uplatnění a je spokojená.

Cvičná kavárna

Zde obvykle začínají všichni klienti sociální rehabilitace.

Klient A začínal ve cvičné kavárně a po dokončení kurz sociální rehabilitace si našel zaměstnání. Podle jeho slov na to rád vzpomíná.

Klient B také začínal ve cvičné kavárně, po dokončení si našel práci, která ho však nebavila, a tak hledal dál. „Začínal jsem v cvičný kavárně, a pak chvíli i pracoval zas v jiný kavárně, ale nebavilo mě to, víte? Pořád na nohou, mě pak boleli nohy, víte? V dalším zaměstnání se mu zalíbilo a pracuje v něm do teď“.

Klient C též začínal ve cvičné kavárně, kde strávil necelé dva roky, a poté přešel do zaměstnání, kde pracuje od úterý do pátku, tam však jeho návyky lehce poklesly a začalo to dělat v zaměstnání problémy, a tak každé pondělí dojíždí do sociální rehabilitace a uklízí v bytových domech společné prostory (schodiště a chodby).

Klient D stále navštěvuje cvičnou kavárnu a připravuje se na budoucí zaměstnání. „Ještě nevím, co bych chtěla dělat, víš, ještě nevím, nepřemýšlela jsem o tom.“

Klient E – i jeho začátek spočíval v sociální rehabilitaci, ta ho však prý příliš nebavila, a hlavně mu vadilo, že nedostával žádné peníze.

Klient F na vlastní žádost začal se sociální rehabilitací, ale po chvíli přestal o ní pravidelně chodit a vymlouval se na spousty věcí, přibližně po třech letech ji dokončil, ale do žádného zaměstnání oficiálně nikdy nenastoupil.

6.7.5 Zaměstnání

Sny o zaměstnání

Klient A: „Já chtěl vždycky bejt kuchařem, víš, baví mě to.“

Klient B: „Já chtěl bejt fotbalista, víte? Ale nejsem tak dobrej jako brácha...“

Klient C: „Chtěl jsem řídit kamion, ale to jsem nemohl, jsem totiž postiženej, víte?“

Klient D: „Já vždycky chtěla dělat kosmetičku.“

Klient E: „Mně to bylo vždycky jedno, hlavně aby za to byly nějaký slušný peníze a nedřel se zbytečně jak vůl.“

Klient F: „Chtěl bych dělat něco, u čeho bych se moc nenadřel, víte, práce rukama, musíte se hejbat, to pak všechno bolí, dejte pokoj, to není noc pro mě.“

Klient G chtěla být letuškou a řidičkou autobusu, nakonec si usmyslela, že chce být švadlenou, což si v rámci jejích možností plní.

Pracovní spokojenost

Finanční ohodnocení se všem líbí a v kombinaci s invalidním důchodem se mají tak dobře, že více peněz dle jejich tvrzení ani nepotřebují.

Klient A dodal: „Pobírám ještě důchod, a když se to sečte, tak mi to bohatě stačí na byt, na cigára, na fotbal, na pivo, a ještě můžu jet v létě k moři.“

Klient D dodal: „To víš, na kadeřnici a pedikérku mi to stačí, občas cukrárna a kávačka, občas si koupím hezké oblečení, a to mi stačí, práci sice nemám, jen chodím do tý kavárny, ale takhle mi to vyhovuje a až budu mít práci, tak si koupím novej mobil a televizi.“
„V létě jezdím na tábor a s rodičema na výlet, a když se mi chce, tak jezdím s klukama k moři.“ V létě se jezdí jako celý byt k moři, když na to klienti mají finance. V tomto bytě žijí tři pánové a jedna žena.

Spokojenost s kolektivem

Všichni tvrdí, že pracovní kolektiv mají dobrý a zároveň se jim v práci líbí, protože tam jsou hodní lidé.

Klient A: „Heleď, práci mám, prachy mám, důchod, co víc mi chybí?“ „Jo, dobrý, nekradou, nelžou, nenadávaj, nepomlouvaj, jsem spokojenej.“

Klient D: „Víš, já jsem spokojená, sice mě to tam trochu nebaví, když není co dělat, ale jinak holky jsou hodný, můžu si dát s nima kafičko, no já jsem spokojená.“

Klient D: „Jó, dobrý, nezloběj mě tam, dobrý, víš.“

Spokojenost s náplní práce

Klient B: „Lepší v práci než doma, doma je to pořád to samý, ale v práci je to jiný, víc činností jsou různý, a to mě baví.“, „Můj brácha je taky postiženej a rozváží s taťkou barvy na malování pokojů, víš?“ „Je za to normálně placenej, od zaměstnance.“

Klient C o kavárně říká, že je to někdy náročná práce, když je v létě moc lidí, ale jinak ho prý ta práce baví. V rámci úklidu řekl: „Je dobrý, že mě tam nikdo nehoní, v podstatě si tam odpočinu. Mám na to času, kolik chci, ale zase se nesmím flákat, oni by mě ti lidi v bytech mohli napráskat a to nechci, protože by mi sáhli na peníze a ty já potřebuju, abych mohl chodit na fotbalové zápasy.“

Klient D: „Baví mě to, ale často se mi tam nechce. V létě, jak je vedro a já jsem silnější, tak je to otrava, jak se potím, to se vždycky těším doma na sprchu.“

Klient G je šťastná a zdá se, že jí ta práce opravdu naplňuje: „Už nešiju jen pro sebe, už šiju pro ostatní.“ (řekla vesele). Její klíčová pracovnice dodala: „Řekla bych, že má větší radost z práce i proto, že už ji nechválíme jen my jako vychovatelé, ale i nakupující, pokud je přímo u prodeje nebo když vidí, že se její výrobky prodávají.“

6.7.6 COVID-19

COVID-19³¹ zásadně ovlivnil situaci na trhu práce. Pracovní místa ubývají, protože se méně vyrábí, tudíž i méně vyváží, fabrikám schází peníze, a tak propouštějí své nejslabší články nebo se v tom horším případě zcela ruší.

Z úřadů práce již výše zmíněných jsem dostala informaci o tom, že mnoho lidí přišlo o práci. V rámci osob se zdravotním postižením byla ztráta zaměstnanosti větší než u osob intaktních. Profesionální odhad pracovnic z úřadů práce říká, že minimálně 60% osob s mentálním postižením ztratilo své zaměstnání při první jarní vlně COVID-19. Při druhé podzimní vlně jich bylo o polovinu méně.

Polovina osob s mentálním postižením, která byla zaměstnána, a mám je v této bakalářské práci uvedené, již zaměstnána není a je vedena na úřadu práce. Zajímavostí je, že první vlnu COVID-19 ustáli, ale ta druhá už se jich dotkla a museli své zaměstnání opustit.

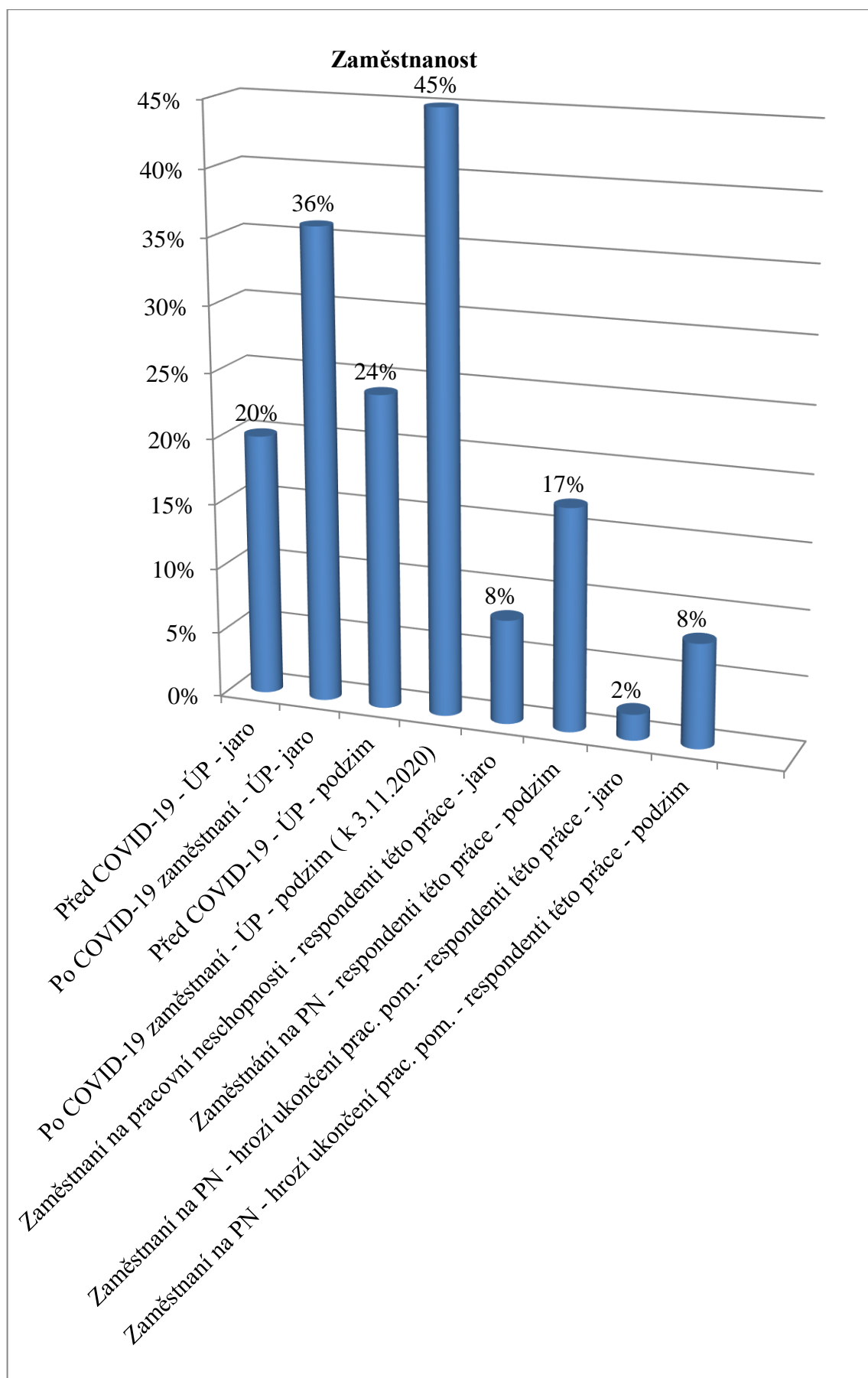
³¹ „Označení koronavirus se používá pro jakýkoli virus, patřící do podčeledi Coronaviridae. Jde o souhrnné označení pro čtyři čeledi virů, které způsobují onemocnění s různým stupněm závažnosti. Název je odvozen od charakteristického uspořádání povrchových struktur lipidového obalu virů ve tvaru sluneční korony. Může způsobit běžné obtíže, jako je nachlazení, kašel, dýchací obtíže, teploty. Ale také závažnější choroby, jako je dýchací onemocnění zvané těžký akutní respirační syndrom (SARS; Severe Acute Respiratory Syndrome) či infekci MERS (Middle East Respiratory Syndrome).“ (Základní informace o koronaviru, 2020)

V současnosti to vypadá takto: druhá polovina respondentů této práce, která ještě neztratila zaměstnání při první vlně COVID-19 ještě zaměstnání má, ale třetina z nich je na pracovní neschopnosti, aby si práci udržela. Pro vysvětlení, pracovní neschopnosti prakticky tyto osoby čekají na zlepšení dané situace, avšak z této třetiny minimálně polovině hrozí, že se již do zaměstnání nevrátí: „Můj šéf se mnou do konce roku nepočítá. Nevím, jestli mi doktorka bude ochotná prodloužit pracovní neschopnost na tak dlouho.“ (Klient B).

Abychom se v těchto číslech neztratili, názorně zobrazím na grafu č. 9.

S tímto virem přišla i mnohá omezení, která osoby s mentálním postižením velmi ničí. Nebaví je být zavřený v jednom domě či bytě, v případě karantény ve svém pokoji, a nikam nechodit a nestýkat se s ostatními lidmi, a především jim chybí jejich rodiny a přátelé a spolupracovníci ze zaměstnání. Jejich dny jsou prázdnější, nudnější a o to více musí pracovních v sociálních službách, který s nimi tráví den, je více zaujmout a motivovat k aktivitám, které jsou možné činit v jejich prostorách domu či bytu. Navíc se neprodleně blíží čas Vánoc a tito lidé se velmi bojí toho, že bude karanténa nebo že budou nemocní a že nebudou moci jet na Vánoce domů. Tato myšlenka je drtí, ovládají je silné emoce, někdy i agresivita, proto se předepisuje těmto lidem více prášků na uklidnění, aby se situace na jednotlivých domcích či bytech uklidnila a nikdo nepřišel k úrazu.

Graf č. 9

6.7.7 První krok

Tato práce by se dala rozšířit o tzv. „první krok“, kdy klient přijde za pracovnící sociální rehabilitace se svým názorem, se svým snem, se svou představou, co by chtěl dělat, jaké povolání, jaké místo si vysnil. Dle jeho schopností a dovedností se zváží, jestli je tato pracovní pozice vhodná, popřípadě se snaží spolu najít alternativu, kompromis. Když už je pozice zcela jasná, zcela reálná a klient je obeznámen, co tato pozice vyžaduje a klient s požadavky souhlasí, pracuje se s klientem dál. Nastoupí do Oranžové kavárny, která se nachází v Trutnově, kde se klient připravuje na zaměstnání, získává zde pracovní návyky, ale zároveň nedostává mzdu, pracuje zadarmo.

Obvykle to trvá dva roky, kdy klient nabude finanční gramotnost, dovednosti ve vaření a úklidu, ale již po roce se klient pokouší o vyhledání prvního možného zaměstnání, což obvykle nekončí úspěšně. Mohou zde přijít i myšlenky samostatného bydlení, proto se začne s nácvikovým bytem, kde klient hospodaří pod občasným dohledem pracovníce ze sociální rehabilitace. Když pracovníce sociální rehabilitace vyhodnotí, že je klient připraven na samostatné bydlení, začne fáze hledání bytu. Po nalezení bytu, pokud si to klient přeje, tak občas přijde na kontrolu pracovníce ze sociální rehabilitace nebo klient přijde za pracovnící sociální rehabilitace a řeší s ní problémy spjaté s bydlením.

Sociální rehabilitace nabízí různorodé nácviky dovedností – obvykle klienti využijí všechny nabízené možnosti nácviku dovedností, kromě samostatného bydlení, na to si už málokdo troufá.

Uvedu příklad z Trutnova: Vše začíná v Oranžové kavárně, kdy už se dle výběru klienta pracovníce ze sociální rehabilitace obvykle zaměřují na toto: nácvik dovedností pro zvládání péče o vlastní osobu, soběstačnosti a dalších činností vedoucích k sociálnímu začleňování, například nácvik obsluhy běžných zařízení a spotřebičů (obsluha kávovaru, rychlovarné konvice, myčky na nádobí, vysavač, žehlička apod.). Dále nácvik péče o domácnost (žehlení, praní, uchovávání oblečení, výměna ložního prádla, utírání prachu, vysávání). Také chod kuchyně (obsluha sporáku, rychlovarné konvice, příprava pokrmů s pomocí kompenzačních pomůcek, mytí nádobí) a také nakupování (orientace v obchodu, placení, využívání slev, manipulace s nákupním vozíkem a košem, příprava nákupního seznamu, nalezení způsobu vhodné komunikace v obchodě). Dále nácvik samostatného pohybu včetně orientace ve vnitřním i venkovním prostoru (orientace v místě bydliště, představení dostupných služeb včetně možností a způsobů jejich využívání, orientace ve veřejné dopravě) a nácvik dovedností potřebných k úředním úkonům (nácvik vyplňování žádostí, složenek, rozeznávání složenek, uchovávání důležitých dokumentů na nezbytně

dlouhou dobu u sebe, znalost struktury základní úřední listiny) a nácvik péče o děti nebo další členy domácnosti.

Také zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, kam spadá doprovázení dospělých do zaměstnání (komunikace se zaměstnavateli, poskytnout podporu při řešení pracovně právních vztahů na pracovišti), k lékaři, na zájmové aktivity a doprovázení zpět, nácvik schopnosti využívat dopravní prostředky (veřejnou dopravu), nácvik chování v různých společenských situacích (nácvik pravidel chování v obchodech, na úřadech, ve veřejných službách – kadeřník, pedikér, na plesy, do divadel a restaurace), nácvik běžných a alternativních způsobů komunikace (hledání srozumitelných komunikačních možností jak pro klienta, tak pro běžnou populaci ve veřejně dostupných službách – vytvoření komunikačního kanálu pro obě strany vyhovujícím), nácvik kontaktu a práce s informacemi (mapování konkrétních potřeb klienta, mapování služeb v regionu, mapování možného uplatnění na trhu práce, vyhledávání důležitých a potřebných informací, nácvik vhodného společenského chování).

Dále výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, kam spadá orientace v konkrétním prostředí, prostoru a čase, tvorba a rozšíření komunikačních kanálů, podpora efektivního využívání volného času, hodnocení přínosu volnočasových aktivit na život klienta, podpora člověka v navázání na přirozené zdroje v komunitě, příprava na budoucí povolání v Oranžové kavárně, nácvik zvyšování finanční gramotnosti, tvorba finančního plánu, rozvoj v oblasti pochopení své finanční situace a efektivního hospodaření s penězi.

Také pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí, kam spadá mapování potřeb, zjištění reálných rizik, které klientovi hrozí při pohybu v běžných situacích a jejich postupné snižování (komunikace na sociálních sítích, orientace v obchodech) a informační servis o právech a povinnostech klienta, podpora v rozhodování, sebeuvědomění, reálnost myšlení, posilování vztahů k rodině a okolí, řešení konfliktů, zastupování klienta pokud si to přeje, příprava písemností).

Po projití těchto nácviků dovedností pracovnice ze sociální rehabilitace zhodnotí, zda je již klient připravený vstoupit do pracovního režimu a je připraven si najít vhodné zaměstnání.

6.8 Shrnutí

Na trhu práce podle zjištěných dat a údajů je relativně dostatek pracovních míst (stovky) pro osoby s mentálním postižením, ale je také velmi důležité zmínit, že ne na všechna pracovní místa určená pro osoby s mentálním postižením osoby s mentálním

postižením dosáhnou, protože na daná pracovní místa nemají dostatek kompetencí, dovedností a schopností, které jsou podstatné pro danou pracovní pozici, a toto se především týká chráněných pracovních míst, která především vytváří různé fabriky ve formě montáže a demontáže, ale s normami, které tyto osoby nezvládají.

Dále se dozvídáme, že pomalu ale jistě osoby s mentálním postižením postupně pronikají na pracovní pozice, které nejsou přímo určené pro osoby s mentálním postižením. Intaktní společnost by příliš neočekávala, že jim například letáky budou nosit osoby s mentálním postižením. Zároveň je ale pravda, že při tomto uvedeném příkladu, při roznosu letáků, se osoby s mentálním postižením tolik nesetkávají s osobami, kterým letáky přináší a vhazují do schránek, tudíž jsou pro intaktní společnost téměř „neviditelní“, zvláště když na nich není jejich mentální postižení zřetelné na první pohled. To obvykle zjistí až při rozhovoru, pokud ho s danou osobou navážou a obvykle v tom není žádný problém a v klidu spolu komunikují i při dalších setkáních.

COVID-19 napáchal mnoho škod na trhu práce a pro osoby s mentálním postižením to není snadné. Ze začátku se jim sice líbilo, že mohou být doma, ale obvykle po čtrnácti dnech se chtěli všichni vrátit do práce. Mnohé zasáhla ztráta zaměstnání tak, že usilovně hledají nové pracovní místo, avšak v této nepříznivé situaci se jim příliš nedaří. Ti, co ještě jsou stále zaměstnaní, tak doufají, že brzy nouzový stav bude ukončen, koronavirus co nejdříve zmizí a vše se vrátí do pořádku a zároveň se modlí, aby také nepřišli o své zaměstnání.

Tato bakalářská práce se opírá o data ze tří neziskových organizací, a proto lze předpokládat, že pokud bych data shromažďovala ze všech neziskových organizací z Královehradeckého kraje, data se budou lišit.

Česká republika má čtrnáct krajů a tento výzkum je zaměřen spíše na Královehradecký kraj. Tento kraj patří mezi kraje s prakticky nejmenší nezaměstnaností, a proto se dá očekávat, že se tato data nebudou shodovat, ba naopak výrazně lišit například s Karlovarským krajem, který patří mezi kraje s největším počtem nezaměstnanosti.

Závěr

Tato bakalářská práce byla zaměřena na pohled možností pracovního uplatnění osob s mentálním postižením především žijících v chráněném bydlení pod organizacemi Barevné domky, Domov Dědina a Skok do života.

Nejprve jsem vás seznámila s pojmem mentální postižení a mentální retardace, přičemž jsme zjistili, že se jedná o synonyma, akorát mentální postižení je jemnější termín oproti termínu mentální retardace.

V další kapitole jste se mohli dočíst, jak takové mentální postižení vzniká, jak se jedinec rozvíjí a jaká jsou možná omezení v důsledku mentálního postižení. Ta omezení mi přišla velmi důležitá znát, aby se dle toho daly vybírat pracovní příležitosti pro tyto osoby, ale zároveň je důležité vědět, že u každé osoby s mentálním postižením se tato, a ne všechna omezení, projevují velmi individuálně.

Dále jsem se zabývala právy osob s mentálním postižením. Chtěla jsem vám ukázat, že i když mají osoby s mentálním postižením relativně stejná práva jako populace intaktní, jsou zde omezení v právních úkonech, které spadají do omezení svéprávnosti, a u takovýchto úkonu je potřebné opatrovnictví.

Pokračovala jsem kapitolou, která vám představila různé možnosti sociálních služeb pro osoby s mentálním postižením. Pro tuto práci bylo z těch všech služeb potřebné především chráněné bydlení, z kterého jsem z velké části vycházela.

V poslední kapitole teoretické části jsem vás seznámila s možnostmi pracovního uplatnění na trhu práce, které jsou především zaměřené na osoby s mentálním postižením. V podstatě byly úplně stejné jako třeba pro osoby se zrakovým postižením, protože tyto zmíněné pracovní možnosti jsou určeny všeobecně pro osoby se zdravotním postižením, protože tyto informace jsou načerpané především z úřadu práce a odborná literatura se taktéž shodovala.

V praktické části jsem uvedla krátký popis respondentů, od kterých jsem čerpala získaná data a zároveň to jsou klienti chráněného bydlení organizací Barevné domky, Domov Dědina a Skok do života, kteří jsou zaměstnaní nebo hledají práci. Dále jsem praktickou část doplnila o dotazníky, které jsem rozmístila na pět úřadů práce (Jaroměř, Trutnov, Dvůr Králové nad Labem, Rychnov nad Kněžnou, Náchod), dále mezi pracující klienty chráněného bydlení z organizací Barevné domky, Domov Dědina a Skok do života a mezi klíčové pracovníky těchto klientů. Dotazníkové šetření jsem rozšířila o rozhovory se samotnými klienty, dále o rozhovory se sociálními pracovníky, kteří se o pracovní uplatnění zasloužili

(sociální pracovníci na úřadu práce a sociální pracovníci ze sociální rehabilitace), a pracovníky v sociálních službách.

Ano, lidé s lehkým mentálním postižením nejen z chráněného bydlení pracují na chráněných pracovních místech, nejčastěji na pozicích uklízeče/uklízečky a také obvykle ve firmách věnujících se demontážním pracím, a využívají se i sociálně-terapeutické dílny, které však využívají především schopnější klienti se středně těžkým mentálním postižením a jen zřídka osoby s lehkým mentálním postižením.

Je pro mě velkým zklamáním, že chráněná pracovní místa pro osoby s mentálním postižením by sice byla, ale úspěch není nikdy jistý, když je mnoho takovýchto míst normovaných. Možná právě proto pracují tito lidé s mentálním postižením i mimo chráněná pracovní místa, a s milým překvapením i na takových pracovních pozicích, která jsou nabízena i lidem intaktním, a to si myslím, že je skvělé, že nacházejí svá místa i tam, kde by to obyčejný intaktní člověk nemusel ani tušit. Protože jak se říká, na první pohled se lehké mentální postižení nemusí vůbec odhalit. Obvykle se odhalí až po rozhovoru s dotyčnou osobou.

V případě, že chce osoba s mentálním postižením nastoupit do zaměstnání a má ve své představě se nechat zaměstnat ve fabrice, doporučila bych jí, aby si nejprve zjistila informace o tom, jak je to s plněním pracovních norem, a jak se řeší situace, pokud danou normu tato osoba nebude zvládat. Díky tomu lze tak předejít možnému pracovnímu neúspěchu, který tyto osoby umí velice ranit, a za následek to má, že jim klesá sebedůvěra a mají pak i menší odvahu na to, aby si našli nové zaměstnání, to pak hledání jiné pracovní pozice raději vzdají předem.

V roce 2020 byl trh práce a jeho ekonomika velmi poznamenána nemocí COVID-19. Mnoho lidí ztratilo svá zaměstnání, především osoby se zdravotním postižením, které pracovaly ve fabrikách. Ztráta byla i v ostatních zaměstnáních, ale o trochu menší, nebo se podařilo udržet nouzové stavy v pracovní neschopnosti, a poté se zaměstnanci s klidem vrátili do svých zaměstnání. Věřím, že rok 2021 bude v tomto směru o něco lepší a ekonomika trhu práce bude jen kvést.

Seznam použité literatury

Knižní zdroje

BARTOŇOVÁ, Miroslava, Barbora BAZALOVÁ a Jarmila PIPEKOVÁ. *Psychopedie: texty k distančnímu vzdělávání*. Brno: Paido, 2007. ISBN 978-80-7315-144-7.

BAZALOVÁ, Barbora. *Dítě s mentálním postižením a podpora jeho vývoje*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0693-4.

BAZALOVÁ, Barbora. *Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v zemích Evropské unie a v dalších vybraných zemích*. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-3971-X.

BECK, Petr. *Dávky pomoci v hmotné nouzi a dávky pro osoby se zdravotním postižením: k 1. 5.2012: komentář, právní předpisy*. Olomouc: ANAG, 2012. Práce, mzdy, pojištění. ISBN 978-80-7263-744-7.

DŽAMBASOV, Petr, Jaroslav DOSTÁL, Jaromíra KOTÍKOVÁ a Robert RÜCKER. *Screening podmínek pracovní, léčebné, sociální a pedagogické rehabilitace v ČR*. Praha: VÚPSV, 2017. ISBN 978-80-7416-305-0.

HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008. 407 s. ISBN 978-80-7367-485-4.

HÖSCHL, C., LIBIGER, J., ŠVESTKA, J. (eds.) *Psychiatrie*. 2. vyd. Praha: Tigris, 2004. ISBN 0-900130-7-4.

HYHLÍK, František a Milan NAKONEČNÝ. *Malá encyklopedie současné psychologie*. 2., doplň. vyd. Praha: SPN, 1977. Knižnice psychologické literatury.

KREJČÍŘOVÁ, Olga a Zdeňka KOZÁKOVÁ. *Profesní příprava a pracovní uplatnění osob s mentálním postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3711-8.

KROUPOVÁ, Kateřina. *Slovník speciálněpedagogické terminologie: vybrané pojmy*. Praha: Grada, 2016. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5264-8.

LUDÍKOVÁ, Libuše. *Specifika edukace žáků se speciálními potřebami s přesahem do sféry pracovního uplatnění*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. ISBN 978-80-244-2655-6.

Mezinárodní klasifikace funkčních schopností, disability a zdraví: MKF. Přeložil Jan PFEIFFER, přeložila Olga ŠVESTKOVÁ. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1587-2.

Občanský zákoník: novelizované znění: rejstřík: redakční uzávěrka. Ostrava: Sagit, 2018-. ÚZ.

PERGLER, DISMAN a kol.: *Vybrané techniky sociologického výzkumu* (Praha, 1969, I. vydání), kapitola *Rozhovor Pracovněprávní předpisy: Zaměstnanost: zákon o zaměstnanosti; Úřady práce, odbory, kolektivní vyjednávání, ochrana zaměstnanců při platební neschopnosti zaměstnavatele, inspekce práce: redakční uzávěrka*. Ostrava: Sagit, 2017. ÚZ. ISBN 978-80-7488-253-1.

RYCHTECKÝ, Antonín a Ludmila FIALOVÁ. *Didaktika školní tělesné výchovy*. 2. přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-659-7

STERNBERG, Robert J. *Kognitivní psychologie*. Vyd. 2. Přeložil František KOUKOLÍK. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-638-4.

SVOBODA, Mojmir, Dana KREJČÍŘOVÁ a Marie VÁGNEROVÁ. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-545-8.

SVOBODA, Mojmir. *Psychologická diagnostika dospělých*. Vyd. 4., V nakl. Portál 3. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-706-0

ŠVANCARA, Josef, Lubomír KOSTROŇ a Lubomír VAŠINA. *Kapitoly z kognitivní psychologie: pro posluchače fakult filozofických*. Brno: Masarykova univerzita, 1991. ISBN 80-210-0327-8.

ŠVARCOVÁ-SLABINOVÁ, Iva. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*. Vyd. 3., přeprac. Praha: Portál, 2006. Speciální pedagogika (Portál). ISBN 80-7367-060-7.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.

VALENTA, Milan, Jan MICHALÍK a Martin LEČBYCH. *Mentální postižení*. 2., přepracované a aktualizované vydání. Praha: Grada, 2018. Psyché (Grada). ISBN 978-80-271-0378-2.

VALENTA, Milan. *Psychopedie: [teoretické základy a metodika]*. 5., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Parta, 2013. ISBN 978-80-7320-187-6.

VITÁSKOVÁ, Kateřina a Lucie KYTNAROVÁ. *Pragmatická jazyková rovina u osob s poruchami autistického spektra: (hodnocení pragmatické jazykové roviny u osob s poruchami autistického spektra z pohledu logopeda)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017. ISBN 978-80-244-5214-2.

Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

Internetové zdroje

Barevné domky Hajnice. *Barevné domky Hajnice* [online]. ©2016 [cit. 24.11.2020]. Dostupné z: <http://www.barevnedomky.cz/>

Domov Dědina. *Domov Dědina* [online]. ©2020 [cit. 2020-11-25]. Dostupné z: <https://www.domov-dedina.cz/>

Královéhradecký kraj. *Barevné domky Hajnice* [online]. © 2018 [cit. 17.06.2020]. Dostupné z: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/cz...pece-hajnice-2646/>

KREISLOVÁ, Gabriela. Dotazníkové šetření, Plzeň, 2008, 63 s., Bakalářská práce na Fakultě aplikovaných věd na Západočeské univerzitě v Plzni na katedře matematiky. Dostupné z: <http://nit.felk.cvut.cz/~dark/Petr/Ivana/Dotazkiny%20-%20metody/BP%20-%20Dotaznikove%20setreni.pdf>

Mezinárodní klasifikace funkčních schopností, disability a zdraví – ÚZIS ČR. *Úvod – ÚZIS ČR* [online]. Dostupné z: <https://www.uzis.cz/index.php?pg=registry-sber-dat--klasifikace--mezinarodni-klasifikace-funkcnich-schopnosti>

Možnosti práce | Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením v České republice, z. s. *Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením v České republice, z. s. | SPMP ČR* [online]. Dostupné z: <https://www.spmpr.cz/pro-rodinu/socialni-sluzby-a-prace/moznosti-prace/>

SeminárkyZa1.cz - Když nestíháte studium při práci... [online]. Copyright © [cit. 23.03.2020]. Dostupné z: <https://www.seminarkyza1.cz/blog-item/kvantitativni-a-kvalitativni-vyzkumne-pristupy/>

SKOK do života | Skok do života, o.p.s.. *SKOK do života | Skok do života, o.p.s.* [online]. © 2012 [cit. 24.11.2020]. Dostupné z: <http://www.skokdozivota.cz/>

Základní informace o koronaviru – Aktuální informace o COVID-19. *Aktuální informace o COVID-19 – Oficiální informační portál Ministerstva zdravotnictví České republiky* [online]. Copyright © 2020 [cit. 09.11.2020]. Dostupné z: <https://koronavirus.mzcr.cz/zakladni-informace-o-koronaviru/>

Zdravotní postižení – MPSV Portál. *Průvodce – MPSV Portál* [online]. Copyright © [cit. 10.06.2020]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/zdravotni-postizeni>

Přílohy

Příloha A

Dotazníky

Dotazník pro úřad práce

1. Kolik osob s mentálním postižením je u vás registrováno?
2. Mají osoby s mentálním postižením zájem o pracovní uplatnění? Ano x Ne
3. Kolik osob s mentálním postižením žádá o nalezení zaměstnání?
4. Mají osoby s mentálním postižením zájem o rekvalifikaci? Ano x Ne
5. Kolik osob s mentálním postižením žádá o rekvalifikaci?
6. Daří se najít pracovní uplatnění pro osoby s mentálním postižením? Ano x Ne
7. Kolik osob s mentálním postižením si najde zaměstnání?
8. Je na úřadu práce mnoho osob s mentálním postižením žádajících o dávky v rámci nezaměstnanosti? Ano x Ne
9. Pobírají osoby s mentálním postižením často příspěvek na péči? Ano x Ne
10. Kolik osob s mentálním postižením pobírá příspěvek na péči?
11. Pobírají osoby s mentálním postižením často příspěvek na mobilitu? Ano x Ne
12. Kolik osob s mentálním postižením pobírá příspěvek na mobilitu?
13. Žádají osoby s mentálním postižením často o dávky hmotné nouze? Ano x Ne
14. Kolik osob s mentálním postižením využívá dávek hmotné nouze?
15. Je pravda, že každá osoba s mentálním postižením pobírá invalidní důchod? Ano x Ne
16. Kolik osob s mentálním postižením pobírá invalidní důchod?

Dotazník pro pracující klienty

1. Po studiu jste šli rovnou na úřad práce? Ano x Ne
2. Pokud ne, kam jste šli?
3. Jak jste se dozvěděli o úřadu práce?
4. Našel vám úřad práce práci do půl roku? Ano x Ne
5. Účastnili jste se nějakého rekvalifikačního kurzu? Ano x Ne
6. Když jste začali chodit do sociální rehabilitace, měli jste 100% danou práci, kterou jste chtěli dělat? Ano x Ne x Ne, měl/a jsem více možností, co jsem chtěl/a dělat
7. Bylo pro vás snadné si vybrat zaměstnání? Ano x Ne
8. Čím jste chtěli být?
9. Bylo vaší hlavní motivací si vydělat peníze? Ano x Ne

10. Jaké bylo vaše 1. zaměstnání?
11. Vycházíte dobře se svými spolupracovníky? Ano x Ne
12. Čím jste dnes, kde pracujete?
13. Jste se svým stávajícím zaměstnáním spokojeni? Ano x Ne
14. Kolik pracovních míst jste vystřídali?

Dotazník pro klíčové pracovníky pracujících klientů

1. Kolik máte na starost pracujících klientů v rámci vaší pozice klíčového pracovníka?
2. Myslíte si, že mají osoby s mentálním postižením mnoho možností, kde se pracovně uplatnit? Ano x Ne
3. Přicházejí klienti za vámi sami, že mají zájem o práci nebo je spíše motivujete vy?
Chodí sami x Motivujeme je
4. Mají klienti povědomí o tom, co je úřad práce a jak funguje? Ano x Ne x Jen někteří
5. Bylo potřeba doprovázet klienta na úřad práce? Ano x Ne
6. Jednala sociální pracovnice na úřadu práce spíše s vámi nebo s klientem? Se mnou x S klientem
7. Porozumí klient vždy tomu, co mu řekne sociální pracovnice na úřadu práce? Ano x Ne x Jen něčemu, je nutno vysvětlit
8. Jak často vaši pracující klienti mění zaměstnání?
9. Pomáháte jim s výběrem profese? Ano x Ne
10. Mívají tito klienti v práci nějaké konflikty? Pokud ano, jaké? Ano x Ne a Jaké:
11. Myslíte si, že je vhodné zařadit osoby s mentálním postižením mezi intaktní pracující a proč? Ano x Ne a Proč:

Příloha B

Připravené otázky pro strukturované rozhovory

Otázky pro rozhovor se sociálními pracovníky na úřadu práce

1. Jak často se setkáváte s osobou s mentálním postižením?
2. Jak často se setkáváte s osobou s mentálním postižením, která hledá pracovní uplatnění/zaměstnání?
3. Pouští se často osoby s mentálním postižením do rekvalifikačních kurzů?
4. Kdo nejčastěji nabízí pracovní místa pro osoby s mentálním postižením? (neziskové organizace, formy s chráněnými pracovními místy, nebo se takoví lidé uplatní i na pozicích, která nejsou přímo vedena pro osoby s mentálním postižením)

5. Stává se někdy, že pro osobu s mentálním postižením nemáte žádnou pracovní pozici/zaměstnání?

Otázky pro rozhovor s klienty

1. V jakém jste zaměstnání?
2. Jak jste se zaměstnáním spokojený?
3. Jak jste tuto práci našel?
4. Stalo se Vám, že jste dlouho nemohl práci najít? Pokud ano, jak dlouho?
5. Jaká byla Vaše předchozí pracovní zkušenost?
6. Která práce pro Vás byla lepší? (pokud měl nějakou předešlou)
7. Jak jste spokojeni s finančním ohodnocením?

Otázky pro rozhovor s klíčovými pracovníky klientů

1. Jak to vypadalo, když jste byli s klienty na úřadu práce?
2. Jak klienti našli své zaměstnání?
3. Kolik zaměstnání klienti přibližně vystřídají, než najdou to své stálé?
4. Myslíte si, že je pro osoby s mentálním postižením dostatek nabídek práce?
5. Má pro vaše klienty zaměstnání smysl, i když nepracují na plný úvazek?
6. Kolik vašich klientů pracuje na plný úvazek a kolik na poloviční úvazek či zkrácený úvazek?
7. Jsou klienti po nalezení zaměstnání šťastnější?
8. Jak vnímáte vy výdělečně činné osoby s mentálním postižením?

Otázky pro rozhovor se sociální pracovníci v oboru sociální rehabilitace

1. Jaké jsou pracovní možnosti pro klienty chráněného bydlení?
2. Mají klienti možnost si pracovní příležitost vybrat?
3. Jaká je stálost klienta na pracovní pozici?
4. Jak je to se mzdou pracujících klientů?